

MSc law & economics

DEPARTMENT of ECONOMICS,
UNIVERSITY of MACEDONIA
and SCHOOL of LAW,
ARISTOTLE UNIVERSITY of THESSALONIKI

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Νομική Σχολή

ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:

Η οικονομική αξιολόγηση της λειτουργίας του
χρήματος και η έννομη ρύθμισή της στις ιδιωτικές συναλλαγές.

Υπεύθυνος Φοιτητής: Ιωάννης Δόγκας MLE22026

Επιβλέπων Καθηγητής: Ευριπίδης Ρίζος

Θεσσαλονίκη, 2023

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή.....	4
---------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1. Ιδιότητες και λειτουργίες του χρήματος.....	6
1.1. Χρήμα υπό στενή και ευρεία έννοια.....	6
1.2. Η διάκριση σε χρήμα πράγμα και χρήμα απαίτηση.....	9
1.3 Είναι το χρήμα-απαίτηση χρήμα υπό στενή έννοια;.....	15
1.4. Οι λειτουργίες του χρήματος.....	18

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

2. Η θεώρηση της κρατούσας νομιναλιστικής αρχής.....	22
2.1. Βαλορισμός.....	22
2.2. Νομιναλιστική αρχή, νομοθετική θεμελίωση και συνταγματικότητα	23

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

3. Γενικές ρήτρες.....	28
3.1. Το άρθρο 388 ΑΚ.....	29
3.2. Το άρθρο 288 ΑΚ.....	34
3.3. Το άρθρο 281 ΑΚ.....	38

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

4. Νομισματικοί περιορισμοί και ασφαλιστικές ρήτρες.....	41
4.1. Το προϊσχύσαν καθεστώς.....	41
4.2. Το επιτρεπτό των ασφαλιστικών ρητρών.....	45

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

5. Ανώμαλη εξέλιξη και αδυναμία παροχής επί χρηματικών ενοχών.....	47
5.1. Υπερημερία	
οφειλέτη.....	47
5.2. Υπερημερία	
δανειστή.....	50
5.3. Οι έννομες συνέπειες της	
υπερημερίας.....	53
5.4 Αδυναμία παροχής στις χρηματικές οφειλές.....	56
Συμπεράσματα.....	59
Βιβλιογραφία.....	60
Νομολογία.....	62

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το χρήμα, σε οποιαδήποτε μορφή του, μπορεί να φαντάζει εδώ και αιώνες αναπόσπαστο και κυρίαρχο στοιχείο της ζωής των ανθρώπων, ωστόσο η ανθρώπινη κοινωνία δεν περιστρεφόταν πάντα γύρω από αυτό. Ο άνθρωπος τροφοσυλλέκτης δεν είχε χρήματα. Οι ομάδες ανθρώπων αντάλλαζαν ότι αγαθό είχαν σε περίσσειμα με το αγαθό, στο οποίο είχαν έλλειψη. Ελάχιστα άλλαξαν με το ξέσπασμα της αγροτικής επανάστασης και την έναρξη της καλλιέργειας της γης από τους ανθρώπους. Τα γειτονικά χωριά συνέχιζαν την πρακτική της ανταλλαγής αγαθών με σκοπό να καλύπτουν τις ανάγκες τους. Η τακτική αυτή των πρώτων κοινωνιών ονομάστηκε αντιπραγματισμός και παρότι μπορούσε να λύσει τα προβλήματα των ολιγομελών πρώτων ανθρώπινων κοινωνιών γρήγορα φάνηκε η δομική αδυναμία του συστήματος αυτού, το οποίο πολύ απλά δεν μπορούσε να εφαρμοστεί όταν δεν συνέπιπταν οι επιθυμίες των συναλλασσόμενων μερών για το προς ανταλλαγή προϊόν, γεγονός που προέκυπτε όλο και περισσότερο όσο αναπτύσσονταν οι ανθρώπινες κοινωνίες.

Γρήγορα λοιπόν εμφανίστηκε η ανάγκη για την ύπαρξη ενός νέου τρόπου, με τον οποίον οι άνθρωποι θα μπορούσαν να συναλλάσσονται. Η ανάγκη αυτή των ανθρώπων να υπερπηδήσουν τα εμπόδια που έθετε στην ανάπτυξή τους ο αντιπραγματισμός ήταν αυτή που γέννησε και το χρήμα. Το πρώιμο αυτό χρήμα ωστόσο δεν είχε απαραίτητα την μορφή που έχει σήμερα. Ως χρήμα, δηλαδή ως μέσο έκφρασης κάποιας αξίας που υποβοηθούσε τις συναλλαγές, μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν διάφορα αντικείμενα. Χρήμα ήταν οτιδήποτε οι άνθρωποι συμφωνούσαν να χρησιμοποιήσουν για να αντιπροσωπεύει την αξία άλλων πραγμάτων ώστε να καθίσταται εφικτό το εμπόριο¹. Έτσι, ως χρήμα έχουν κατά καιρούς χρησιμοποιηθεί από κοχύλια και καμήλες μέχρι νομίσματα ποικίλων μετάλλων και εν τέλει τα σύγχρονα χαρτονομίσματα. Η μετάβαση αυτή από τον αντιπραγματισμό στο περιεκτικό χρήμα, δηλαδή το χρήμα που έχει το ίδιο το υλικό αντικείμενο κάποια αξία (όπως τα χρυσά κέρματα), στο παραστατικό χρήμα² που είναι τα χαρτονομίσματα όπου το υλικό αντικείμενο δεν έχει το ίδιο αξία (ή σε κάθε περίπτωση η αξία του είναι πολύ μικρότερη από την αναγραφόμενη) και σήμερα στο λογιστικό χρήμα όπου αντιπροσωπεύει το 90% του υπαρκτού σήμερα χρήματος³ έγινε σταδιακά στο πέρασμα των αιώνων και αποτέλεσε

¹ Yuval Noah Harari, Sapiens,,1^η έκδοση,2015, σελ.187.

² Π.Παπαρσενίου, Χρηματική ενοχή, ιδίως σε ξένο νόμισμα,2020 σελ. 29.

³ Niall Ferguson, The Ascent of Money, 2008 σελ. 4

φλέγον πεδίο κοινωνικής διαμάχης. Η πολιτεία γνωρίζοντας τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζει το χρήμα για τη λειτουργία της προχώρησε από νωρίς στη ρύθμιση των θεμάτων που σχετίζονται με την παραγωγή, την κυκλοφορία αλλά και τον τρόπο με τον οποίο διεξάγονται με αυτό οι συναλλαγές. Σήμερα το δίκαιο του χρήματος, αν θα μπορούσαμε να το ονομάσουμε έτσι, αποτελεί χώρο ιδιαίτερα και πολλαπλώς ρυθμισμένο που άπτεται πολλών κλάδων του δικαίου. Μία σύντομη παρουσίαση ορισμένων βασικών αρχών και θεμάτων που το διέπουν θα παρουσιάσουμε στην παρούσα έρευνα.

Όσον αφορά τις επιμέρους θεματικές της παρούσας μελέτης, στην αρχή θα ασχοληθούμε με τις ιδιότητες και τις λειτουργίες του χρήματος. Κατά βάση θα εστιάσουμε στην νομική σκοπιά του καίριου ζητήματος αν το χρήμα αντιμετωπίζεται ως «πράγμα» από το νόμο και κατ' επέκταση αν συνοδεύεται από τις αντίστοιχες ιδιότητες που αντιστοιχούν στα πράγματα κατά τον ορισμό που δίνει ο Αστικός Κώδικας. Βέβαια θα γίνει και μία ευσύνοπτη παρουσίαση των οικονομικών - κοινωνικών λειτουργιών του χρήματος και το πώς αυτό επηρεάζει κάθε πτυχή της συναλλακτικής ζωής.

Στη συνέχεια, θα εμβαθύνουμε στις βασικές αρχές που διέπουν τα νομισματικά συστήματα όσον αφορά τον τρόπο, με τον οποίο αντιμετωπίζεται το ζήτημα της αναπροσαρμογής της παροχής και αντίστοιχα της αντιπαροχής, σε περίπτωση που για οποιοδήποτε λόγο επέλθει μεταβολή στην αξία της νομισματικής μονάδας της συναλλαγής. Δίνουμε έμφαση στην κρατούσα νομιναλιστική αρχή, αφενός γιατί έχει επικρατήσει σχεδόν καθολικά, όχι πάντως αναντίρρητα, όπως θα δούμε στη συνέχεια και στη χώρα μας και αφετέρου, γιατί αυτή η αρχή εγείρει και τις μεγαλύτερες συγκρούσεις με βασικές αρχές των δύο αντιμαχόμενων πλευρών την ασφάλεια του δικαίου και των συναλλαγών από την μία και την απονομή πραγματικής δικαιοσύνης από την άλλη.

Επειδή, όπως θα δούμε, η ακραιφνής και απαρέγκλιτη εφαρμογή της νομιναλιστικής αρχής μπορεί πολλές φορές να οδηγήσει σε προφανή και άδικα αποτελέσματα τόσο η θεωρία όσο και η νομολογία έχουν επιστρατεύσει για χάρη της πραγματικής εξισωτικής δικαιοσύνης την εφαρμογή των γενικών αρχών του Αστικού Δικαίου και ειδικότερα των άρθρων 281, 288 και 388 ΑΚ η χρησιμότητα και αποτελεσματικότητα καθενός από τα οποία θα εξεταστεί ξεχωριστά.

Στο πέμπτο κεφάλαιο θα πραγματευτούμε τους νομισματικούς περιορισμούς τους κανόνες δηλαδή που στοχεύουν στο να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον

προστασίας των μερών από μία επιγενόμενη μεταβολή στην αξία του νομίσματος, τις κατηγορίες αυτών και τη στάση που έχει κρατήσει η έννομη τάξη απέναντι τους.

Προς το τέλος της παρούσας μελέτης θα μας απασχολήσουν δύο πολύ σημαντικά ζητήματα σχετικά με τη ρύθμιση της λειτουργίας του χρήματος στις ιδιωτικές συναλλαγές. Το πρώτο είναι η ανώμαλη εξέλιξη της χρηματικής ενοχής. Παρότι το ζήτημα αυτό από μόνο του έχει υπάρξει αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης στην παρούσα θα δώσουμε το γενικό περίγραμμα των κανόνων που διέπουν την ανώμαλη εξέλιξη της χρηματικής ενοχής, τις βασικές υποκατηγορίες και τις προβλεπόμενες συνέπειες που προβλέπει ο ελληνικός Αστικός Κώδικας. Το δεύτερο θέμα, εξίσου δαιδαλώδες και αμφιλεγόμενο, είναι το κατά πόσο υφίσταται ή όχι η έννοια της αδυναμίας παροχής στην χρηματική ενοχή. Παρότι η άμεση απάντηση είναι αρνητική, καθώς με αυτό συντάσσεται τόσο η νομολογία των δικαστηρίων όσο και η πλειοψηφία της θεωρίας το ζήτημα παρουσιάζει μία ενδιαφέρουσα προβληματική.

1. ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

1.1.ΧΡΗΜΑ ΥΠΟ ΣΤΕΝΗ ΚΑΙ ΕΥΡΕΙΑ ΕΝΝΟΙΑ

Ξεκινώντας την ανάλυση μας, το πρώτο βήμα είναι να απαντήσουμε στα βασικά ερωτήματα τί είναι το χρήμα, τι είναι η χρηματική ενοχή, ποιες είναι οι ιδιότητες του και πως αυτές επηρεάζουν τις συναλλαγές καθώς και τον τρόπο, με τον οποίο ο νομοθέτης αντιμετωπίζει τις λειτουργίες αυτές. Από οικονομική σκοπιά ως χρήμα θεωρείται, όπως είδαμε άνωθεν, οτιδήποτε οι άνθρωποι εμπιστεύονται να χρησιμοποιούν στις συναλλαγές τους ως μέσο ανταλλαγής, αντιπροσώπευσης της αξίας των αγαθών και υπηρεσιών και αποθεματοποίησης του πλούτου⁴.

Η νομική θεωρία ωστόσο προσδίδει ένα σαφώς πιο περιορισμένο πλαίσιο στην έννοια του χρήματος⁵. Δεν δίνεται ούτε στον Αστικό Κώδικα αλλά ούτε και σε κάποιο άλλο νομοθέτημα κάποιος ορισμός της έννοιας του χρήματος⁶. Ο νομοθέτης ωστόσο καθόρισε με συγκεκριμένο τρόπο τις νομικές ιδιότητες του χρήματος έτσι που η έννοιά του διαμορφώνεται μέσα από αυτές. Η αρχική διάκριση, στην οποία θα προβούμε, είναι

---

⁴ Π. Γέμπτος, Βασικά προβλήματα της θεωρίας του χρήματος, 1980,σελ. 19.

⁵ Κατά τον Σταθόπουλο χρήμα είναι οτιδήποτε οι άνθρωποι χρησιμοποιούν ως γενικό μέσο πληρωμής και ταυτόχρονα, αλλά όχι αναγκαστικά, έχει το ρόλο του γενικού μέτρου της αξίας των οικονομικών αγαθών, Μ. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 4η έκδοση,2004, σελ. 619.

⁶ Ε. Ρίζος, Το χρήμα απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, ΕλλΔνη 5/2015, σελ. 1301.

ανάμεσα στο χρήμα υπό ευρεία έννοια και στο χρήμα υπό στενή έννοια. Το χρήμα υπό ευρεία έννοια αντιστοιχεί σε γενικές γραμμές με το οικονομικά θεωρούμενο ως χρήμα, επιτελεί επομένως τις λειτουργίες του χρήματος, όπως τις προσδιορίζει η οικονομική επιστήμη και τις οποίες θα εξετάσουμε στη συνέχεια⁷. Από την άλλη, το χρήμα υπό στενή έννοια ορίζεται ως το νομίμως κυκλοφορούν χρήμα μέσα σε ένα κράτος, το νόμισμά του, το οποίο αποτελεί ταυτοχρόνως και υποχρεωτικά αποδεκτό μέσο πληρωμών⁸. Σε κάθε περίπτωση το χρήμα αποτελεί το αντικείμενο της χρηματικής ενοχής, υπό την έννοια ότι εκλαμβάνεται ως ο φορέας ανταλλακτικής αξίας που εκφράζεται σε ορισμένη νομισματική μονάδα⁹.

Από άποψη νομικής ορολογίας χρήμα υπό ευρεία έννοια αποτελεί οποιοδήποτε αντικείμενο που φέρει τα χαρακτηριστικά του αντικαταστατού πράγματος κατά το άρθρο 950 ΑΚ και χρησιμοποιείται ως μέσο ανταλλαγής προϊόντων και υπηρεσιών σε μία κοινωνία για κάποιο χρονικό διάστημα¹⁰. Χαρακτηριστικό παράδειγμα χρήματος υπό ευρεία έννοια είναι το περιεκτικό χρήμα¹¹, αυτό δηλαδή που έχει το ίδιο κάποια αξία όπως είναι τα νομίσματα από πολύτιμα μέταλλα, χρυσό ή ασήμι, όπου ταυτόχρονα χρησιμοποιούνται στις συναλλαγές ως μέσο ανταλλαγής και έκφρασης της αξίας άλλων αγαθών αλλά έχουν και τα ίδια την δική τους αξία. Βέβαια ανάλογα με τον τόπο και την εποχή όπως είδαμε ως χρήμα υπό ευρεία έννοια μπορεί να χρησιμοποιηθεί σχεδόν οτιδήποτε (π.χ. το λάδι στην Ελλάδα την περίοδο της γερμανικής κατοχής). Βέβαια για να μπορέσει ένα αντικείμενο να χρησιμοποιηθεί ως χρήμα υπό ευρεία έννοια θα πρέπει και να διατίθεται σε μεγάλη ποσότητα και αυτό περιορίζει τις διαθέσιμες επιλογές.

Κάτω από το μανδύα του χρήματος υπό ευρεία έννοια εντάσσεται ασφαλώς και το χρήμα υπό στενή έννοια σε μία σχέση ειδικότερου προς το γενικότερο. Ερωτήματα είχε εγείρει το θέμα αν πέρα από νόμισμα της εκάστοτε χώρας, το χρήμα υπό στενή έννοια δηλαδή, εντάσσονται στην έννοια του χρήματος υπό ευρεία έννοια και τα αλλοδαπά νομίσματα. Σήμερα το μεγαλύτερο μέρος της θεωρίας συμφωνεί με την ένταξη αυτή.¹² Το ξένο νόμισμα σε κάθε περίπτωση είναι και το ίδιο φορέας κάποιας

---

⁷ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, Το Δίκαιο του Χρήματος, 1993, σελ.14.

⁸ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, οπ.π., σελ 19.

⁹ Π.Παπαρσενίου, οπ.π. 16.

¹⁰ Γαζής, ΕρμΑΚ Εισαγ. 291-292 αριθ. 3

¹¹ Π.Παπαρσενίου, οπ.π. σελ.24.

¹² Γαζής, ΕρμΑΚ Εισαγ. 291-292 αριθ. 3, Φίλιος, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, 83, Μ.Σταθόπουλος, οπ.π. σελ.623.

αξίας ενώ μπορεί υπό προϋποθέσεις να χρησιμοποιηθεί και στις συναλλαγές, οπότε υπάρχουν βάσιμα δεδομένα για να θεωρείται χρήμα υπό ευρεία έννοια. Ασφαλώς τελείως ξεχωριστή περίπτωση είναι αυτή των διεθνών συναλλαγών¹³, στις οποίες τα ξένα νομίσματα χρησιμοποιούνται νόμιμα, δηλαδή βάσει νομοθετικών ρυθμίσεων. Πρέπει πάντως να σημειώσουμε ότι η χρησιμοποίηση χρήματος υπό ευρεία έννοια στις συναλλαγές είναι σημάδι οικονομικής και πολιτικής αστάθειας, επανέρχεται σε περιόδους πληθωριστικών κρίσεων ή πολεμικών συγκρούσεων ή στο χώρο της μαύρης αγοράς, έξω δηλαδή από το ρυθμιστικό πλαίσιο του νόμου. Σε μία εύρυθμη και αναπτυγμένη κοινωνία το μόνο αποδεκτό χρήμα είναι αυτό υπό στενή έννοια.

Ως χρήμα υπό στενή έννοια, νοείται το νόμισμα μίας χώρας το οποίο καθιερώνεται από αυτή για να λειτουργήσει ως καθολικό μέτρο αξίας αγαθών και υπηρεσιών αλλά ταυτόχρονα και ως το μοναδικό υποχρεωτικό μέσο εξοφλήσεως των οικονομικών υποχρεώσεων¹⁴. Η τελευταία φράση ενέχει το νόημα πως οποιοσδήποτε οφειλέτης έχει την υποχρέωση αλλά παράλληλα και το δικαίωμα να εξοφλήσει την οφειλή του στο νόμισμα αυτό και αντίστοιχα ο δανειστής του έχει το δικαίωμα να απαιτήσει την πληρωμή στο συγκεκριμένο νόμισμα και από την άλλη δεν μπορεί να αρνηθεί την εξόφληση ως μη προσήκουσα εφόσον ο οφειλέτης την καταβάλλει στο νόμισμα της χώρας αυτής, ειδάλως περιέρχεται σε κατάσταση υπερημερίας δανειστή.

Το χρήμα υπό στενή έννοια εγκολπώνει διάφορες αξίες. Καταρχάς, την πραγματική του αξία άλλως κτητική που υποδεικνύει πόσα αγαθά μπορεί να αγοράσει πράγματι μία μονάδα ενός νομίσματος¹⁵. Παράλληλα υπάρχει η ονομαστική αξία, αυτή δηλαδή που αναγράφεται στο υλικό σώμα του κέρματος ή του χαρτονομίσματος ή στην περίπτωση του χρήματος - απαίτηση, που θα εξετάσουμε παρακάτω, προσδιορίζει το ύψος της απαίτησης σε βάρος των τραπεζών και η τιμή του χρήματος λαμβάνεται υπόψη «εις το άρτιον».¹⁶ Αυτή είναι και η πιο σημαντική από νομικής άποψης όπως θα εξετάσουμε παρακάτω στο πλαίσιο της κρατούσας νομιναλιστικής αρχής.¹⁷ Ακόμη αν

---

¹³ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, οπ.π. σελ.19.

¹⁴ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, οπ.π., σελ.19, Μ.Σταθόπουλος, οπ.π. σελ. 623.

¹⁵ Μ.Σταθόπουλος, οπ.π. σελ. 624, Απ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 2^η έκδοση, Αθήνα 2015, σελ. 119 επ.

¹⁶ Μ.Σταθόπουλος, οπ.π. σελ. 624., Κ. Σαϊτάκης, Χρόνος υπολογισμού της ζημίας στις αδικοπραξίες, η αποζημίωση ως χρηματική ενοχή αξίας, 2016, σελ. 118 επ., Απ. Γεωργιάδης, οπ.π. σελ. 119 επ.

¹⁷ Βλ. Κεφάλαιο 2^ο.

και σαφώς λιγότερο σημαντική είναι η εσωτερική ή υλική αξία¹⁸, δηλαδή η αξία του υλικού αντικείμενου του νομίσματος, η οποία στα μεν χαρτονομίσματα είναι ουσιαστικά μηδενική στα δε νομίσματα είναι σε κάθε περίπτωση μικρότερη της πραγματικής τους αξίας. Τέλος στο κομμάτι της πραγματικής αξίας του νομίσματος ενσωματώνεται και η ισοτιμία του με τα ξένα νομίσματα, η τιμή συναλλάγματος ή εξωτερική αξία του νομίσματος.

1.2. Η ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΣΕ ΧΡΗΜΑ ΠΡΑΓΜΑ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑ ΑΠΑΙΤΗΣΗ

Μία γρήγορη πρώτη απάντηση που γίνεται να δοθεί στο ερώτημα αν το χρήμα είναι πράγμα είναι πως το χρήμα μπορεί να είναι και πράγμα, άλλα όχι απαραίτητα. Χρήμα-πράγμα είναι εκείνα τα κινητά, αντικαταστατά και αναλωτά αντικείμενα που επιτελούν τις λειτουργίες του χρήματος¹⁹, τα οποία αναγνωρίζονται και λειτουργούν ως χρήμα, επομένως αναφερόμαστε στα τραπεζογραμμάτια και τα κέρματα²⁰. Αν εξετάσουμε παραπάνω το ζήτημα θα διαπιστώσουμε πως παλαιότερα η κρατούσα αντίληψη ήταν πως το χρήμα ήταν πάντα σε όλες τις περιπτώσεις κατά γένος ορισμένο πράγμα²¹. Την πεποίθηση αυτή στερέωνε πως τότε η κύρια μορφή χρήματος ήταν η υλική, όπου πράγματι τα κέρματα και τα χαρτονομίσματα ως υλικά αντικείμενα εμπίπτουν στην κατηγορία του πράγματος κατά τη διάταξη του άρθρου 947 παρ.1 ΑΚ.²² Και ως πράγματα είναι δεκτικά εξουσίας, υφίσταται δηλαδή επί αυτών δικαίωμα κυριότητας του προσώπου που τα κατέχει²³. Επίσης πληθώρα διατάξεων του ΑΚ έδειχναν να αντιμετωπίζουν το χρήμα αποκλειστικά ως πράγμα με χαρακτηριστικά παραδείγματα το άρθρο 806 ΑΚ όπου κάνει λόγο για «χρήματα ή άλλα αντικαταστατά πράγματα» και το 1039 εδ.1ΑΚ όπου αναφέρεται στην κτήση κυριότητας σε χρήματα από καλόπιστο τρίτο²⁴.

Ωστόσο η αντίληψη αυτή γρήγορα άλλαξε ιδίως με την εμφάνιση των νέων μορφών χρήματος. Οι λειτουργίες του χρήματος ως φορέας συγκεκριμένης

¹⁸ Απ. Γεωργιάδης, οπ.π. σελ. 120.

¹⁹ Βλ. αναλυτικότερα παρακάτω Κεφάλαιο 1^ο 1.4.

²⁰ Ε.Ρίζος, Το χρήμα απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, οπ.π. σελ. 1303.

²¹ Γαζής, ΕρμΑΚ Εισαγ. 291-292 αριθ. 5, Πέτρος Μηλιαράκης, «Το Νομισματικό Σύστημα στα πλαίσια του Οικονομικού Δικαίου», 51 σημ. 19.

²² Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, οπ.π., σελ. 38.

²³ Μ. Σταθόπουλος, οπ.π. σελ. 620.

²⁴ Ε.Ρίζος, Το χρήμα απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, οπ.π. σελ. 1317, όπου αναφορικά με την μεταβίβαση κυριότητας επί του χρήματος-πράγματος πρωτεύουσα σημασία έχει η ασφάλεια των συναλλαγών και η συνακόλουθη τόνωση της ρευστότητας του χρήματος.

οικονομικής αξίας αφενός αλλά και ως μέτρου για την σύγκριση της αξίας των αγαθών αφετέρου δεν συμβάδιζαν αναγκαία με την υλική υπόσταση του χρήματος. Το ενσώματο αντικείμενο πέρασε σε δεύτερη μοίρα όσον αφορά την εκπλήρωση των συναλλακτικών υποχρεώσεων²⁵. Αυτό που πράγματι ενδιέφερε ήταν η θεώρηση του χρήματος ως συνόλου νομισματικών μονάδων οι οποίες επιτελούν όλες τις λειτουργίες του χρήματος ενώ το αν αυτές οι νομισματικές μονάδες έχουν λάβει και υλική υπόσταση με τη μορφή ενός νομίσματος ή χαρτονομίσματος είναι αδιάφορο για την εξυπηρέτηση των λειτουργιών αυτών και η σημασία τους περιορίζεται στην εφαρμογή ή όχι των ανωτέρω και άλλων παρόμοιας φύσης διατάξεων του Αστικού Κώδικα που αναφέρονται αποκλειστικά στο υλικό χρήμα. Η έννοια επομένως που μας ενδιαφέρει είναι αυτή της νομισματικής μονάδας η οποία επουδενί δεν είναι απαραίτητο να λάβει υλική υπόσταση²⁶.

Τα ανωτέρω συνάντησαν τη δογματική τους θεμελίωση και στη νομοθεσία. Ειδικότερα τόσο το άρθρο 2 παρ.1 του Α.Ν. 362/1945 για τη νομισματική διαρρύθμιση όσο και το άρθρο 3 του Ν. 3424/1927 για την κύρωση του από 10-11-1927 Νομοθετικού Διατάγματος αναφέρονται στη δραχμή ως τη νομισματική μονάδα της χώρας και όχι ως το νόμισμά της²⁷. Η διάκριση γίνεται διακριτή στην παράγραφο 2 του άρθρου 2 του Α.Ν. 362/1945 όπου γίνεται λόγος για τα τραπεζογραμμάτια, δηλαδή τα χαρτονομίσματα, που εκδίδει η Τράπεζα της Ελλάδος τα οποία αποτελούν το νομίμως κυκλοφορούν χρήμα στη χώρα και εκφράζονται ως πολλαπλάσια της χρηματικής μονάδας, δηλαδή της δραχμής²⁸. Τα υλικά χρήματα αποτελούν το χρήμα της χώρας επειδή αποτελούν εκφράσεις της νομισματικής της μονάδας σύμφωνα με τα παραπάνω και έχουν την ιδιότητα να κυκλοφορούν με υλική υπόσταση στην αγορά νόμιμα ως υποχρεωτικό μέσο πληρωμών. Μπορεί επομένως να υπάρξει χρήμα που δεν έχει λάβει υλική αποτύπωση. Η θέση αυτή υιοθετήθηκε αργότερα και σε Ευρωπαϊκό επίπεδο με τους κανονισμούς που έθεσαν τη βάση της εισαγωγής του ευρώ στις χώρες της νομισματικής ένωσης στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πρώτα με τον κανονισμό ΕΚ 1103/1997 που αφορούσε κυρίως τη διαδικασία της μετατροπής και ισοτιμιών και με τον κανονισμό ΕΚ 974/1998 που όριζε μεταξύ άλλων το χρονοδιάγραμμα για τη μετάβαση στο ευρώ. Σε αμφότερους τους κανονισμούς

---

²⁵ Γεώργιος Μαριδάκης, Η κτητική δύναμη του νομίσματος και οι σχέσεις αστικού δικαίου (1924), σελ 39-40.

²⁶ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, οπ.π. σελ. 39.

²⁷ άρθρο 2 παρ.1 του Α.Ν. 362/1945, «Η νομισματική μονάδα εν Ελλάδι είναι η δραχμή.».

²⁸ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, Το Δίκαιο του Χρήματος, σελ.39-40.

αποτυπώνεται η λογική της διάκρισης νομίσματος και νομισματικής μονάδας. Χαρακτηριστικά το εδάφιο 13 του κανονισμού ΕΚ 974/1998 αναφέρει πως «*το ευρώ και οι εθνικές νομισματικές μονάδες αποτελούν μονάδες του ίδιου νομίσματος..*».

Ωστόσο δεν είναι αυτονόητο ότι στο ενωσιακό δίκαιο αναγνωρίζεται η άυλη υπόσταση του χρήματος σε αντίθεση με ότι συμβαίνει για το υλικό χρήμα. Κατά το άρθρο 128 παρ.1 εδαφ. γ' της ΣΛΕΕ τα τραπεζογραμμάτια που εκδίδονται από την ΕΚΤ και τις Εθνικές Κεντρικές Τράπεζες είναι τα μόνα που αποτελούν νόμιμο χρήμα μέσα στην Ένωση. Ταυτόχρονα το άρθρο 10 του Κανονισμού 974/1988/ΕΚ ορίζει πως αυτά τα τραπεζογραμμάτια είναι τα μόνα που έχουν την ιδιότητα του νόμιμου χρήματος ενώ αντίστοιχο είναι και το άρθρο 11 του ίδιου Κανονισμού αναφορικά με τα κέρματα. Σημειωτέον πως η έκδοση των κερμάτων παραμένει αρμοδιότητα των Εθνικών Τραπεζών ενώ αυτή των τραπεζογραμμάτων γνήσια αρμοδιότητα του Ε.Σ.Κ.Τ²⁹. Οι διατάξεις αυτές έχουν το νόημα πως αφενός κανένα πρόσωπο δεν υποχρεούται να δεχθεί πληρωμή χρηματικής ενοχής σε μορφή άλλη από το χρήμα υπό στενή έννοια και αφετέρου πως ο δανειστής που αρνείται αυτό το υποχρεωτικό υλικό χρήμα καθίσταται υπερήμερος.³⁰ Παρατηρούμε πως όλες αυτές οι διατάξεις αναφέρονται αποκλειστικά στο υλικό χρήμα. Ωστόσο πρόθεση του ενωσιακού νομοθέτη δεν είναι να εξοβελίσει το χρήμα απαίτηση από τις συναλλαγές, τη στιγμή μάλιστα που η μεγάλη πλειοψηφία των πράξεων νομισματικής πολιτικής του ΕΣΚΤ γίνονται με λογιστικό χρήμα³¹ αλλά να ταυτίσει την έννοια του νόμιμου χρήματος κατά τις ως άνω διατάξεις με αυτή του νόμιμου μέσου πληρωμής όταν αυτό λαμβάνει υλική μορφή³².

Σε αντιδιαστολή με το χρήμα -πράγμα βρίσκεται το χρήμα-απαίτηση που μπορεί να λάβει πολλές μορφές σε γενικές γραμμές όμως πρόκειται για τις απαιτήσεις κατά των πιστωτικών ιδρυμάτων η ιδρύματος ηλεκτρονικού χρήματος³³ που είτε κατά τις συναλλακτικές πρακτικές είτε απευθείας από τη νομοθεσία έχουν αναχθεί σε χρήμα επιτελώντας όλες τις οικονομικές και νομικές λειτουργίες του, όπως και το ενσώματο

---

²⁹ Π. Παπαρσενίου ,οπ.π. σελ. 86.

³⁰ Ε. Ρίζος, Τυπολογική Προσέγγιση του μη Κρατικού Χρήματος, ΕφΑΔΠολΔ 2017,σελ 206.

³¹ Π. Παπαρσενίου ,οπ.π. σελ. 97 επ. όπου η συγγραφέας εκφράζει την άποψη ότι σε περίπτωση που δεν υπάρχει ρητή συμφωνία των μερών ο οφειλέτης θα πρέπει να μπορεί να επιλέξει τη μορφή του χρήματος με την οποία θα εξοφλήσει τη χρηματική ενοχή λαμβανομένης υπόψη και της καλής πίστης.

³² Π. Παπαρσενίου ,οπ.π. σελ. 96.

³³ Βλ. Ν. 4021/2011 που ενσωμάτωσε στο ελληνικό δίκαιο την ενωσιακή οδηγία 2009/110 για το ηλεκτρονικό χρήμα.

χρήμα. Δεν συνιστούν όμως όλες οι απαιτήσεις σε βάρος των τραπεζικών ιδρυμάτων χρήμα-απαίτηση αλλά εκείνες που εκφράζονται άμεσα σε ορισμένη χρηματική ποσότητα και επιτελούν τις λειτουργίες του χρήματος, ενώ χαρακτηρίζονται από υψηλή ρευστότητα³⁴. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι απαιτήσεις από τρεχούμενο λογαριασμό, λογαριασμό ταμειευτηρίου ή όψεως ενώ αντίθετα δεν συνιστούν χρήμα οι απαιτήσεις από προθεσμιακές καταθέσεις λόγω ακριβώς της δυσκολίας ρευστοποίησης τους³⁵.

Η πρώτη και σημαντικότερη κατηγορία χρήματος-απαίτησης είναι το λογιστικό χρήμα. Ως λογιστικό χρήμα νοούνται τα μέσα, τα οποία επιτελούν κατά βάση μία από τις καίριες λειτουργίες του χρήματος, αυτήν της εξόφλησης απαιτήσεων αλλά δεν είναι ούτε χρήμα υπό την στενή έννοια, το νόμισμα δηλαδή με τη μορφή κερμάτων ή χαρτονομισμάτων³⁶. Πρόκειται για τα τις συναλλαγματικές όψεως, τις επιταγές, την κατάθεση χρημάτων σε τραπεζικό λογαριασμό του δανειστή, την εντολή μεταφοράς χρημάτων από έναν τραπεζικό λογαριασμό σε έναν άλλον, από τον λογαριασμό δηλαδή του οφειλέτη της απαίτησης σε αυτόν του δανειστή κ.α.³⁷. Ωστόσο κατά μία άποψη λογιστικό χρήμα δεν είναι οι ίδιες οι επιταγές ή η εντολή μεταφοράς που θεωρείται τρόπος κυκλοφορίας του λογιστικού χρήματος αλλά οι ενοχικές απαιτήσεις κατά του πιστωτικού ιδρύματος για ορισμένη χρηματική αξία από τον συγκεκριμένο τραπεζικό λογαριασμό³⁸. Ειδικότερα στην περίπτωση της επιταγής δεν αποσβήνεται η χρηματική ενοχή με την παράδοση της στον δανειστή καθώς ο τελευταίος δεν αποκτά άμεσα την εξουσία διάθεσης των χρημάτων, αλλά μόνο με την πραγματική είσπραξη της επιταγής εφόσον υπάρχει επαρκές υπόλοιπο.³⁹ Έτσι η ανάληψη υποχρέωσης από επιταγή αποτελεί υπόσχεση χάριν καταβολής και η παράδοση της στον δανειστή δόση χάριν καταβολής⁴⁰. Τα πράγματα είναι κάπως πιο απλά στην περίπτωση της πίστωσης σε τραπεζικό λογαριασμό του δανειστή όπου ορισμένοι υποστηρίζουν πως αυτό αποτελεί κανονική καταβολή και όχι δόση αντί καταβολής⁴¹ ενώ άλλοι προκρίνουν και στην περίπτωση αυτή τη λύση της δόσης αντί καταβολής⁴². Κατά την ελληνική νομολογία

³⁴ Ε.Ρίζος, Το χρήμα απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, οπ.π. σελ. 1304.

³⁵ Ε.Ρίζος, Το χρήμα απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, οπ.π. σελ. 1305.

³⁶ Απ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, οπ.π. σελ.125.

³⁷ Κ.Δ. Καλλιμόπουλος, οπ.π. σελ. 48 επ.

³⁸ Π. Φίλιος, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, 6^η έκδοση, 2011, σελ. 87.

³⁹ Απ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, οπ.π. σελ. 509.

⁴⁰ Ε.Ρίζος, Το χρήμα απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, οπ.π. σελ. 1306.

⁴¹ Βλ. Γ.Δ. Καλλιμόπουλο, οπ.π. σελ. 48.

⁴² Βλ. Απ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, οπ.π. σελ. 508.

στην έννοια του λογιστικού χρήματος δεν εντάσσεται η εγγυητική επιστολή τράπεζας⁴³.

Όπως αναφέραμε και ανωτέρω, στη σύγχρονη οικονομία ο αριθμός των συναλλαγών που πραγματοποιούνται με λογιστικό χρήμα αλλά και γενικότερα με χρήμα-απαίτηση ξεπερνάει κατά πολύ τις παραδοσιακές συναλλαγές με κέρματα και χαρτονομίσματα και οι λόγοι για αυτό είναι εμφανείς⁴⁴. Με το λογιστικό χρήμα επιταχύνονται οι συναλλαγές, γεγονός αποφασιστικής σημασίας για τον τρόπο λειτουργίας του σημερινού χρηματοπιστωτικού συστήματος αλλά και του διεθνούς εμπορίου ενώ παράλληλα εξασφαλίζεται και πολύ μεγαλύτερος βαθμός ασφάλειας των συναλλαγών, αφού δεν απαιτείται κάποια υλική μεταφορά χαρτονομισμάτων, ενώ και ο φορέας του χρήματος είναι συγκεκριμένος αφού για την πραγματοποίηση της μεταφοράς απαιτείται η γνώση των στοιχείων των προσώπων⁴⁵.

Ένα είδος υποκατηγορίας του λογιστικού χρήματος αποτελεί το λεγόμενο πλαστικό χρήμα⁴⁶. Σήμερα, αναφερόμενοι σε πλαστικό χρήμα εννοούμε τις συναλλαγές που λαμβάνουν χώρα μέσω καρτών πληρωμής και κυρίως τις πιστωτικές κάρτες που εκδίδονται από τα τραπεζικά ιδρύματα και χρησιμοποιούνται όλο και περισσότερο στις συναλλαγές⁴⁷. Το πλαστικό χρήμα ρυθμίζεται στον νόμο Ν.4537/2018 σχετικά με τις υπηρεσίες πληρωμών και εφαρμόζονται και επί αυτού οι διατάξεις για το λογιστικό χρήμα⁴⁸. Στα χαρακτηριστικά του και στην θεωρητική του αντιμετώπιση δεν διαφέρει από το λογιστικό χρήμα παρά μόνο στο τρόπο με τον οποίο πραγματοποιούνται οι συναλλαγές. Το πιστωτικό χρήμα θεωρείται μορφή λογιστικού χρήματος γιατί συνδέεται άμεσα με αυτό αφού οι πιστωτικές κάρτες διασυνδέονται με ένα λογαριασμό του κομιστή τους στο αντίστοιχο τραπεζικό ίδρυμα. Το πλαστικό

---

⁴³ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, οπ.π. σελ. 44.

⁴⁴ Το έτος 2021 διενεργήθηκαν 481 εκατ. πελατειακές συναλλαγές με τη χρήση μεταφοράς πίστωσης αξίας 739 δισεκ. ευρώ. Σε σχέση με το έτος 2020, παρατηρείται αύξηση του αριθμού των συναλλαγών κατά 1% και αύξηση της αναλογούσας αξίας κατά 3% (πηγή: https://www.bankofgreece.gr/Publications/FINANCIAL_STABILITY_REVIEW_NOVEMBER_2022_EL.pdf).

⁴⁵ Χαρακτηριστικό ότι περιστατικά απάτης παρατηρήθηκαν μόλις στο 0,00199% των συναλλαγών και αντιστοιχούσαν μόλις στο 0,00406% της αξίας των διενεργηθεισών συναλλαγών. (πηγή: https://www.bankofgreece.gr/Publications/FINANCIAL_STABILITY_REVIEW_NOVEMBER_2022_EL.pdf).

⁴⁶ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, οπ.π., σελ. 44.

⁴⁷ Σ. Ψυχομάνης, Τραπεζικό Δίκαιο – Δίκαιο Τραπεζικών Συμβάσεων, τόμος 3, 2015 σελ. 186, όπου ορίζει ως κάρτα το πλαστικό δελτίο με το οποίο ο κάτοχος του πραγματοποιεί πληρωμή σε σημεία πώλησης, ανάληψη ή κατάθεση χαρτονομισμάτων και συναφείς πράξεις σε μηχανές ανάληψης ή αυτόματες ταμειολογιστικές μηχανές.

⁴⁸ Βλ. Ν. 4537/2018, άρθρο 4, αριθ. 3, περ. γ, υποπερ. ββ όπου «εκτέλεση πράξεων πληρωμής με κάρτα πληρωμής ή ανάλογο μέσο».

χρήμα έχει αλλάξει τον τρόπο πραγματοποίησης των συναλλαγών, διευκολύνοντας δραστικά τις εξ αποστάσεως συναλλαγές και αποτελεί απότοκο του έντονου ρυθμού της σύγχρονης οικονομικής ζωής. Βέβαια δεν θα πρέπει να λησμονείται πως η χρήση πλαστικού χρήματος εγκυμονεί κινδύνους που σχετίζονται ιδίως με την υποκλοπή της των στοιχείων της κάρτας από τρίτους⁴⁹ ή την δόλια παρακράτηση υπερβάλλοντος του συμφωνημένου ποσού από τον προμηθευτή⁵⁰. Όσον αφορά τη νομική θεώρησή του, ενώ πλέον γίνεται γενικά αποδεκτό πως αποτελεί χρήμα υπό ευρεία έννοια, για την ένταξή του στο χρήμα υπό στενή έννοια έχουν εκφραστεί οι επιφυλάξεις που αναλύσαμε ανωτέρω.

Τέλος, η πιο σύγχρονη μορφή χρήματος-απαίτησης είναι το ηλεκτρονικό χρήμα. Στην ελληνική νομοθεσία το ηλεκτρονικό χρήμα ρυθμίζεται από τις διατάξεις του νόμου Ν. 4021/2011 κατ'εφαρμογή της ενωσιακής οδηγίας 2009/100/EK η οποία αντικατέστησε την αρχική οδηγία 2000/46/EK. Έτσι σύμφωνα με το άρθρο 10 του ως άνω νόμου το οποίο παραπέμπει απευθείας στο άρθρο 2 της Οδηγίας το ηλεκτρονικό χρήμα ορίζεται ως *«οποιαδήποτε νομισματική αξία αποθηκευμένη σε ηλεκτρονικό, συμπεριλαμβανομένου μαγνητικού, υπόθεμα, που εμφανίζεται ως απαίτηση έναντι του εκδότη ηλεκτρονικού χρήματος, η οποία έχει εκδοθεί κατόπιν παραλαβής χρηματικού ποσού για το σκοπό της πραγματοποίησης πράξεων πληρωμών όπως ορίζονται στο άρθρο 4 παρ. 5 του ν. 3862/2010 και γίνεται δεκτή από άλλα φυσικά ή νομικά πρόσωπα πέραν του εκδότη.»*⁵¹.

Επομένως ερμηνεύοντας τον ως άνω ορισμό καταλαβαίνουμε πως το ηλεκτρονικό χρήμα είναι η αποθηκευμένη σε κάποιο ηλεκτρονικό υπόθεμα(computer data storage ή σε microchip) χρηματική αξία η οποία χρησιμοποιείται σε πράξεις πληρωμής άνευ μετρητών αφού όμως έχει ήδη καταβληθεί στον εκδότη του ηλεκτρονικού χρήματος το αντίστοιχο χρηματικό ποσό.⁵² Οι κυριότερες μορφές του ηλεκτρονικού χρήματος είναι το ηλεκτρονικό πορτοφόλι, το δικτυακό χρήμα και ο λογαριασμός ηλεκτρονικού χρήματος.⁵³ Η πιο διαδεδομένη από αυτές είναι το

---

⁴⁹ Βλ. αναλυτικότερα για τα ποσοστά απάτης με κάρτες πληρωμής, [//www.bankofgreece.gr/Publications/FINANCIAL_STABILITY_REVIEW_NOVEMBER_2022_EL.pdf](http://www.bankofgreece.gr/Publications/FINANCIAL_STABILITY_REVIEW_NOVEMBER_2022_EL.pdf), σελ 95 επ.

⁵⁰ Ι. Ιγγλεζάκης, Δίκαιο της Πληροφορικής, 3^η έκδοση, 2018, σελ. 250 επ.

⁵¹ Βλ. Ν.4021/2011 άρθρο 10 παρ.2 όπου ορίζει ποιои είναι οι εκδότες του ηλεκτρονικού χρήματος, ήτοι οι κατηγορίες εκδοτών που αναφέρονται στην παράγραφο 1 του άρθρου 11 και τα νομικά πρόσωπα που τυγχάνουν εξαίρεσης δυνάμει του άρθρου 19.

⁵² Σ. Ψυχομάνης, Εγχειρίδιο Τραπεζικού Δικαίου, 2^η έκδοση, 2016, σελ. 248.

⁵³ Ι.Ιγγλεζάκης, οπ.π., σελ. 252 επ.

ηλεκτρονικό πορτοφόλι ή προπληρωμένη κάρτα (prepaid card) δηλαδή μία smart card στην οποία έχει κωδικοποιηθεί και αποθηκευτεί νομισματική αξία. Είναι πολύ ευχερής στην χρησιμοποίηση της αφού μπορεί να ενσωματωθεί και σε χρεωστικές ή πιστωτικές κάρτες καθώς ακόμη και σε smart phones ενώ απαραίτητη προϋπόθεση για την χρησιμοποίηση της είναι η ύπαρξη συσκευή αναγνώρισης της προπληρωμένης κάρτας από το έτερο μέρος της συναλλαγής. Όπως και με το λογιστικό χρήμα, έτσι και με το ηλεκτρονικό πλέον κάποιες κατηγορίες συναλλαγών το έχουν αναγάγει σε μοναδικό αποδεκτό μέσο πληρωμής. Για το αν το ηλεκτρονικό χρήμα αποτελεί και χρήμα υπό στενή έννοια πέρα από χρήμα υπό ευρεία έννοια παραπέμπουμε στην ανωτέρω σχετική ανάλυση για το λογιστικό χρήμα καθώς η προβληματική είναι η ίδια.

1.3 ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΧΡΗΜΑ-ΑΠΑΙΤΗΣΗ ΧΡΗΜΑ ΥΠΟ ΣΤΕΝΗ ΕΝΝΟΙΑ;

Παρόλα αυτά βέβαια το ζήτημα αν το λογιστικό χρήμα αλλά και γενικότερα το χρήμα-απαίτηση, αποτελεί χρήμα υπό στενή έννοια δεν έχει λυθεί ακόμη. Καταρχάς, να σημειώσουμε πως αδιαμφισβήτητα το χρήμα-απαίτηση είναι χρήμα υπό ευρεία έννοια αφού σε κάθε περίπτωση στην έννοια αυτή υπάγεται οτιδήποτε οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν ως χρήμα και γίνεται αποδεκτό από τις εκάστοτε συναλλακτικές πρακτικές⁵⁴. Με δεδομένο λοιπόν πως το χρήμα-απαίτηση αποτελεί τον συνήθη τρόπο πληρωμής για τις σημαντικότερες συναλλαγές στην σύγχρονη οικονομία σχεδόν αναντίρρητα εντάσσεται στο υπό ευρεία έννοια χρήμα. Όπως είδαμε αμέσως παραπάνω, η ένταξη ή όχι του χρήματος-απαίτηση στο υπό στενή έννοια χρήμα εξαρτάται από την απάντηση που δίνει κάποιος στα ερωτήματα του αν η εξόφληση μίας απαίτησης με αυτό αποτελεί καταβολή, δόση αντί καταβολής ή υπόσχεση χάριν καταβολής καθώς και αν ο δανειστής που δεν αποδέχεται την πληρωμή σε λογιστικό χρήμα περιέρχεται σε κατάσταση υπερημερίας. Αν δεχτούμε τις παραδοχές αυτές τότε το χρήμα-απαίτηση αποτελεί όντως χρήμα υπό στενή έννοια, αν θεωρήσουμε από την άλλη πως η εξόφληση με χρήμα-απαίτηση δεν συνιστά καταβολή και πως ο δανειστής έχει δικαίωμα να την απορρίψει χωρίς να καταστεί υπερήμερος τότε το περιορίζουμε στο καθεστώς του υπό ευρεία έννοια χρήματος.

---

⁵⁴ Γ.Δ. Καλλιμπουλος,οπ.π..σελ.47

Μέχρι και σήμερα η κρατούσα άποψη αρνείται να αποδεχτεί το λογιστικό χρήμα αλλά και γενικότερα κάθε άλλη ειδικότερη μορφή του χρήματος - απαίτηση ως ισότιμη μορφή με το υλικό χρήμα - πράγμα γεγονός που συνεπάγεται την δυνατότητα του δανειστή της απαίτησης να αρνηθεί την πληρωμή του σε χρήμα - απαίτηση χωρίς να καταστεί υπερήμερος⁵⁵. Με βάση την άποψη αυτή ο δανειστής μπορεί να αρνηθεί την αποδοχή χρήματος απαίτησης για την εκπλήρωση της χρηματικής ενοχής ενώ η αποδοχή αυτού αποσβένει την ενοχή όχι λόγω καταβολής όπως συμβαίνει με το υλικό χρήμα αλλά ως δόση αντί καταβολής⁵⁶ ή ακόμα και δόση χάριν καταβολής⁵⁷. Ωστόσο, στην πράξη με βάση τις συναλλακτικές πρακτικές βλέπουμε ότι η αντίληψη αυτή είναι παρωχημένη και χρήζει ανανέωσης. Να σημειώσουμε ότι στην ελληνική έννομη τάξη απουσιάζει μία νομοθετική ρύθμιση που να καθιερώνει ή μη, γενικά για όλες τις συναλλαγές, την υποχρεωτικότητα εξόφλησης με χρήμα-απαίτηση. Υπάρχουν όμως επιμέρους διατάξεις που θεσπίζουν το χρήμα-απαίτηση ως το μοναδικά αποδεκτό μέσο πληρωμής των υποχρεώσεων καθώς και άλλες που το προκρίνουν. Ειδικότερα η διάταξη του άρθρου 20 παρ. 2 και 3 του Ν. 3842/2010 για την απαγόρευση πληρωμής με μετρητά⁵⁸ σε κάποιες κατηγορίες συναλλαγών για τους εμπόρους ή το άρθρο 38 του Ν. 4387/2016, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 51 του Ν. 4611/2019 για την πληρωμή των μισθών των εργαζομένων από τους εργοδότες τους μέσω κατάθεσης σε τραπεζικό λογαριασμό.

Συνοπτικά για τις διατάξεις του Ν. 3842/2010 αυτές αξίζει να αναφερθεί πως απαγορεύουν την εξόφληση με μετρητά σε συναλλαγές με αντικείμενο την πώληση αγαθών ή την παροχή υπηρεσιών μεταξύ των επιτηδευματιών για ποσό άνω των

---

⁵⁵ Ε.Ρίζος, Το χρήμα απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, οπ.π. σελ. 1320. Επίσης Βλ. χαρακτηριστικά την ΠολΠρΚω 91/1988, ΝΟΜΟΣ (20210), όπου και «Πληρωμή ή έμβασμα από τον οφειλέτη σε τράπεζα όπου έχει λογαριασμό ο δανειστής, με καταχώρηση του ποσού λογαριασμού του δεν αποτελεί καταβολή αλλά δόση αντί καταβολής εκτός εάν είναι σύμφωνος ως προς τον τρόπο αυτό καταβολής και ο δανειστής γιατί μπορεί να μη έχει συμφέρον να γίνει κατάθεση του οφειλόμενου ποσού στο τραπεζικό λογαριασμό του (π.χ. κίνδυνος να προβεί η τράπεζα σε συμψηφισμό με δικές της απαιτήσεις κατ' αυτού δηλ. του δανειστή, οικονομικές δυσχέρειες της τράπεζας κ.λ.π).».

⁵⁶ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π. σελ. 502 επ.

⁵⁷ Μ. Σταθόπουλος, οπ.π., παρ.18, αριθ.28.

⁵⁸ Ε.Ρίζος, Το χρήμα απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, οπ.π. σελ. 1307, όπου η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά ορίζεται ως « η νομοθετική απαγόρευση εκπλήρωσης χρηματικών ενοχών μέσω πορισμού του δανειστή χρήματος πράγματος δηλαδή μέσω της υλικής παράδοσης τραπεζογραμματίων/κερμάτων και της εκποιητικής δικαιοπραξίας μεταβίβασης της κυριότητας τους από τον δανειστή στον οφειλέτη.»

3.000€⁵⁹ και μεταξύ επιτηδευματιών και καταναλωτών για ποσό άνω των 1.500€⁶⁰. Επομένως στις συναλλαγές αυτές η εξόφληση της χρηματικής ενοχής απαγορεύεται να γίνει μέσω χαρτονομισμάτων και κερμάτων, δηλαδή χρήματος πράγματος αλλά επιβάλλεται εκ του νόμου η εξόφληση μέσω χρήματος-απαίτησης με την πίστωση τραπεζικού λογαριασμού. Κύριος σκοπός των διατάξεων αυτών είναι η καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, η καταπολέμηση της νομιμοποίησης των παράνομων εσόδων αλλά και η γενικότερη προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης.⁶¹ Ειδικά για την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής μία τέτοια ρύθμιση ήταν απαραίτητη με δεδομένο πως ο διεθνής οργανισμός Ο.Ο.Σ.Α. (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης) έχει κριτικάρει στο παρελθόν τη χώρα μας για τον τρόπο που συλλέγει και επεξεργάζεται τα οικονομικά δεδομένα⁶² και σύμφωνα με εκτιμήσεις του η καταπολέμηση της θα αύξανε το Α.Ε.Π. της χώρας έως και 5%.⁶³

Από τα ανωτέρω και αναφορικά με την παρούσα θεματική σχετικά με το κατά πόσον το χρήμα-απαίτηση είναι χρήμα υπό στενή έννοια συνάγεται με ασφάλεια πως στις περιπτώσεις που υπάγονται στο πραγματικό των διατάξεων αυτών το χρήμα-απαίτηση είναι χρήμα υπό στενή έννοια αφού ανάγεται εκ του νόμου σε υποχρεωτικό και μάλιστα αποκλειστικό μέσο εκπλήρωσης χρηματικών ενοχών.⁶⁴ Εξάλλου το στοιχείο που μεταβάλλεται είναι ο τρόπος πορισμού των χρημάτων από τον δανειστή, δηλαδή η πίστωση σε τραπεζικό λογαριασμό και όχι το ίδιο το αντικείμενο της οφειλής που παραμένει η εξουσία διάθεσης συγκεκριμένης ποσότητας νομισματικών μονάδων.⁶⁵ Έτσι με την πίστωση του λογαριασμού του δανειστή η χρηματική ενοχή αποσβήνεται τη στιγμή που ο δανειστής λαμβάνει την εξουσία διάθεσης των χρημάτων και μάλιστα λόγω καταβολής κατά την 416 ΑΚ και όχι λόγω δόσης αντί καταβολής⁶⁶.

Παρατηρείται εναργώς μία αντίθεση επομένως με την ως άνω αναφερθείσα κρατούσα άποψη και το ανωτέρω εξαγόμενο συμπέρασμα δεν είναι δυνατόν να επεκταθεί αυτούσιο σε όλες τις χρηματικές ενοχές, σε όσες δηλαδή δεν υπάγονται στις ανωτέρω

---

⁵⁹ Βλ. άρθρο 2 παρ.2 του Ν. 3842/2010.

⁶⁰ Βλ. άρθρο 2 παρ.3 του Ν. 3842/2010.

⁶¹ Ε.Ρίζος, Το χρήμα απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, οπ.π. σελ. 1307.

⁶² OECD (2011), Public Governance Reviews, Greece, Review of the Central Administration, OECD Publishing, σελ. 20.

⁶³ OECD (2011), OECD Economic Surveys: Greece 2011, OECD Publishing, σελ. 15.

⁶⁴ Ε.Ρίζος, Το χρήμα απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, οπ.π. σελ. 1313.

⁶⁵ Ε.Ρίζος, Το χρήμα απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, οπ.π. σελ. 1313-1314.

⁶⁶ Ε.Ρίζος, Το χρήμα απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, οπ.π. σελ. 1315.

ειδικές διατάξεις. Ωστόσο η ίδια η οικονομική αλλά και νομοθετική εξέλιξη μας αναγκάζει σε ένα βαθμό να αποδεχθούμε την ισότιμη μεταχείριση χρήματος-πράγματος και χρήματος απαίτησης και να αναγνωρισθεί πως είναι υποχρεωτικό για το δανειστή να αποδεχθεί την πληρωμή μέσω χρήματος απαίτησης και να αποσβεσθεί η οφειλή λόγω καταβολής⁶⁷. Όλες οι μεγάλες διεθνείς εμπορικές συναλλαγές αλλά και οι τραπεζικές συναλλαγές με χαρακτηριστικό παράδειγμα την πιο διαδεδομένη, το έντοκο δάνειο, πραγματοποιούνται αποκλειστικά πλέον με λογιστικό χρήμα. Ενόψει όλων αυτών θα ήταν παράλογο να μη δεχτούμε το χρήμα-απαίτηση ως ισότιμη μορφή χρήματος και άρα ως μέσο για την εξόφληση των απαιτήσεων. Προϋπόθεση είναι η καταβολή αυτή να μην πηγαίνει αντίθετα σε προηγούμενη συμφωνία των μερών ή στις ειδικότερες περιστάσεις της συναλλαγής. Με άλλα λόγια η λύση δίνεται in concreto με βάση τις συναλλακτική πρακτική, επομένως το λογιστικό χρήμα δεν μπορεί να αποκλειστεί a priori από την ένταξή του στην κατηγορία του χρήματος υπό στενή έννοια. Σε γενικές γραμμές μάλιστα οι μεγάλες ποσοτικά απαιτήσεις είναι προτιμότερο να εξοφλούνται με χρήμα -απαίτηση μέσω της πίστωσης τραπεζικού λογαριασμού, κατάθεσης μετρητών ή μεταφοράς πιστωτικού υπολοίπου.⁶⁸

Ολοκληρώνοντας το βασικό επιχείρημα κατά της θεώρησης του χρήματος-απαίτηση ως χρήμα υπό στενή έννοια είναι πως προσβάλλει το εκδοτικό προνόμιο που έχει το κράτος μέσω της έκδοσης κερμάτων και χαρτονομισμάτων από την κεντρική του τράπεζα (στην Ελλάδα βέβαια καθώς και στις άλλες χώρες της νομισματικής ένωσης το προνόμιο αυτό η Τράπεζα της Ελλάδος το έχει απεμπολήσει υπέρ της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας για χάρη του ευρώ). Ωστόσο το επιχείρημα αυτό δεν ευσταθεί διότι όλες οι μορφές του χρήματος-απαίτηση δεν έχουν αυθύπαρκτη σημασία αλλά εκφράζονται σε νομισματικές μονάδες μίας συγκεκριμένης χώρας⁶⁹.

1.4. ΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

---

⁶⁷ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, Το Δίκαιο του Χρήματος, σελ.55 επ.

⁶⁸ Ε.Ρίζος, Το χρήμα απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, οπ.π. σελ. 1321.

⁶⁹ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, Το Δίκαιο του Χρήματος, σελ.48.

Εξετάσαμε παραπάνω τις ιδιότητες του χρήματος και κάναμε μία πρώτη αναφορά στις λειτουργίες που επιτελεί. Στο σημείο αυτό θα επικεντρωθούμε στις λειτουργίες αυτές από τη νομική τους θεώρηση αλλά και από την οικονομική σκοπιά.

Πρέπει να έχουμε υπόψη μας τη συνειδητοποίηση πως το χρήμα ανεξάρτητα από τον υλικό φορέα του (ή την ανυπαρξία αυτού, όπως είδαμε ανωτέρω) δεν έχει από μόνο του κάποια αξία. Η αξία του χρήματος προσδιορίζεται από την εμπιστοσύνη των ανθρώπων στην ικανότητά του να επιτελέσει τις λειτουργίες για την πραγμάτωση των οποίων δημιουργήθηκε, αποτελεί δηλαδή ένα οικουμενικό σύστημα αμοιβαίας εμπιστοσύνης.⁷⁰ Στην πραγματικότητα μάλιστα δεν χρειάζεται καν να το εμπιστεύονται όλοι οι άνθρωποι αλλά αρκούν κάποια «πρότυπα», τα οποία παρασέρνουν την πλατιά μάζα ανθρώπων. Παλαιότερα το ρόλο αυτό έπαιζαν οι βασιλείς που έθεταν την σφραγίδα τους στα νομίσματα που έκοβαν, σήμερα πλέον οι τράπεζες και γενικότερα τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα⁷¹.

Η πρώτη και ίσως σημαντικότερη λειτουργία του χρήματος είναι να αποτελεί το κύριο ανταλλακτικό μέσο⁷². Αυτός ήταν και ο λόγος που, όπως είδαμε και στην εισαγωγή, δημιουργήθηκε το χρήμα, για να απαλλάξει τους ανθρώπους από τις δυσχέρειες του αντιπραγματισμού καθώς ο καταμερισμός των κοινωνικών εργασιών απαιτεί τη δημιουργία κοινών ανταλλακτικών μέσων στη βάση μίας χρηματικής οικονομίας⁷³. Όσο πιο περίπλοκα και ανεπτυγμένα γίνονται τα εμπορικά δίκτυα και οι συναλλαγές τόσο περισσότερο αντιλαμβανόμαστε πως το σύστημα αυτό δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει αν δεν υπήρχε ένα μέσο για να διενεργούνται οι εμπορικές συναλλαγές. Από νομική σκοπιά το χρήμα συνιστά το βασικό μέσο πληρωμών, είναι το μέσο για την εξόφληση των απαιτήσεων, την εκπλήρωση δηλαδή νομικών υποχρεώσεων και το συνηθέστερο αντικείμενο των αμοτεροβαρών συμβάσεων είτε από την πλευρά της παροχής είτε της αντιπαροχής⁷⁴. Τη λειτουργία αυτή του χρήματος επιτελούν ανεξαιρέτως όλες οι μορφές του δηλαδή και το χρήμα πράγμα αλλά και όλες οι κατηγορίες του χρήματος-απαίτησης⁷⁵. Το χρήμα επομένως παρέχει την ελευθερία στους ανθρώπους να ανταλλάσσουν προϊόντα και υπηρεσίες χωρίς να χρειάζεται να τα

---

⁷⁰ Yuval Noah Harari, οπ.π.,σελ 190.

⁷¹ Yuval Noah Harari, οπ.π.,σελ 190.

⁷² Π. Παρσενίου. οπ.π.,σελ.23, Ε. Ρίζος, Τυπολογική Προσέγγιση του μη Κρατικού Χρήματος,οπ.π.,σελ 209.

⁷³ Π. Γέμπτος, οπ.π. σελ. 20.

⁷⁴ Μ. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 4^η έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη,2004, σελ. 618.

⁷⁵ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, οπ.π. σελ. 25.

«συγκρίνουν» μεταξύ τους αλλά με μία απλή αναφορά σε ένα κοινώς αποδεκτό μέσο ανταλλαγής όλων των οικονομικών αγαθών⁷⁶.

Αυτή η παραδοχή μας οδηγεί στην δεύτερη λειτουργία του χρήματος, τη λογιστική, αυτή της συμβολής του ως μέτρο σύγκρισης της αξίας των αγαθών⁷⁷. Αντί οι άνθρωποι να χάνουν πολύτιμο χρόνο εξετάζοντας πόσες μονάδες από το ένα αγαθό αντιστοιχούν σε μία μονάδα από το έτερο προς ανταλλαγή αγαθό η όλη διαδικασία επιταχύνεται και απλουστεύεται δραματικά με την χρησιμοποίηση του χρήματος ως κοινού μέτρου για όλα τα αγαθά. Το χρήμα επιτρέπει στους συναλλασσόμενους να συγκρίνουν εύκολα και με ακρίβεια την αξία διαφορετικών εμπορευμάτων, γεγονός χρήσιμο ακόμα και στην περίπτωση που τα εμπορεύματα αυτά δεν αποτελέσουν αντικείμενο ανταλλαγής⁷⁸. Η νομική θεώρηση αναγνωρίζει στο χρήμα το ρόλο του κοινού μέτρου της αξίας των αγαθών, ως έκφραση της εκάστοτε νομισματικής μονάδας⁷⁹. Επίσης η λογιστική λειτουργία του χρήματος είναι αυτή που ενδιαφέρει κυρίως όταν εξετάζουμε όχι μόνο την μορφή που θα έχει το οφειλόμενο χρήμα αλλά και πως θα υπολογίσουμε την οφειλόμενη ποσότητα⁸⁰. Το χρήμα δεν είναι μόνο μέτρο αξίας. Είναι και το ίδιο φορέας κάποιας αξίας. Αρχικά της αντικειμενικής που υποδεικνύει πόσα αγαθά μπορεί να αποκτήσει κάποιος με μία συγκεκριμένη ποσότητα χρήματος, την κτητική του αξία δηλαδή η οποία δεν είναι μέγεθος σταθερό αλλά επηρεάζεται από το γενικό τιμάριθμο, και έπειτα της υποκειμενικής που εδράζεται στην ελευθερία κάθε ατόμου να διαθέσει για τον προσπορισμό κάποιου αγαθού περισσότερα ή λιγότερα χρήματα από την αγοραία αξία του. Κατά την εμφάνιση του χρήματος μάλιστα αυτό έπρεπε υποχρεωτικά να έχει τη μορφή περιεκτικού χρήματος, να είναι δηλαδή ένα αντικείμενο που να έχει από μόνο του κάποια χρησιμότητα καθώς οι άνθρωποι δύσκολα θα εμπιστεύονταν να ανταλλάξουν το δικό τους προϊόν με κάτι που φαινομενικά δεν είχε καμία χρησιμότητα. Στο θέμα όμως της χρησιμοποίησης του χρήματος ως μέτρου σύγκρισης και προσδιορισμού της αξίας των αγαθών εγείρονται ζητήματα σχετικά με το ποια «αξία» του ίδιου χρήματος θα χρησιμοποιήσουμε καθώς

---

⁷⁶ Π. Παρσενίου, οπ.π. σελ.41.

⁷⁷ Ε. Ρίζος, Τυπολογική Προσέγγιση του μη Κρατικού Χρήματος, οπ.π. σελ. 210 επ., Π. Παρσενίου, οπ.π. σελ. 42., Π. Γέμπος, οπ.π. σελ. 21 επ.

⁷⁸ Μ. Σταθόπουλος, οπ.π. σελ 619.

⁷⁹ Φίλιος, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, 1987, σελ.82.

⁸⁰ Ε. Ρίζος, Τυπολογική Προσέγγιση του μη Κρατικού Χρήματος, οπ.π. σελ. 211.

το χρήμα δεν είναι σταθερό μέτρο καθώς η τιμή του αυξομειώνεται με βάση πολλούς παράγοντες. Με το θέμα αυτό θα ασχοληθούμε στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο⁸¹.

Χρειάστηκε να περάσει αρκετός καιρός μέχρι οι ανθρώπινες κοινωνίες να μπορέσουν να θέσουν σε εφαρμογή μία κάπως πιο σύγχρονη μορφή χρήματος, τα νομίσματα τα οποία δεν είχαν κάποια σύμφυτη αξία όμως η εμπιστοσύνη των ανθρώπων σε αυτά τα έκανε εν τέλει την πιο αποτελεσματική μορφή χρήματος μέχρι τότε. Και αυτό γιατί μπορούσαν να μεταφερθούν με μεγαλύτερη ευκολία σε σχέση με οποιοδήποτε άλλο προϊόν, τα μέταλλα από τα οποία κατασκευάζονταν βρισκόταν σε αφθονία και κυρίως δεν αλλοιωνόταν από το χρόνο. Το τελευταίο σήμαινε ότι μπορούσαν να αποταμιευθούν, με άλλα λόγια να αποθηκεύσουν τον πλούτο. Από την ανωτέρω παρατήρηση όμως συνάγεται και η τρίτη λειτουργία του χρήματος, η αποταμιευτική⁸². Το χρήμα λειτουργεί και ως φορέας αποθεματοποίησης της αξίας και διακράτησης της περιουσίας, λειτουργία απαραίτητη δεδομένου του ότι ο χρόνος προσόδου και δαπάνης διαφέρει⁸³. Έτσι το χρήμα διατηρείται στην ως στοιχείο του ενεργητικού περιουσία ενός προσώπου ως τη στιγμή που αυτό θα αποφασίσει να το χρησιμοποιήσει σε μία συναλλαγή.⁸⁴ Το χρήμα μπορεί ακριβώς να λειτουργεί ως φορέας αποθεματοποίησης αξίας λόγω της ρευστότητας του, δηλαδή της ιδιότητας του να αποτελεί μέσο ανταλλαγής και πληρωμών με άμεσο τρόπο⁸⁵ καθιστώντας τις συναλλαγές γρήγορες, ασφαλείς και ανέξοδες⁸⁶. Λόγω ακριβώς της ύπαρξης της ρευστότητας ως ιδιότητας του χρήματος δεν εμπίπτουν όλες οι απαιτήσεις κατά των πιστωτικών ιδρυμάτων στην έννοια του χρήματος όπως είδαμε ανωτέρω⁸⁷.

Ως αποτέλεσμα των ανωτέρω, το χρήμα σταδιακά έγινε και το ίδιο ένα οικονομικό αγαθό. Από το συνδυασμό της προσφοράς και της ζήτησής του δημιουργείται και η τιμή του χρήματος ή αλλιώς το επιτόκιο δανεισμού. Η δυνατότητα επομένως ανταλλαγής, σύγκρισης, μεταφοράς και αποθήκευσης του πλούτου που

---

⁸¹ Βλ. Κεφάλαιο 2^ο.

⁸² Ε. Ρίζος, *Τυπολογική Προσέγγιση του μη Κρατικού Χρήματος*, οπ.π. σελ. 212, Π. Παρσενίου, οπ.π. σελ. 42. Π. Γέμπτος, οπ.π. σελ. 22 επ.

⁸³ Π. Γέμπτος, οπ.π. σελ. 23 επ.

⁸⁴ Ε. Ρίζος, *Τυπολογική Προσέγγιση του μη Κρατικού Χρήματος*, οπ.π. σελ. 212.

⁸⁵ Π. Παρσενίου, οπ.π. σελ. 42.

⁸⁶ Ε. Ρίζος, *Τυπολογική Προσέγγιση του μη Κρατικού Χρήματος*, οπ.π. σελ. 212.

⁸⁷ Βλ. Π. Γέμπτος, οπ.π., σελ. 36, όπου ρευστά είναι εκείνα τα στοιχεία της περιουσίας που συνδέονται στενά με τις ιδιότητες του χρήματος ως μέσου πληρωμών και αποθεματοποίησης του πλούτου.

προσέφερε απλόχερα το χρήμα στους ανθρώπους εκτόξευσαν τις εμπορικές συναλλαγές και μέσω αυτών τις ανθρώπινες κοινωνίες στο σύνολο τους⁸⁸.

2. Η ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΚΡΑΤΟΥΣΑΣ ΝΟΜΙΝΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΑΡΧΗΣ

Στο παραπάνω κεφάλαιο είδαμε πως το χρήμα έχει την ονομαστική του αξία που συνίσταται στον αναγραφόμενο επί του κέρματος ή χαρτονομίσματος, για το χρήμα – πράγμα ή στον προσδιοριστικό, για το χρήμα – απαίτηση, αριθμό των νομισματικών μονάδων. Έχει επίσης την πραγματική ή κτητική του αξία που υποδηλώνει πόσα αγαθά μπορούν να αποκτηθούν με αυτό, φανερώνει δηλαδή την πραγματική αγοραστική δύναμη του χρήματος. Επιπροσθέτως, η αξία του χρήματος δεν είναι μέγεθος σταθερό. Το αντίθετο μάλιστα καθώς μπορεί να περάσει μεγάλες διακυμάνσεις ακόμα και μέσα σε ένα σύντομο χρονικό διάστημα. Έτσι υπάρχει το ενδεχόμενο όταν ένας οφειλέτης κληθεί να καταβάλει την οφειλή του να πρέπει να δώσει ένα ονομαστικά συγκεκριμένο ποσό του οποίου η αγοραστική δύναμη να είναι πολύ μεγαλύτερη ή μικρότερη αυτής που οι ίσες νομισματικές μονάδες είχαν κατά την σύναψη της σύμβασης. Εύλογα γεννάται το ερώτημα ποια από τις δύο αξίες του χρήματος θα λάβουμε υπόψη μας για την εξόφληση των χρηματικών ενοχών.

2.1. ΒΑΛΟΡΙΣΜΟΣ

Δύο θεωρίες αναπτύχθηκαν με αφορμή την απάντηση στο ζήτημα αυτό. Η πρώτη και παλαιότερη ονομάστηκε Βαλορισμός (από το λατινικό *valorismus*) και έχει ως επίκεντρο την πραγματική αξία του χρήματος υποστηρίζοντας την αναπροσαρμογή των νομισματικών με βάση την πραγματική αξία ώστε να μην δημιουργείται αδικία ούτε σε βάρος του οφειλέτη αλλά ούτε και σε βάρος του δανειστή. Η στόχευση της θεωρίας αυτής είναι μέσω της αναπροσαρμογής της ονομαστικής αξίας του καταβαλλόμενου ποσού η κτητική δύναμη των νομισματικών μονάδων να αντιστοιχεί σε αυτή που υπήρχε κατά τη γέννηση της ενοχής⁸⁹. Με τον τρόπο αυτό κατά την θεωρία αυτή έχουμε σε κάθε περίπτωση δίκαια αποτελέσματα και επιτυγχάνεται εξισωτική

---

⁸⁸ Π. Γέμπτος, οπ.π. σελ. 54.

⁸⁹ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, οπ.π., σελ.92.

δικαιοσύνη. Ωστόσο πολύ σύντομα διαπιστώθηκε πως η γενική εφαρμογή της θεωρίας αυτής θα οδηγήσει σε δυσάρεστα αποτελέσματα. Από οικονομική σκοπιά η αυξομείωση του ποσού των χρηματικών οφειλών ανάλογα με τον παρόντα τιμάρημο οδηγεί σε αύξηση των πληθωριστικών τάσεων και άρα σε απώλεια της αξίας του νομίσματος. Από τη νομική θεώρηση του ζητήματος μία τέτοια αέναη αναπροσαρμογή θα δημιουργούσε ένα διευρυμένο και γενικό καθεστώς ανασφάλειας δικαίου, το οποίο με τη σειρά του θα είχε περαιτέρω αρνητικές συνέπειες στις οικονομικές συναλλαγές⁹⁰. Ωστόσο αυτό δεν σημαίνει πως δεν υπάρχει πεδίο για την εφαρμογή των επιταγών του βαλορισμού σε ορισμένες περιπτώσεις. Χαρακτηριστικό είναι το πεδίο του δικαίου της αποζημίωσης στο οποίο κυριαρχεί η αρχή του βαλορισμού, δηλαδή της πραγματικής αξίας του νομίσματος και υφίσταται η δυνατότητα αναπροσαρμογής του προς καταβολή χρηματικού ποσού με ονομαστική αύξηση των νομισματικών μονάδων.⁹¹ Υπερισχέει επομένως η αγοραστική δύναμη της ποσότητας του χρήματος και όχι η ονομαστική του αξία.⁹²

2.2. ΝΟΜΙΝΑΛΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ, ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Για τους λόγους αυτούς στη χώρα μας, στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και στη πλειοψηφία των χωρών παγκοσμίως (με τρανταχτή εξαίρεση αυτή των Η.Π.Α.)⁹³ επικράτησε η θεωρία της νομιναλιστικής αρχής που σε αντίθεση από τον Βαλορισμό εκκινεί από την ονομαστική αξία του νομίσματος. Σύμφωνα με την νομιναλιστική αρχή, κατά την εκπλήρωση μίας χρηματικής ενοχής το μοναδικό μέγεθος που εξετάζεται είναι η ονομαστική αξία του νομίσματος κατά το χρόνο της εκπλήρωσης. Μάλιστα η άκριτη αποδοχή της νομιναλιστικής αρχής δεν επιδέχεται οποιαδήποτε μεταβολή στο οφειλόμενο ποσό ανεξάρτητα με το ύψος του πληθωρισμού και ενδεχόμενη ακραία υπερτίμηση ή υποτίμηση του νομίσματος.⁹⁴

⁹⁰ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, οπ.π., σελ.114.

⁹¹ Κ. Σαϊτάκης, οπ.π., σελ.120 επ.

⁹² Κ. Σαϊτάκης, οπ.π., σελ.165 επ.

⁹³ Ι. Παπαδημόπουλος, Η έξοδος κράτους μέλους από την Ευρωζώνη και οι επιπτώσεις στις χρηματικές ενοχές, ΔΙΚΟΓΡΑΦΙΑ 2012, σελ 419.

⁹⁴ ΑΠ 284/1956, Νομικό Βήμα τεύχος 4 σελ 901 επ.

Στην Ελλάδα η υιοθέτηση της νομιναλιστικής αρχής δεν έμεινε σε θεωρητικό η νομολογιακό στάδιο αλλά από ωρίς έλαβε αδιαμφισβήτητη νομοθετική βάση. Αρχικά με το άρθρο 1 του ν. ΑΣΟΓ/1885, στη συνέχεια με το άρθρο 66 του Καταστατικού της Τράπεζας της Ελλάδος που κυρώθηκε με τον νομό 3424/1927, με το άρθρο 1 παρ. 2 του ν. 5422/1932 καθώς επίσης και στο άρθρο 2 παρ. 3 του Α.Ν. 362/1945. Με την είσοδο της χώρας στο ευρώ και την εφαρμογή από 01.01.2001 του νόμου 2842/2000 για την λήψη μέτρων για την εφαρμογή των Ευρωπαϊκών Κανονισμών σχετικά με την υιοθέτηση του ευρώ μπορεί μεν να καταργήθηκε ο Α.Ν. 362/1945, ωστόσο η επιβολή της νομιναλιστικής αρχής επιβεβαιώθηκε ρητώς και στο πλαίσιο του άρθρου 1 παρ. 2 του ανωτέρω νόμου του οποίου η διατύπωση « *Το ευρώ ως μέσο εξόφλησης υποχρεώσεων λαμβάνεται πάντοτε στην ονομαστική του αξία.*» δεν αφήνει περιθώρια παρερμηνειών. Ακόμη και από σημειολογική σκοπιά η υιοθέτηση της νομιναλιστικής αρχής στα πρώτα άρθρα κάθε σχετικού νομοθετικού κειμένου ίσως υποδεικνύει την κεφαλαιώδη σημασία της ως άρρηκτη βάση του νομισματικού μας συστήματος και του τρόπου εκπλήρωσης των χρηματικών υποχρεώσεων.

Η άνευ ετέρου αποδοχή της νομιναλιστικής αρχής ασφαλώς και εγείρει ζητήματα συνταγματικότητας. Η ιδιοκτησία είναι κατοχυρωμένο από το άρθρο 17 του Συντάγματος δικαίωμα, στο οποίο παραδοσιακά εντάσσονται τα εμπράγματα δικαιώματα, όπως αυτό της κυριότητας επί πράγματος. Ωστόσο κατά μία άποψη το άρθρο 17 του Συντάγματος περιλαμβάνει και τα ενοχικά δικαιώματα και στην περίπτωση που εξετάζουμε εμπίπτει στην προστασία του η διακράτηση χρήματος έναντι μεταβολών της ανταλλακτικής του αξίας⁹⁵. Αυτό λαμβάνει χώρα μέσω του πληθωρισμού για την αύξηση του οποίου βάσιμα μπορεί να υποστηρίξει κανείς πως έχει ευθύνη το κράτος μέσω των εκάστοτε πολιτικών επιτοκίων που εφαρμόζει η Κεντρική Τράπεζα. Επομένως, η άκρατη υιοθέτηση της νομιναλιστικής αρχής προσκρούει στο ίδιο το Σύνταγμα.

Ωστόσο η εν λόγω άποψη ασφαλώς και δεν είναι η κρατούσα, αφού όπως είδαμε η νομιναλιστική αρχή έχει επικρατήσει και έχει κατοχυρωθεί και νομοθετικά. Σε κάθε περίπτωση δε και το ίδιο το επιχείρημα της ανωτέρω άποψης δεν είναι ιδιαίτερα ισχυρό τόσο λόγω της διευρυμένης ερμηνείας του άρθρου 17 του Συντάγματος όσο και του γεγονότος πως κάλλιστα η νομιναλιστική αρχή θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένας εύλογος περιορισμός του συνταγματικού δικαιώματος.

---

⁹⁵ Π.Γέμτος, Αντιμετώπισης του πληθωρισμού ως οικονομικών και νομικών πρόβλημα, σελ 830 επ.

Όπως είδαμε ανωτέρω, λόγοι σχετικοί με την ασφάλεια του δικαίου, της προστασίας των συναλλαγών, νομισματικής σταθερότητας, πρακτικής εφαρμογής αλλά και πολιτικής στόχευσης οδήγησαν στην καθιέρωση της νομιναλιστικής αρχής ως μίας από τις βάσεις του δικαίου των συναλλαγών. Σε θεωρητικό επίπεδο για την υποστήριξη της εφαρμογής της αρχής χρησιμοποιήθηκε η διαφορετική οπτική γωνία στο ζήτημα του χρήματος μεταξύ της οικονομικής και νομικής επιστήμης. Ενώ δηλαδή στα οικονομικά το χρήμα εξετάζεται κυρίως υπό το πρίσμα της αλληλεπίδρασής του με τις τιμές των αγαθών και ιδιαίτερο βάρος δίνεται στην κτητική του αξία αλλά και στην ιδιότητά του να προσδιορίζει την αξία άλλων αγαθών στην νομική επιστήμη το χρήμα δεν είναι παρά ο εκφραστής της νομισματικής μονάδας του κράτους που επικουρεί το όλο το οικοδόμημα των συναλλαγών και της οικονομικής ζωής και αυτός ο ρόλος του πραγματώνεται ευχερέστερα μέσω της ασφάλειας που προσφέρει η νομιναλιστική αρχή.

Όπως είναι φυσικό, εκφράστηκαν γνώμες ενάντιες στην υιοθέτηση της νομιναλιστικής αρχής. Πέρα από το ζήτημα της συνταγματικότητας που θίξαμε ακροθιγώς παραπάνω οι πολέμιοι της νομιναλιστικής αρχής επικρίνουν τη θεωρητική βάση του νομιναλισμού ως μίας μορφής αυτοεκπληρούμενης προφητείας καθώς η ίδια η νομική έννοια του χρήματος είναι κατασκευασμένη για να εξυπηρετεί την νομιναλιστική αρχή χωρίς να αποτελεί αυταπόδεικτη αλήθεια με βάση την πραγματική οικονομική λειτουργία του χρήματος.⁹⁶ Το αντίθετο μάλιστα καθώς στις συναλλαγές τα μέρη προσπαθούν να απεγκλωβιστούν από αυτή με την χρήση ασφαλιστικών ρητρών όπως τη ρήτρα χρυσού ή συναλλάγματος. Οι ασφαλιστικές ρήτρες για πολλά χρόνια απαγορεύονταν ρητά στο ελληνικό δίκαιο, την περίοδο όμως εισόδου της χώρας στο ευρώ επιτράπηκε η συνομολόγησή τους με βάση το άρθρο 5 του Ν. 2842/2000. Περισσότερα για τις ασφαλιστικές ρήτρες θα πούμε σε επόμενο κεφάλαιο. Για την ώρα αρκεί να τονίσουμε πως η προσπάθεια των συναλλασσόμενων να αποφύγουν την εφαρμογή της νομιναλιστικής αρχής μέσω αυτών καταδεικνύει πως σε κάποιες περιπτώσεις μπορούσε να οδηγήσει σε άδικα αποτελέσματα και ήταν ανάγκη να βρεθεί ένας τρόπος προστασίας από αυτά.

Οι νομοθετικές ρυθμίσεις άλλωστε που καθιέρωσαν την νομιναλιστική αρχή ουδόλως προσφέρουν κάτι στη συζήτηση για το θεωρητικό υπόβαθρό της αφού δεν είναι παρά η νομοθετική της αποτύπωση. Το παραδοσιακό επιχείρημα εξάλλου υπέρ

---

⁹⁶ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, Το Δίκαιο του Χρήματος, σελ.104.

της διατήρησης της νομιναλιστικής αρχής, το οποίο υποστηρίζει ότι η εφαρμογή της εξασφαλίζει την αποτελεσματική εποπτεία του κράτους στο νόμισμά του και συγκρατεί τον πληθωρισμό, φαίνεται σήμερα όλο και περισσότερο ξεπερασμένο. Ήδη η Ελλάδα έχει αποχωριστεί εδώ και χρόνια το νόμισμά της (και κατ' επέκταση την νομισματική της πολιτική, η οποία ασκείται για όλα τα κράτη της ευρωζώνης από το Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών) για να υιοθετήσει το ευρώ, ένα νόμισμα δηλαδή του οποίου την έκδοση και ισοτιμία δεν ελέγχει η ίδια. Οπότε η άποψη που θέλει την νομιναλιστική αρχή να λειτουργεί ως ένα μέσο προστασίας του εθνικού νομίσματος από τον πληθωρισμό τίθεται εκποδών. Το νομισματικό σύστημα είναι πλέον πολύ πιο σταθερό και ο πληθωρισμός πολύ πιο ελεγχόμενος⁹⁷. Παράλληλα ο πληθωρισμός είναι ένα αρκετά σύνθετο πολυπαραγοντικό φαινόμενο την αυξομείωση του οποίου επηρεάζουν πολλοί παράγοντες⁹⁸. Η απελευθέρωση μάλιστα της χρήσης των ασφαλιστικών ρητρών εντάσσεται στο ανανεωμένο αυτό πλαίσιο νομισματικής στρατηγικής. Κατά μία άποψη μάλιστα η νομιναλιστική αρχή σήμερα αποτελεί κανόνα ενδοτικού δικαίου και ως εκ τούτου σύμφωνα με την αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων επιτρέπεται στους συμβαλλόμενους να επιλέξουν το εφαρμοστέο δίκαιο καθώς και το νομισματικό καθεστώς που θα διέπει τη σύμβαση⁹⁹.

Ωστόσο παρόλη την κριτική που έχει δεχτεί ακόμη και οι μεγαλύτεροι πολέμιοι της νομιναλιστικής αρχής αναγνωρίζουν την σημασία της στο καίριο ζήτημα της ασφάλειας του δικαίου που προσφέρει. Πράγματι οι οπαδοί του Βαλορισμού μπορεί να θέτουν το ζήτημα της ουσιαστικής δικαιοσύνης σε πρώτο πλάνο που επέρχεται με την αναπροσαρμογή των οφειλών ωστόσο αντιλαμβάνονται πως μία συχνή αλλαγή του ύψους των προς εξόφληση απαιτήσεων ανάλογα με το εκάστοτε ύψος του πληθωρισμού ουσιαστικά θα αποτελούσε ανυπέρβλητο τροχοπέδη στην οικονομική ανάπτυξη καθώς θα διασάλευε το πιο βασικό συστατικό της σημερινής οικονομίας, την πίστη (credit). Βέβαια σε περίπτωση που για οποιαδήποτε λόγο δημιουργηθεί κάποια κραυγαλέα αδικία αναφορικά με τη συσχέτιση παροχής και αντιπαροχής θα ήταν υπερβολικά άδικο να δεχτούμε πως δεν υπάρχει κανένας σύννομος τρόπος για να αντιστρέψουμε μία τέτοια κατάσταση. Για αυτό παρότι η νομιναλιστική αρχή είναι μεν κρατούσα έχοντας λάβει και νομοθετική μορφή τόσο η θεωρία όσο και η νομολογία

---

⁹⁷ Κ. Σαϊτάκης, οπ.π. σελ. XXXIV.

⁹⁸ G. Mankiw, Αρχές της Οικονομικής, τόμος Β', 2002, σελ 371 επ.

⁹⁹ Ιατράκη, ΧρΙΔ 2010, 1 επ.

έχουν εφεύρει τρόπους για να άρουν σε κάποιες περιπτώσεις τα άδικα αποτελέσματα που δημιουργεί η τυφλή εφαρμογή της.

Ωστόσο πριν εξετάσουμε τους τρόπους αυτούς πρέπει να σημειωθεί ότι και ο ίδιος ο νομοθέτης σε ορισμένες περιπτώσεις απομακρύνθηκε από την εφαρμογή της νομιναλιστικής αρχής. Ειδικότερα σε ορισμένες περιπτώσεις που εμπίπτουν στις γενικότερες κατηγορίες των συμβάσεων εργασίας¹⁰⁰, μίσθωσης πράγματος και σύμβασης έργου¹⁰¹ ο νομοθέτης κατήργησε τη νομιναλιστική αρχή και οριοθέτησε τον τρόπο αναπροσαρμογής των συμβάσεων. Χαρακτηριστικό και ευρύτατα διαδεδομένο παράδειγμα η αναπροσαρμογή των εμπορικών μισθώσεων¹⁰². Επιπροσθέτως απομάκρυνση από την νομιναλιστική αρχή εφαρμόζεται επίσης με βάση νομοθετικές διατάξεις στις περιπτώσεις διατροφής¹⁰³ και αποζημίωσης¹⁰⁴, δηλαδή περιπτώσεις μελλοντικών χρηματικών παροχών που καταβάλλονται περιοδικώς.

Η απόκλιση αυτή μάλιστα δεν είναι νέα στο ελληνικό δίκαιο. Ήδη με το άρθρο 1 του νόμου 6439/1935 προβλέφθηκε για τις ανωτέρω περιπτώσεις η διαδικασία της μεταρρύθμισης οριστικής δικαστικής απόφασης με την προϋπόθεση οι συνθήκες που επικρατούσαν κατά την έκδοση να έχουν πλέον μεταβληθεί ουσιωδώς.¹⁰⁵ Σημαντικό στοιχείο που μας ενδιαφέρει και στα πλαίσια της παρούσας θεματικής είναι ότι στις περιπτώσεις ουσιώδους μεταβολής εντάχθηκε και η αυξομείωση του τιμάριθμου. Η θέση αυτή επιβιώνει μέχρι σήμερα καθώς το άρθρο 334ΚΠολΔ που ρυθμίζει τα θέματα αυτά αναφέρει ρητά στην παράγραφο 2 πως «*μεταβολή των συνθηκών θεωρείται και η*

---

¹⁰⁰ Βλ άρθρο 103 του Ν. 4172/2013 για την αναπροσαρμογή του κατώτατου μισθού.

¹⁰¹ Βλ. άρθρο 10 εδαφ.1 Ν. 1418/1984 όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 6, παρ. 21, εδ. α' του Ν. 2052/1992.

¹⁰² Άρθρο 7 π.δ.34/1995 «Περαιτέρω αναπροσαρμογή του οριζόμενου κατά τις διατάξεις της προηγούμενης παραγράφου μισθώματος γίνεται κάθε έτος και ανέρχεται σε ποσοστό εβδομήντα πέντε τοις εκατό (75%) του τιμάριθμου του κόστους ζωής, όπως αυτό έχει καθορισθεί από την Τράπεζα της Ελλάδος για τους αμέσως προηγούμενους δώδεκα (12) μήνες.», βλ. και ΑΠ 349/1996, ΕΛΔνη 37, 1591.

¹⁰³ Βλ. Πρωτόκολλο Χάγης 2007, άρθρο 11 και 1494 ΑΚ όπως και ΕφΑθ 979/2013, ΕΛΛΔ/νη 2014, 459

¹⁰⁴ Βλ. π.χ. 928-930 ΑΚ, Κατά τον Σαϊτάκη, οπ.π. σελ. 108 στην αποζημίωση ο ρόλος τους χρήματος είναι διπλός καθώς λειτουργεί τόσο ως μέσο απόσβεσης της ενοχής όσο και ως μέτρο αξίας ακολουθώντας την θεωρία του βαλορισμού και σύμφωνα με αυτή με την αποζημίωση θα πρέπει να καθορίζεται όχι μόνο λαμβάνοντας υπόψη την αλλαγή της αξίας π.χ. του αγαθού που καταστράφηκε και για το οποίο ζητείται αποζημίωση αλλά και την πραγματική αξία του χρήματος. Πρόκειται στην περίπτωση αυτή για «οφειλή αξίας» και όχι συγκεκριμένης ποσότητας χρήματος, επομένως υφίσταται παρέκκλιση από την νομιναλιστική αρχή. Παρακάτω, σελ.118, ο συγγραφέας αναφέρει ρητά πως η αποζημίωση ως ενοχή αξίας δεν υπόκειται στην νομιναλιστική αρχή.

¹⁰⁵ Βλ. ΑΠ328/1950 ΕΕΝ 17, 555 επ και την ΑΠ319/1953 ΝΔ 9, 641 έγινε δεκτή η αναπροσαρμογή και επί μη έκδοσης οριστικής απόφασης αλλά κατάργησης της δίκης με συμβολαιογραφικό συμβιβασμό.

ουσιώδης μετά την απόφαση αυξομείωση του τιμάρθμου της ζωής»¹⁰⁶. Η διάταξη αυτή επομένως κάνει ένα βήμα παραπάνω καθώς όχι μόνο απεμπολεί την νομιναλιστική αρχή αλλά ουσιαστικά καθιερώνει μία λύση κατά τις διδαχές του Βαλορισμού.¹⁰⁷

3. ΓΕΝΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ

Η χρησιμοποίηση και εφαρμογή των γενικών ρητρών του Αστικού Κώδικα για την άρση των άδικων συνεπειών της νομιναλιστικής αρχής όπου κρίνεται απαραίτητο αποτελεί τον πιο αποτελεσματικό τρόπο αντιμετώπισης του προβλήματος. Οι γενικές ρήτρες είναι άρθρα του Αστικού Κώδικα και μάλιστα αποτελούν αναγκαστικό δίκαιο, δηλαδή δεν γίνεται να καμφθούν με βάση την βούληση των μερών. Επιπροσθέτως, ο τρόπος λειτουργίας τους εστιάζει σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση και δεν αναφερόμαστε μέσω αυτών σε μία ολόκληρη κατηγορία ενοχών στις οποίες θα εφαρμόζεται ή όχι η νομιναλιστική αρχή αλλά τουναντίον σε όσες περιπτώσεις αρμόζει η εφαρμογή των γενικών ρητρών αυτές εξετάζονται *in concreto*, δηλαδή ξεχωριστά με βάση το πραγματικό της κάθε περίπτωσης και αν υπάρχουν επαρκείς λόγοι αμβλύνονται μέσω της εφαρμογής τους τα αποτελέσματα της νομιναλιστικής αρχής μέσω της δικαστικής απόφασης. Αυτό ασφαλώς υποδεικνύει μία μεγαλύτερη ελευθερία του δικαστή στη διάπλαση του τελικού αποτελέσματος ο οποίος εξετάζει κάθε περίπτωση ξεχωριστά με βάση τις ιδιαιτερότητές της ωστόσο αυτός ο κατά κάποιον τρόπο κίνδυνος για την ασφάλεια του δικαίου και την ενότητα της νομολογίας είναι σε ένα βαθμό ανεκτός και δεν αφορά εξάλλου μόνο την παρούσα θεματική αλλά ενυπάρχει σε όλους τους κλάδους του δικαίου, όπου υπάρχουν βέβαια διατάξεις ανοιχτές σε διαφορετικές ερμηνείες.

Τρεις είναι οι βασικές γενικές ρήτρες πάνω στις οποίες στηρίζεται ολόκληρο το οικοδόμημα του περιορισμού των συνεπειών της νομιναλιστικής αρχής και πρόκειται για τα άρθρα 281,288 και 388 του Αστικού Κώδικα. Με βάση τα άρθρα αυτά ο δικαστής σε κάθε ξεχωριστή περίπτωση που έρχεται αντιμέτωπος και εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των ρητρών αυτών να αναμορφώσει την παροχή ή αντιπαροχή κατά

---

¹⁰⁶ ΜΠρΘεσς 5687/2018 (ΝΟΜΟΣ 782536), ΕφΠειρ 757/1983 (ΝΟΜΟΣ, 91343) και ΔΕφΠειρ 861/2010 (ΝΟΜΟΣ 773118) όπου εφαρμόζεται αναλογικώς η 334 ΚΠολΔ στη διοικητική δίκη.

¹⁰⁷ Π.Ι. Θεοδωρόπουλος, Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας, Νομολογία, Θεωρία, Παρατηρήσεις, Αθήνα 1990 άρθρο 334.

τρόπο πιο δίκαιο από αυτόν που επιτάσσει η πιστή τήρηση της νομιναλιστικής αρχής. Η ιδιότητα των γενικών ρητρών ως τμήμα των δημοσίας τάξης διατάξεων του Αστικού Κώδικα παρέχει ένα ισχυρό στήριγμα για την χρησιμοποίησή τους ως αντίβαρου στη νομιναλιστική αρχή, η οποία και αυτή με τη σειρά της αποτελεί δημοσίου δικαίου διάταξη για την προάσπιση των δημοσίων συμφερόντων που σχετίζονται με τον έλεγχο του πληθωρισμού και την προστασία του νομίσματος (αν και όπως είδαμε η λειτουργία αυτή μειώθηκε με την υιοθέτηση του ευρώ ως κοινού νομίσματος έναντι της δραχμής). Η άμβλυνση ανάμεσα στις διαφορετικές επιταγές, από τη μία της νομιναλιστικής αρχής και από την άλλη των γενικών ρητρών δεν θα επέλθει με την υποχώρηση της μίας έναντι της άλλης σε γενικό πλαίσιο αλλά μέσα από την προσπάθεια συγκερασμού τους κατά την εξέταση κάθε ξεχωριστής περίπτωσης.

3.1. ΤΟ ΑΡΘΡΟ 388 ΑΚ

Ξεκινάμε την εξέταση των γενικών ρητρών με το άρθρο 388 ΑΚ το οποίο αφενός μεν έχει το χαρακτηριστικό ότι σε περίπτωση που ο δικαστής κρίνει πως τυγχάνει εφαρμογής επιφέρει μεγάλες και δραστικές διαφοροποιήσεις στην εκπλήρωση της παροχής αφετέρου οι προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται για την εφαρμογή του είναι αυστηρές και έτσι η επίκληση του άρθρου αυτού γίνεται με μεγαλύτερη φειδώ σε σχέση με τα δύο επόμενα.

Πρώτα από όλα θα πρέπει να σημειωθεί πως τόσο αναφορικά με την 388 ΑΚ όσο και με τις υπόλοιπες γενικές ρήτρες η εφαρμογή τους προϋποθέτει την αδυναμία εύρεσης λύσης μέσω της ίδια της σύμβασης. Γιατί μπορεί όπως είδαμε η αρχή *pacta sunt servanda*, που πηγάζει από τις διατάξεις 361 και 287 ΑΚ, να επιτάσσει την εκτέλεση της σύμβασης όπως συμφωνήθηκε, παρά τις όποιες απρόβλεπτες μεταβολές, στηρίζοντας την εφαρμογή της νομιναλιστικής αρχής, τα μέρη ωστόσο μπορεί να έχουν προβλέψει τα ίδια ρήτρες για την αντιμετώπιση κάποιων καταστάσεων. Στην περίπτωση αυτή ασφαλώς δεν χωρεί εφαρμογή του 388ΑΚ καθώς βασικότατη προϋπόθεση εφαρμογής του άρθρου είναι ακριβώς το απρόβλεπτο της μεταβολής των συνθηκών. Σε περίπτωση απουσίας τέτοιας πρόβλεψης και αφού δεν μπορεί να συναχθεί κάποια λύση από την ερμηνεία της βούλησης των μερών έρχεται επικουρικά η 388ΑΚ να δώσει λύση στο πρόβλημα.¹⁰⁸ Μάλιστα όσο πιο απρόβλεπτο και

---

¹⁰⁸ Καραμπατζός, Απρόβλεπτη μεταβολή των συνθηκών στην αμφοτεροβαρή σύμβαση, 2006 αρ. 531.

ασυνήθιστο είναι το γεγονός που προκαλεί την απρόοπτη μεταβολή των συνθηκών τόσο πιο πιθανό είναι να μην έχει προβλεφθεί στη σύμβαση και άρα να καλείται σε εφαρμογή η 388ΑΚ.¹⁰⁹

Το άρθρο 388 ΑΚ αποτελεί και την πρώτη διάταξη, στην οποία προσφεύγουμε για να αναζητήσουμε λύση για την αντιμετώπιση των συνεπειών της νομιναλιστικής αρχής και ένα από τα πιο «θαρραλέα» όσον αφορά τις συνέπειες εφαρμογής τους¹¹⁰. Αν για οποιαδήποτε λόγο στο υπό κρίση ιστορικό δεν μπορεί να εφαρμοστεί η ρήτρα αυτή¹¹¹(γεγονός καθόλου σπάνιο λόγω των περιορισμών του άρθρου 388ΑΚ) τότε στρεφόμεστε στις υπόλοιπες γενικές ρήτρες και ιδίως στην 288ΑΚ. Εξάλλου η 388 ΑΚ είναι μία ειδικότερη εκδήλωση της αρχής της καλής πίστης όπως αυτή καθιερώνεται στην 288ΑΚ¹¹².

Αρχικά η διάταξη 388 ΑΚ δεν βρίσκει εφαρμογή σε όλες τις περιπτώσεις χρηματικών ενοχών αλλά αποκλειστικά και μόνο στις αμφοτεροβαρείς συμβάσεις κάτι που συνάγεται από το ίδιο το γράμμα του νόμου. Επομένως τίθεται εκτός του πραγματικού της ένα τεράστιο κομμάτι των χρηματικών ενοχών που αφορά την σύμβαση δανείου.¹¹³ Η ελληνική νομολογία δέχθηκε ότι το δάνειο αποτελεί ετεροβαρή σύμβαση και όχι αμφοτεροβαρή παρά την επικρίσεις που έχουν διατυπωθεί¹¹⁴. Επίσης αναγκαίο για την εφαρμογή της για την άμβλυνση των συνεπειών της νομιναλιστικής αρχής είναι, όπως είδαμε, το στοιχείο του απρόβλεπτου, το οποίο στην ειδικότερη περίπτωση που εξετάζουμε σχετίζεται με την απρόβλεπτη μείωση της αγοραστικής δύναμης του νομίσματος, που, ακόμα και αν κριθεί ότι πληρούται, δεν αρκεί για να

¹⁰⁹ Α. Παπαδημητρόπουλος, Η συμπληρωτική ερμηνεία των δικαιοπραξιών, 209, αρ. 580.

¹¹⁰ Μ. Σταθόπουλος, Ερμηνεία άρθρων 288, 388 ΑΚ στην κατ' άρθρο ερμηνεία του ΑΚ των Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, τόμ. ΙΙ, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 1979 άρθρ. 388, αρ. 1

¹¹¹ Βλ. ΕφΑΘ 2800/1955 ΝοΒ 4, 93 επ. για μη εφαρμογή του άρθρου σε περίπτωση που ο δανειστής αποδέχθηκε τον κίνδυνο υποτίμησης του νομίσματος, ΑΠ 766/1954, ΝοΒ 3, 361 επ. και η νεότερη ΜΠρΜεσολ 72/1996 (ΝΟΜΟΣ 260390) όπου εφαρμόστηκε η 288 ΑΚ και όχι η 388ΑΚ διότι κρίθηκαν μη έκτακτα και απρόβλεπτα γεγονότα η αστάθεια του νομίσματος και η αύξηση του τιμαρίθμου, ΠρωτΠειρ 464/1947 ΕΕΝ 14, 149 επ., για την μη αναδρομική ισχύ της γενικής ρήτρας του 388ΑΚ όπως χαρακτηριστικά και η νεότερη ΕφΑΘ 287/2022 (ΝΟΜΟΣ 823643) όπου απέρριψε την κύρια βάση της αγωγής βασισμένη στην 388ΑΚ καθώς σε κάθε περίπτωση η αναπροσαρμογή μπορεί να ισχύσει όχι αναδρομικά αλλά μόνο για το μέλλον, ΑΠ 584/1956, ΝοΒ 5, 243 επ., για μη εφαρμογή και στην περίπτωση που έχουν ήδη καταβληθεί τόσο η παροχή όσο και η αντιπαροχή, όπως και η νεότερη ΠΠρΑΘ 4941/2004(ΝΟΜΟΣ 360099).

¹¹² Μ. Σταθόπουλος, ο.π. σελ. 1226 με παραπομπή μεταξύ άλλων στην ΟΛΑΠ 927/1982 ΝΟΜΟΣ (75364) και ΑΠ 671/1994, ΕλλΔνη 1995, 1130.

¹¹³ Κ. Τριανταφυλλόπουλος, Έκτασις και συνέπειαι του νόμου 18/1944, άρθρον 5 περί νομισματικής διαρρυθμίσεως, ΕΕΝ 14, 305 επ. για την μη εφαρμογή της 388ΑΚ σε πίστωση τιμήματος αν έχει ήδη παραδοθεί το πράγμα καθώς κατά τον ίδιο διασπάστηκε ο εσωτερικός σύνδεσμος μεταξύ των δύο παροχών και πρόκειται πράγματι περί δανείου.

¹¹⁴ Βλ. ΑΠ 798/1989, ΕλλΔνη 1990, 1249.

δεχθούμε αδιαπραγμάτευτα την εφαρμογή της γενικής ρήτηρας¹¹⁵. Γενικότερα βέβαια σε όλες τις περιπτώσεις εφαρμογής της 388 ΑΚ το στοιχείο του απρόβλεπτου θα κριθεί υπό το πρίσμα της αρχής της καλής πίστης και των συναλλακτικών ηθών¹¹⁶ ενώ η μη πρόβλεψη του αντίστοιχου γεγονότος δεν θα πρέπει να οφείλεται σε πταίσμα των μερών αλλά να είναι αντικειμενικά ανυπαίτια χωρίς ωστόσο να υπάγονται απαραίτητα στην κατηγορία των γεγονότων ανωτέρας βίας.¹¹⁷ Εκτός από το απρόβλεπτο του γεγονότος ολόκληρη η στάση του οφειλέτη θα πρέπει να εντάσσεται στα πλαίσια της καλής πίστης και των συναλλακτικών ηθών για να μπορέσει να ευεργετηθεί από την γενική ρήτηρα του 388ΑΚ. Αυτονόητο είναι ότι στην περίπτωση του κακόπιστου οφειλέτη δεν χωρεί καμία αναπροσαρμογή της σύμβασης.

Η εξ αρχής αναντιστοιχία παροχής και αντιπαροχής από την άλλη πλευρά δεν είναι κάτι που σχετίζεται με την εφαρμογή της διάταξης. Η 388ΑΚ δεν αποσκοπεί στην επίτευξη μίας απόλυτα δίκαιης λύσης, κάτι τέτοιο άλλωστε θα θεωρούνταν υπέρμετρη καταπάτηση της αρχής της ελευθερίας των συμβάσεων, παρά μόνο στην άμβλυνση των συνεπειών που προκλήθηκαν από το απρόοπτο γεγονός και στην επαναφορά της αρχικής – συμβατικής ισορροπίας. Η αρχική ανισότητα παροχής και αντιπαροχής είναι κάτι που κρίνεται με βάση άλλες διατάξεις και ιδίως την 179 ΑΚ και δεν μας απασχολεί ιδιαίτερα στην παρούσα θεματική. Επομένως η μεταβολή, δηλαδή η ανατροπή του δικαιοπρακτικού θεμελίου θα πρέπει να έχει λάβει χώρα μετά η σύναψη της σύμβασης αλλιώς δεν υπάρχει πεδίο εφαρμογής της 388ΑΚ παρά μόνο ίσως αναλογικά¹¹⁸.

Το σώμα της 388ΑΚ αναφέρεται σε *«λόγους που ήταν έκτακτοι και δεν μπορούσαν να προβλεφθούν, και από τη μεταβολή αυτή η παροχή του οφειλέτη, ενόψει και της αντιπαροχής, έγινε υπέρμετρα επαχθής»*, δηλαδή ο νομοθέτης προβαίνει σε μία συγκεκριμενοποίηση της αρχής της καλής πίστης η οποία συνδέεται στενά με το υπό εξέταση άρθρο και προκρίνει την μη εφαρμογή της σύμβασης όταν η πίεση στην πλευρά του οφειλέτη για εκπλήρωση της παροχής θα μπορούσε να θεωρηθεί κακόπιστη

---

¹¹⁵ Βλ. χαρακτηριστικά την ΑΠ 1252/1986 ΕΕΝ 14, 448 επ. για το ότι δεν αποτελεί επαρκές στοιχείο η μείωση της αγοραστικής δύναμης του νομίματος αλλά εξετάζονται και άλλα κριτήρια όπως οι συνθήκες κατάρτισης της σύμβασης, οι οικονομικές δυνατότητες των συμβαλλομένων μερών, τον σκοπό που εξυπηρετεί η σύμβαση για καθένα από τα μέρη, το αναμενόμενο από την εκτέλεση της σύμβασης κέρδος. Συνάγεται δηλαδή από την απόφαση ότι όλα αυτά τα στοιχεία αποτελούν μία συγκεκριμενοποίηση της αρχής της καλής πίστης. Βλ. ομοίως και τη νεότερη ΕιρΡοδ 22/2015 (ΝΟΜΟΣ 680438) όπου μόνη η αύξηση της τιμής των ακινήτων έστω και απρόβλεπτη δεν είναι αρκετή αν δεν συντρέχουν τα ανωτέρω κριτήρια.

¹¹⁶ Βλ. Σακκέτα, ΕρμΑΚ, άρθρ. 388, αρ. 40, Σταθόπουλος άρθρ. 388, αρ. 14

¹¹⁷ Βλ. ΟΛΑΠ 927/1982 ΝοΒ 31, 214 επ και ΝΟΜΟΣ (75364) και Μ.Σταθόπουλος, οπ.π. σελ.1237.

¹¹⁸ Μ.Σταθόπουλος, οπ.π. σελ. 1235 επ.

ενόψει της απώλειας του δικαιοπρακτικού θεμελίου της σύμβασης. Δικαιοπρακτικό θεμέλιο μιας σύμβασης αποτελούν τα περιστατικά που τα μέρη από κοινού θεωρούσαν αυτονόητα και ουσιώδη για την εκπλήρωση της σύμβασης. Η έννοια της καλής πίστης επομένως και των συναλλακτικών ηθών που είδαμε ανωτέρω επικουρεί ακριβώς στον προσδιορισμό του δικαιοπρακτικού θεμελίου κάθε σύμβασης. Βέβαια ως δικαιοπρακτικό θεμέλιο μπορούν να νοηθούν μόνο πολύ βασικά στοιχεία όπως παραδείγματος χάρη η μη εμπόλεμη κατάσταση, η μη επέλευση μεγάλων θεομηνιών ή στην υπό εξέταση περίπτωση το ύψος του πληθωρισμού, το οποίο αποτελεί όπως είδαμε αναγκαία αλλά όχι από μόνη της επαρκή συνθήκη για τον επαναπροσδιορισμό της σύμβασης¹¹⁹.

Για να απαντήσουμε επομένως στο κεντρικό ερώτημα του αν μια απότομη διακύμανση του πληθωρισμού μπορεί να αποτελέσει το στοιχείο του δικαιοπρακτικού θεμελίου η ανατροπή του οποίου θα επιφέρει την αναπροσαρμογή ή και την λύση της σύμβασης θα πρέπει να έχουμε στο νου μας τη γενικότερη οικονομική και νομισματική πορεία της χώρας. Την περίοδο της δραχμής η νομισματική αστάθεια στην Ελλάδα ήταν σύνηθες φαινόμενο. Η δραχμή ήταν ένα ασθενές νόμισμα, του οποίου η ισοτιμία με το δολάριο περνούσε από διάφορες διακυμάνσεις και ο πληθωρισμός αυξομειωνόταν με μεγαλύτερη συχνότητα σε σχέση με σήμερα. Σε ένα τέτοιο νομισματικό περιβάλλον επομένως απότομες αλλαγές του τιμάρθμου ακόμα και σχετικά ασυνήθιστες σε ένταση δύσκολα θα μπορούσαν να θεωρηθούν απρόβλεπτο γεγονός στα πλαίσια της 388ΑΚ. Υπήρξε νομολογία που δέχτηκε την εφαρμογή του άρθρου όταν ο πληθωρισμός ξεπερνούσε ένα συγκεκριμένο ποσοστό όμως ουδέποτε σχηματίστηκε μία σταθερή τάση¹²⁰. Αντίθετη η αρκετά μεταγενέστερη ΑΠ 1171/2004¹²¹ η οποία έκανε λόγο για σταδιακή διολίσθηση της δραχμής από το 1983 και κατέληξε ότι οι συχνές ανατιμήσεις του νομίσματος ήταν φαινόμενο σύνηθες και αναμενόμενο επομένως δεν μπορούν να στηρίξουν το επιχείρημα της ανατροπής του δικαιοπρακτικού θεμελίου της 388ΑΚ.

Ωστόσο στην Ελλάδα κράτος μέλος της νομισματικής ένωσης τα πράγματα είναι ασφαλώς διαφορετικά. Το ευρώ εξ ορισμού υπήρξε ένα πολύ πιο ισχυρό και σταθερό νόμισμα από τη δραχμή. Τουλάχιστον μέχρι την κρίση η Ελλάδα βίωσε μία

---

¹¹⁹ Βλ. υποσημείωση 34.

¹²⁰ Βλ. ΕφΘεσ 534/1955 Αρμ. 9, 529 επ. για την περίπτωση που ο ετήσιος πληθωρισμός υπερέβαινε το 30%.

¹²¹ Βλ. ΑΠ 1171/2004 (ΝΟΜΟΣ 364357).

πρωτόγνωρη νομισματική σταθερότητα, οικονομική μεγέθυνση, σταθερό πληθωρισμό και χαμηλά επιτόκια. Ασφαλώς η οικονομική κρίση από το 2009 και έπειτα δημιούργησε ακραίες διαταραχές στην οικονομική κατάσταση της χώρας και προκάλεσε τεράστια οικονομική ύφεση, τα αποτελέσματα της οποίας είναι ακόμα και σήμερα εμφανή. Η οικονομική κρίση γενικότερα και οι συνέπειές της ως στοιχείο ανατροπής του δικαιοπρακτικού θεμελίου αποτέλεσε ένα μεγάλο κεφάλαιο στη σύγχρονη νομολογία ωστόσο ξεφεύγει υπό το πρίσμα της παρούσας εξέτασης του άρθρου 388ΑΚ. Αξίζει βέβαια να σημειώσουμε πως οι περισσότερες αποφάσεις που έκαναν δεκτές τις σχετικές αγωγές δεν θεμελίωσαν την κρίση τους στο 388 παρά στο άρθρο 288 του Αστικού Κώδικα.¹²²

Προϋπόθεση εφαρμογής του παρόντος άρθρου είναι ακόμη η υπέρμετρη επάχθεια που προκαλείται στον οφειλέτη Με το όρο υπέρμετρη οικονομική επάχθεια νοείται πως η εμμονή στην τήρηση της υποχρέωσης του οφειλέτη θα τον οδηγούσε σε πολύ δύσκολη οικονομική κατάσταση και θα αποτελούσε παραπάνω από αυτό που θα μπορούσε να ζητήσει κανείς με βάση πάντα την αρχή της καλής πίστης και των συναλλακτικών ηθών¹²³. Δεν απαιτείται η υποχρέωση τήρησης της σύμβασης να ισοδυναμεί με οικονομική εξόντωση του οφειλέτη όμως ταυτόχρονα δεν αρκεί και μία απλή πρόσθετη οικονομική επιβάρυνση¹²⁴. Ως αόριστη νομική έννοια η υπέρμετρη οικονομική επάχθεια εναπόκειται στον δικαστή ο προσδιορισμός της, ο οποίος κρίνει με βάση το εκάστοτε ιστορικό έχοντας όμως κατά νου ορισμένα γενικά ποσοτικά κριτήρια λαμβανομένης υπόψιν και της αξίας της αντιπαροχής.¹²⁵

Ένα ακόμα στοιχείο που εξετάζεται είναι η οικονομική κατάσταση αμφοτέρων των μερών της σύμβασης¹²⁶. Το στοιχείο αυτό δεν αποτελεί όρο εφαρμογής της

---

¹²² βλ. ΜΠρΑθ 432/2012 (ΝΟΜΟΣ 574328).

¹²³ Δ. Λιάπτης, Η οικονομική κρίση και το δίκαιο των συμβάσεων, ΔΕΕ 1/2011.σελ. 20, η συμβατική διατάραξη είναι σοβαρή όταν δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι ο ένας και οι δύο συμβαλλόμενοι δε θα είχαν καν συνάψει τη σύμβαση ή θα την είχαν συνάψει με άλλο περιεχόμενο, εάν προέβλεπαν τη μεταβολή των συνθηκών.

¹²⁴ . Σακκέτα ,οπ.π.. άρθρ. 388, αρ. 48, Καραμπατζός, οπ.π. αρ. 68, Π. Παπανικολάου, Το μέτρο της επάχθειας της παροχής και η έκταση της διορθωτικής επεμβάσεως του δικαστή στη σύμβαση κατ' ΑΚ 388, ΝοΒ 1985, σελ. 947, Μ.Σταθόπουλος, οπ.π. σελ 1238 επ., βλ. Επίσης και ΜΠρΚαβ 20/2001 Αρμ. 2002, 1481: υπέρμετρη επάχθεια υφίσταται όταν η ισορροπία της σύμβασης που υπήρχε κατά την κατάρτισή της και ειδικότερα η σχέση παροχής και αντιπαροχής ανατράπηκε σε τέτοιο βαθμό, ώστε κατά τις αρχές της καλής πίστης η κατάσταση που δημιουργήθηκε, και αν δεν εμφανίζει ολοκληρωτική καταστροφή του οφειλέτη, να είναι αντίθετη, λόγω της προφανούς δυσαναλογίας, στο αίσθημα της δικαιοσύνης και την ηθική τάξη γενικά.

¹²⁵ Παπανικολάου, οπ. π. σελ 941 και 949 όπου τοποθετεί το μέτρο της επάχθειας σε ποσοστό άνω του 30%.

¹²⁶ Παπανικολάου, οπ.π. σελ. 950.

διάταξης, ο δικαστής ωστόσο το λαμβάνει υπόψη του στο πλαίσιο της εξέτασης της προϋπόθεσης της υπέρμετρα επαχθούς παροχής. Είναι κατανοητό πως σε περίπτωση που ο δανειστής δεν θα υποστεί μεγάλη ζημία από τη μη εκπλήρωση της σύμβασης λόγω της οικονομικής του ευχέρειας θα ήταν άδικο να εμμένουμε στην εκπλήρωση της παροχής από έναν οικονομικά ασθενή οφειλέτη. Αντιθέτως αν ο οφειλέτης είναι αυτός που έχει επαρκή οικονομική δυνατότητα και η εκπλήρωση της οφειλής του έστω και επαυξημένης δεν θα του δημιουργούσε κανένα πρόβλημα στη γενικότερη οικονομική του κατάσταση δεν θα χρήζει προστασίας. Σε κάθε περίπτωση η κρίση περί των οικονομικών δυνατοτήτων δανειστή και οφειλέτη οφείλει να γίνεται εκ των υστέρων δηλαδή με τις παρούσες συνθήκες μετά την μεταβολή των συνθηκών.¹²⁷

Εφόσον συντρέχουν όλες οι ανωτέρω προϋποθέσεις ο συμβαλλόμενος δύναται να επιδιώξει την αναπροσαρμογή ή ακόμα και τη λύση της σύμβασης με την άσκηση διαπλαστικού δικαιώματος. Μοναδικός τρόπος για την επιδίωξη αυτή είναι η άσκηση αγωγής για την έκδοση δικαστικής απόφασης. Δηλαδή σε αντίθεση με την 288ΑΚ όπου λειτουργεί αυτοδικαίως για να επέλθουν έννομα αποτελέσματα μέσω της 388ΑΚ απαιτείται απόφαση δικαστηρίου.¹²⁸ Το δικάζον δικαστήριο δεσμεύεται στην περίπτωση αυτή από το σύστημα διεξαγωγής των πολιτικών δικών¹²⁹ και δεν μπορεί να επιδικάσει στον ενάγοντα κάτι διαφορετικό ή περισσότερο από αυτό που ζήτησε. Επομένως αν το αίτημα της αγωγής είναι η μεταρρύθμιση της σύμβασης το δικαστήριο δεν μπορεί να διατάξει τη λύση της¹³⁰. Αν σε περίπτωση που το δικαστήριο κάνει δεκτό το αίτημα της αγωγής και αποφασίσει την λύση της σύμβασης η επιστροφή των παροχών δεν γίνεται αυτοδικαίως αλλά γεννάται το ενοχικό δικαίωμα απόδοσης αυτών με βάση τις διατάξεις για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό¹³¹.

3.2. Η 288 ΑΚ

Η έτερη γενική ρήτρα που χρησιμοποιείται για την δικαστική αναπροσαρμογή των οφειλών και την άμβλυνση των συνεπειών της νομιναλιστικής αρχής είναι το

---

¹²⁷ Καραμπατζός, οπ. π. σελ. 561.

¹²⁸ Μ. Σταθόπουλος, οπ.π. σελ. 1241 επ.

¹²⁹ Βλ. άρθρα 106, 559 αρ.θ. 9 ΚΠολΔ.

¹³⁰ Ραψομανίκης, Έννομες συνέπειες και πεδίο Εφαρμογής του άρθρου 388ΑΚ, ΕΕΝ 1978, 616 επ., όπου επίσης κατά τον ίδιο ο δικαστής θα πρέπει να δείχνει προτίμηση στην αναπροσαρμογή και όχι στη λύση της σύμβασης, Παπανικολάου, οπ.π. σελ 955 όπου όμως κατά τον ίδιο μπορεί να συμβεί το ανάποδο, δηλαδή το δικαστήριο να αναπροσαρμόσει την σύμβαση παρότι το αίτημα είναι η λύση.

¹³¹ Μ. Σταθόπουλος, οπ. π. σελ. 1244.

άρθρο 288 ΑΚ, το οποίο αποτελεί την νομοθετική αποτύπωση της αρχής της καλής πίστης. Μάλιστα λόγω του γενικότερου χαρακτήρα του και των χαλαρότερων προϋποθέσεων εφαρμογής του τα ελληνικά δικαστήρια έχουν κάνει πολύ μαζικότερη χρήση του άρθρου αυτού για την αναπροσαρμογή των οφειλών, ιδίως σε υποθέσεις, το ιστορικό των οποίων σχετίζεται με την ελληνική οικονομική κρίση. Χαρακτηριστικά, τα δικαστήρια παρότι αρνήθηκαν να κάνουν ευθεία εφαρμογή του άρθρου 388 ΑΚ στις δανειακές συμβάσεις πράγματι δέχθηκαν, όπως είδαμε και ανωτέρω, αγωγές έχοντας ως βάση την αρχή της καλής πίστης με βάση το 288 ΑΚ. Για την σχέση αυτών των δύο άρθρων, η οποία αποτελεί σχέση γενικού προς το ειδικό, όπου η 388ΑΚ αντιμετωπίζεται ως μία ειδικότερη μορφή της 288 ΑΚ έχει τοποθετηθεί η ελληνική νομολογία.¹³² Το γεγονός αυτό βέβαια δεν συνεπάγεται ότι η 388ΑΚ αποκλείει την 288ΑΚ. Η μεταξύ τους σχέση έχει και στοιχεία συμπληρωματικότητας αφού σε περιπτώσεις που δεν πληρούνται τα κριτήρια της 388 ΑΚ, τα οποία εξάλλου είναι και αυστηρότερα, μπορεί η αναπροσαρμογή της σύμβασης να επιτευχθεί μέσω της 288ΑΚ, αν πληρούται φυσικά το δικό της πραγματικό¹³³. Ειδικότερα η ίδια η θέσπιση της 388ΑΚ θα ήταν περιττή.

Επομένως, παρότι το κριτήριο της καλής πίστης εξετάζεται στο πλαίσιο και των δύο άρθρων η διάταξη της 288 ΑΚ είναι γενικότερη με ευρύτερο πεδίο εφαρμογής χωρίς να περιορίζεται από αυστηρές προϋποθέσεις, όπως η ανάγκη ύπαρξης αμφοτεροβαρούς σύμβασης, το στοιχείο του απρόβλεπτου της μεταβολής ή το κοινό για τα μέρη της σύμβασης δικαιοπρακτικό θεμέλιο αλλά περιστρέφεται γύρω από την αντικειμενική καλή πίστη και ερευνά αν η απαρέγκλιτη αρχή της *pacta sunt servanda* και επομένως της νομιναλιστικής αρχής αντιμάχεται σε αυτήν. Βέβαια, όπως και με την 388 ΑΚ, δεν υπάρχουν γενικές κατηγορίες όπου σε αυτές είναι αυτονόητη η

---

¹³² Βλ ΑΠ 1171/2004 (ΝΟΜΟΣ 364357)για το ότι «Η διάταξη του άρθρου 288 ΑΚ είναι γενική και ειδικότερη εφαρμογή της είναι εκείνη του άρθρου 388 ΑΚ. Επομένως η τελευταία ως ειδικότερη υπερισχύει της γενικής, η οποία εφαρμόζεται, σε κάθε περίπτωση κατά την οποία, μετά την κατάρτιση της δικαιοπραξίας, έχει επέλθει μεταβολή των συνθηκών, η οποία όμως δεν συγκεντρώνει τις προϋποθέσεις εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 388 ΑΚ.»

¹³³ Ωστόσο η ευρεία χρησιμοποίηση της 288ΑΚ για την αναπροσαρμογή των ενοχών ακόμα και σε περιπτώσεις που θα μπορούσε να εφαρμοστεί η 388ΑΚ ενέχει τον κίνδυνο καταστράτηγησης της τελευταίας η οποία ηθελημένα κατά τον νομοθέτη έχει πολύ αυστηρές προϋποθέσεις εφαρμογής,Κ.Σαϊτάκης,οπ.π. σελ.167 με πρβλ. σε Καραμπάτζο,οπ.π. σελ. 373 ο οποίος υποστηρίζει ότι το πεδίο εφαρμογής της 288ΑΚ θα πρέπει να στις ετεροβαρείς συμβάσεις και τις εκ του νόμου ενοχές όπου εκ των πραγμάτων δεν μπορεί να εφαρμοστεί η 388ΑΚ. Ο Σαϊτάκης επισημαίνει επίσης πως παρότι συμφωνεί με την κριτική στην ευρεία χρήση της 288ΑΚ στην αναπροσαρμογή της αξίωσης αποζημίωσης λόγω αδικοπραξίας η 388ΑΚ δεν μπορεί επίσης να εφαρμοστεί καθώς η ανωτέρω είναι ενοχή εκ του νόμου.

εφαρμογή της γενικής ρήτρας αλλά κάθε περίπτωση εξετάζεται ξεχωριστά για να κριθεί αν θα πρέπει να αποκλίνουμε με βάση την καλή πίστη από την νομιναλιστική αρχή και την αρχή της τήρησης των συμβάσεων για χάρη του καλόπιστου οφειλέτη. Και αυτό, διότι αν δεχόμασταν αγγύιστα την εφαρμογή της 288 ΑΚ θα κλονιζόταν σε μεγάλο βαθμό η ασφάλεια του δικαίου, ενώ από την άλλη η θέσπιση πολύ αυστηρών προϋποθέσεων θα έθετε ουσιαστικά εκποδών την ίδια την αρχή της καλής πίστης που το άρθρο καθιερώνει.

Μία απόφαση σταθμός στη νομολογία σχετικά με τη χρήση της γενικής ρήτρας του 288 ΑΚ υπήρξε η ΟΛΑΠ 927/1982¹³⁴, διότι ήταν η πρώτη φορά που απόφαση δικαστηρίου δέχθηκε πως με τη χρήση του άρθρου αυτού δίνεται η δυνατότητα όχι μόνο να προβούμε σε συμπλήρωση της δικαιοπρακτικής βούλησης των μερών αλλά και σε διόρθωσή της,¹³⁵ ιδίως όταν έχει συμβεί μία σημαντική μεταβολή των συνθηκών, όπως χαρακτηριστικά η περίπτωση που εξετάζουμε, δηλαδή μία σημαντική μείωση της αξίας του νομίσματος. Η διόρθωση της σύμβασης παρότι όπως είδαμε θα λάβει υπόψη της της ιδιαίτερες συνθήκες κάθε περίπτωσης θα γίνει επί τη βάση αντικειμενικών κριτηρίων διαμορφωμένων από την καλή πίστη και τα παρόντα συναλλακτικά ήθη.

Η ως άνω απόφαση έθεσε τις βάσεις και για τον σε ένα βαθμό περιορισμό της σημασίας του απρόβλεπτου της μεταβολής στα πλαίσια της 288 ΑΚ αλλά και για τον ρόλο της υπαιτιότητας στην πρόβλεψη ή μη της μεταβολής αυτής. Ειδικότερα η απόφαση δέχθηκε τη δυνατότητα εφαρμογής της γενικής ρήτρας ακόμη και σε περίπτωση που μία ενδεχόμενη μεταβολή είχε προβλεφθεί στη σύμβαση από τα μέρη. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο θέτει αυτομάτως εκτός συζήτησης την 388ΑΚ όμως για το 288ΑΚ υπάρχει έδαφος εφαρμογής. Η απόφαση αυτή του Αρείου Πάγου εστιάζει στο στοιχείο του κινδύνου που αναλήφθηκε από τον δανειστή. Αν ο κίνδυνος αυτός θεωρηθεί ότι έχει φτάσει σε τέτοιο βαθμό που να ξεπερνάει το επίπεδο που είχε αναληφθεί με τη σύμβαση τότε εφαρμόζεται η 288 ΑΚ. Μάλιστα η απόφαση προχώρησε ένα βήμα παραπέρα δεχόμενη πως υπάρχει έδαφος εφαρμογής και σε περιπτώσεις μη πρόβλεψης ακόμα και όταν αυτή ήταν υπαίτια και εδώ σε αντίθεση με όσα γίνονται δεκτά στη γενική ρήτρα της 388ΑΚ. Αναμφίβολα πρόκειται για τολμηρές

¹³⁴ ΟΛΑΠ 927/1982 ΝοΒ 31, 214 επ και ΝΟΜΟΣ (75364).

¹³⁵ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, Το Δίκαιο του Χρήματος, σελ.175.

κρίσεις, οι οποίες έχουν δεχθεί κριτική τόσο σχετικά με το στοιχείο της προβλεψιμότητας¹³⁶ όσο και με το κομμάτι του ανυπαίτιου της πρόβλεψης¹³⁷.

Ωστόσο το στοιχείο του προβλέψιμου ή μη της υποτίμησης του νομίσματος για τη μη εφαρμογή της νομιναλιστικής αρχής μέσω της 288 ΑΚ δεν θα πρέπει να παραμεριστεί αβίαστα παρότι δεν αποτελεί προϋπόθεση εφαρμογής του άρθρου. Αυτό γίνεται εναργέστερα παρατηρήσιμο αν εξετάσουμε δύο διαφορετικές εκδοχές, αυτή του έντοκου χρέους με τις υποπεριπτώσεις του θετικού και αρνητικού επιτοκίου και αυτή του άτοκου χρέους. Στην πρώτη, η οποία αποτελεί και την περίπτωση που εξετάζεται στην απόφαση του Αρείου Πάγου, ισχύουν *mutatis mutandis* όσα εκτέθηκαν ανωτέρω, επομένως η γενική ρήτρα εφαρμόζεται και στην περίπτωση που υπάρχει πρόβλεψη των μερών για πιθανή υποτίμηση του νομίσματος λαμβανομένου υπόψη του στοιχείου του κινδύνου αφού το αρνητικό επιτόκιο, το οποίο δεν υπερκαλύπτει τον πληθωρισμό, προξενεί ζημία στον δανειστή, η οποία μπορεί να κριθεί άξια επανόρθωσης. Στην περίπτωση του θετικού επιτοκίου τα πράγματα διαφέρουν αφού ο κίνδυνος για το έντοκο χρέος είναι ήδη μειωμένος για τον δανειστή αφού σε ομαλές περιόδους το επιτόκιο θα είναι υψηλότερο από τον τρέχοντα πληθωρισμό οπότε ο δανειστής ουσιαστικά απλώς θα έχει μειωμένο κέρδος και όχι πραγματική ζημία ενώ σε κάθε περίπτωση τον κίνδυνο της μείωσης της αξίας του νομίσματος τον φέρει ο ίδιος επομένως δεν τίθεται θέμα εφαρμογής του 288ΑΚ.

Ασφαλώς βέβαια η κρίση περί του βαθμού ανάληψης κινδύνου εκ μέρους του δανειστή εμπεριέχει τον κίνδυνο να εκδοθεί η δικαστική απόφαση στηριζόμενη στα παραγωγικά αίτια της βούλησης του δανειστή, γεγονός μη αποδεκτό κατά τον Αστικό Κώδικα (άρθρο 147 ΑΚ) για αυτό και η σχετική άποψη έχει επικριθεί. Από την άλλη, και αυτό είναι ένα βασικό επιχείρημα πάνω στο οποίο εδραιώθηκε η ευρεία χρήση του άρθρου 288ΑΚ, δεν θα πρέπει να δεχθούμε το προβλέψιμο της υποτίμησης ως αναγκαία προϋπόθεση καθώς κάτι τέτοιο θα έθετε ένα περιορισμό στην εφαρμογή του άρθρου, ο οποίος δεν υπάρχει στη διατύπωση του νόμου, όπως ισχύει με το 388 ΑΚ.

---

¹³⁶ Λιάπης, οπ.π. σελ. 16, ο οποίος θεωρεί πως η συναλλακτική ευθύτητα και εντιμότητα δεν προορίζονται για να συγχωρούν την τυχόν επιπόλαιη σύναψη μιας σύμβασης από ένα συμβαλλόμενο, ο οποίος θα μπορούσε να είχε φροντίσει να συμπεριληφθούν στη σύμβαση όροι κατάλληλοι για την αντιμετώπιση μιας πιθανής επερχόμενης μεταβολής των συνθηκών.

¹³⁷ Καραμπατζός, οπ.π. αριθ. 486 ο οποίος επισημαίνει την αντίφαση του να αρνείται η νομολογία την εφαρμογή της ΑΚ 388 σε υπερήμερο οφειλέτη όταν τη δέχεται για οφειλέτη που υπαιτίως δεν προέβλεψε τη μεταβολή των συνθηκών. Μπορεί δηλαδή να προστατεύεται ο υπαιτίως μη προβλέψας και να μένει χωρίς προστασία ο ανυπαίτιως μη προβλέψας εξαιτίας της υπερημερίας του.

Στην περίπτωση τώρα του άτοκου χρέους δεχόμαστε την επιστροφή στη λύση της εφαρμογής του 288ΑΚ καθώς αφενός μεν ο ρυθμιστικός μηχανισμός των επιτοκίων αυτονόητα δεν μπορεί να λειτουργήσει από μόνος του καθώς δεν έχει προβλεφθεί καν επιτόκιο και αφετέρου το άτοκο του χρέους πιθανότατα υποδηλώνει χαριστική διάθεση από την πλευρά του δανειστή, συνεπώς με βάση την αρχή της καλής πίστης θα ήταν άδικο να απαιτήσουμε από αυτόν να επωμιστεί το βάρος της νομισματικής υποτίμησης. Αναφορικά δε με την περίπτωση δωρεάς χρηματικού ποσού εδώ τα πράγματα είναι περισσότερο ξεκάθαρα από κάθε άλλη περίπτωση. Θα ήταν χαρακτηριστική περίπτωση κακόπιστης συμπεριφοράς να απαιτήσει ο επωφελούμενος από τη δωρεά την αναπροσαρμογή της σε βάρος του δωρητή, επειδή η αξία των νομισματικών μονάδων που θα λάβει θα είναι μικρότερη λόγω της πτώσης της αξίας του νομίσματος.

Όπως στην περίπτωση της γενικής ρήτρας του 388ΑΚ έτσι και ακόμα πιο έντονα για την εφαρμογή του 288ΑΚ κρίσιμο ρόλο παίζει η γενικότερη οικονομική κατάσταση δανειστή και οφειλέτη. Επομένως, αντίκειται στην καλή πίστη το αίτημα του ευκατάστατου οφειλέτη για αναπροσαρμογή της οφειλής κατά παρέκκλιση από τη νομιναλιστική αρχή όταν ο δανειστής του είναι οικονομικά ασθενής και αυτή η διόρθωση του ποσού του χρέους θα του προξενήσει σημαντική οικονομική βλάβη. Αντιστρόφως ο εύπορος δανειστής δρα κακόπιστα όταν εμμένει στην αρχή *pacta sunt servanda* παρότι επίσταται πως αυτό θα οδηγήσει στην οικονομική εξαθλίωση του οφειλέτη. Όταν στη σύμβαση δεν υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο πλευρών τότε παρέχεται στον δικαστή η διακριτική ευχέρεια να διανέμει αυτός τη ζημία από την υποτίμηση του νομίσματος λαμβάνοντας υπόψη όλα τα ανωτέρω ζητήματα που εκθέσαμε. Σε τελική ανάλυση βέβαια επίκληση της 288 ΑΚ θα πρέπει να γίνεται μόνο σε καθεστώς σημαντικής νομισματικής κρίσης και μεγάλης υποτίμησης της αξίας του νομίσματος αλλιώς θα οδηγούμασταν σε έμμεση αλλά εν τοις πράγμασι κατάργηση της κρατούσας νομιναλιστικής αρχής, αποτέλεσμα ξεκάθαρα ενάντιο στη βούληση του νομοθέτη.

3.3. Η 281 ΑΚ

Η τελευταία γενική ρήτρα που θα εξετάσουμε στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης είναι το άρθρο 281 ΑΚ, το οποίο καθιερώνει την καταχρηστική άσκηση δικαιώματος. Σύμφωνα με το άρθρο 281 ΑΚ η άσκηση του δικαιώματος απαγορεύεται αν υπερβαίνει

προφανώς τα όρια που επιβάλουν η καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή ο κοινωνικός ή ο οικονομικός σκοπός του δικαιώματος. Η διάταξη αυτή θέτει τα πλαίσια, με βάση τα οποία η άσκηση του δικαιώματος πρέπει να τοποθετείται μέσα σε λογικά όρια. Συνεπώς, κατάχρηση υπάρχει όταν ο τρόπος ασκήσεως του δικαιώματος υπερβαίνει τα όρια που τίθενται από την καλή πίστη, τα χρηστά ήθη ή από τον οικονομικό ή κοινωνικό σκοπό του δικαιώματος. Στην υπό εξέταση περίπτωση η επιδίωξη του οφειλέτη να εξοφλήσει την οφειλή του με τήρηση της νομιναλιστικής αρχής παρότι έχει επέλθει δραστική μεταβολή στην αγοραστική αξία του νομίσματος μπορεί να θεωρηθεί κατάχρηση δικαιώματος κατά το άρθρο 281 ΑΚ¹³⁸.

Καλή πίστη, νοείται η αντικειμενικά καλή πίστη ως κριτήριο συμπεριφοράς. Το μέτρο αυτό που αξιώνει η καλή πίστη είναι η επιβαλλόμενη στην κοινωνική συμβίωση ευθύτητα και εντιμότητα. Τα χρηστά ήθη είναι οι επιδοκιμαζόμενες από την ηθική συνήθειες σε ορισμένη εποχή, τόπο και κύκλο ανθρώπων. Με άλλα λόγια γνώμονα για τον προσδιορισμό των ορίων από τα χρηστά ήθη αποτελούν οι περί ηθικής κρατούσες αντιλήψεις του μέσου και συνετού ανθρώπου. Τα χρηστά ήθη είναι οι επιδοκιμαζόμενες από την ηθική συνήθειες σε ορισμένη εποχή, τόπο και κύκλο ανθρώπων. Με άλλα λόγια γνώμονα για τον προσδιορισμό των ορίων από τα χρηστά ήθη αποτελούν οι περί ηθικής κρατούσες αντιλήψεις του μέσου και συνετού ανθρώπου.

Η καλή πίστη λειτουργεί χωρίς διαφορές σε σχέση με όσα εξετάσαμε παραπάνω στο πλαίσιο της 388 και 288 ΑΚ. Το νέο στοιχείο που θέτει επί τάπητος η 281 ΑΚ είναι αυτό του οικονομικού και κοινωνικού σκοπού του δικαιώματος. Για να γίνει αντιληπτή η εφαρμογή της έννοιας αυτή στην παρούσα θεματική θα πρέπει να διευκρινίσουμε πως αναφερόμαστε στο τύπος δικαίωμα του οφειλέτη να εξοφλήσει την απαίτησή του και αν ο τρόπος με τον οποίον θα το κάνει αυτό, ήτοι με βάση την νομιναλιστική αρχή, αποτελεί υπό προϋποθέσεις κατάχρηση δικαιώματος.

---

¹³⁸ Κορδογιαννόπουλος, Η εν τη ελληνική νομολογία εφαρμογή του ΑΚ 281, σελ. 461 επ. όπου και οι ακόλουθες αποφάσεις, ΠρωτΠειρ 1163/1947 ΕΕΝ 15, 731 επ., η οποία δέχθηκε ότι χάριν της νομιναλιστικής αρχής και της εντεύθεν αναγκαστικής κυκλοφορίας του νομίσματος, η μείωση της κτητικής αξίας του νομίσματος βαρύνει τον δανειστή, δεν υπάρχει δε κατάχρηση δικαιώματος εκ μέρους του οφειλέτη όταν καταβάλλει υποτιμημένες δραχμές «όπως δεν θα ελογίζετο το αυτό δια τον δανειστήν εάν και ούτος εισέπραττε την απαίτησίν του εις υπερτιμημένας δραχμάς». Βλ. και ΑΠ 263/1056 ΝΟΒ 4, 849 επ. Ομοίως επί μερικής εκπτώσεως του νομίσματος ΑΠ 267/1959 ΝΟΒ 7, 947 επ. και ΕφΑΘ 1067/1055 ΕΕΝ 22, 764 επ. Μόνη η υποτίμηση του εγχωρίου νομίσματος έναντι του δολαρίου Η.Π.Α. δεν καθιστά την άσκηση του δικαιώματος του δανειστή να ζητήσει την εξόφληση δανείου με έγκυρη ρήτρα δολαρίου Η.Π.Α. καταχρηστική. Θα πρέπει και οι συντρέχουσες περιστάσεις να εμφανίζουν τη συμπεριφορά του δανειστή ως «υπερακοντίζουσα, προδήλως, το πρόσθεν όριο»: ΑΠ 1252/1986, ΕΕΝ 54, 448 επ.

Ο οικονομικός σκοπός του δικαιώματος προκύπτει από τα γενικότερα οικονομικά συμφέροντα, τα οποία αποσκοπεί να ικανοποιήσει η χορήγηση του συγκεκριμένου δικαιώματος και στη συγκεκριμένη περίπτωση επίκεντρο είναι η ικανοποίηση του δανειστή. Στο σκοπό αυτό υπάγεται και η κατά τη ρύθμιση ορισμένης σχέσεως εκτίμηση των οικονομικών εν γένει αντίκτυπων, τους οποίους θα έχει η αναγνώριση κάποιου δικαιώματος κατά τρόπο ώστε καταχρηστική άσκηση αυτού να συνιστά ακριβώς η πέραν του επιτρεπόμενου μέτρου πραγμάτωση των αντίκτυπων αυτών. Η πλήρωση του οικονομικού σκοπού μέσω της πραγματικής ικανοποίησης του δανειστή μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της μεταβίβασης της οικονομικής αξίας που οι συγκεκριμένες νομισματικές μονάδες του χρέους αντιπροσώπευαν κατά τον σχηματισμό της οφειλής. Και αυτό, διότι η απλά εξόφληση με την καταβολή του ίδιου αριθμού νομισματικών μονάδων, των οποίων η αγοραστική δύναμη έχει περιοριστεί, φέρνει τον δανειστή σε εμφανώς δυσχερέστερη θέση, από πλευράς οικονομικής αξίας, του ενεργητικού του. Είναι εναργές πως η πραγμάτωση του οικονομικού σκοπού του δικαιώματος αντιμάχεται τη νομιναλιστική αρχή.

Από την άλλη ο κοινωνικός σκοπός του δικαιώματος νοείται από την άποψη ότι εκπληρώνει ορισμένη κοινωνική λειτουργία που αφορά το γενικότερο κοινωνικό συμφέρον. Στην υπό εξέταση περίπτωση νοείται σε μικρή κλίμακα η ελευθέρωση του οφειλέτη από την ενοχή του και σε μεγαλύτερη η προστασία της ασφάλειας του δικαίου και των συναλλαγών μέσω της νομιναλιστικής αρχής.¹³⁹ Ο κοινωνικός σκοπός επομένως προσδιορίζεται με γνώμονα την αρχή αυτή και επομένως η εξόφληση από τον οφειλέτη της ενοχής του κατά τις επιταγές της, δηλαδή με βάση τον αρχικά ορισμένο αριθμό νομισματικών μονάδων κινείται εντός του κοινωνικού σκοπού του δικαιώματος.

Αυτομάτως λοιπόν γεννάται η αντίθεση ανάμεσα στον οικονομικό και κοινωνικό σκοπό του δικαιώματος, καθώς ο μεν πρώτος απαιτεί για την εκπλήρωσή του την απομάκρυνση από τη νομιναλιστική αρχή ο δε δεύτερος την εφαρμογή της. Στο ερώτημα επομένως το εάν με αυτά τα δεδομένα υπάρχει εύφορο έδαφος για την εφαρμογή της 281 ΑΚ η απάντηση είναι καταφατική. Αυτό προκύπτει από την ίδια τη γραμματική ερμηνεία της διάταξης. Το 281 ΑΚ αναφέρει πως *«Η άσκηση του δικαιώματος απαγορεύεται αν υπερβαίνει προφανώς τα όρια που επιβάλλουν η καλή*

---

¹³⁹ Παλαιότερα δε όπως είδαμε και της αξίας του εγχώριου νομίσματος, ιδιότητα που σαφώς υποχώρησε σε σημασία με την υιοθέτηση του ευρώ ως κοινού νομίσματος.

πίστη ή τα χρηστά ήθη ή ο κοινωνικός ή οικονομικός σκοπός του δικαιώματος.» Η διαζευκτική διατύπωση και το δεδομένο πως ο οικονομικός σκοπός δεν πληρούται μας αρκεί για να θεωρήσουμε δυνατή την εφαρμογή της γενικής ρήτηρας. Όχι βέβαια σε όλες τις περιπτώσεις αλλά μόνο σε αυτές που η υπέρβαση του δικαιώματος είναι προφανής. Τέτοια είναι εκείνη κατά την οποία έκδηλα και κατά τρόπο εμφανή ασκείται εξουσία πέρα από τα όρια που επιβάλλονται.

Ωστόσο με την αποδοχή ως καταχρηστικής της συμπεριφοράς του οφειλέτη να εκπληρώσει την οφειλή του κατά τα κελεύσματα της νομιναλιστικής αρχής οδηγούμαστε από την άλλη στην καταστρατήγηση του κοινωνικού σκοπού του δικαιώματος. Η αντίφαση είναι προφανής και για την άρση της μόνη λύση είναι ο συγκερασμός των δύο σκοπών αφού η δικαιολογητική βάση αμφοτέρων πηγάζει από διατάξεις αναγκαστικού δικαίου. Αυτό, όπως και σε αντίστοιχες περιπτώσεις, είναι υπόθεση του δικαστή, ο οποίος θα κρίνει *in concreto* και θα θέσει ένα όριο θυσίας¹⁴⁰, το οποίο θα υπομείνει ο δανειστής με την απώλεια ενός ποσοστού από την οικονομική αξία της απαίτησής του.

Από τα ανωτέρω γίνεται κατανοητή και η διαφορά της γενικής ρήτηρας του 281 ΑΚ με αυτές των άρθρων 288 και 388 ΑΚ. Ενώ με τις δύο τελευταίες επιτυγχάνεται η αναπροσαρμογή της οφειλής στη δε 388 ΑΚ μπορούμε να οδηγηθούμε μέχρι και στη λύση της σύμβασης, με το άρθρο 281 δεν αλλάζει η μορφή της ενοχής αλλά απαγορεύεται η άσκηση του δικαιώματος του οφειλέτη κατά τον τρόπο που το έπραξε.¹⁴¹ Ασφαλώς σε άπασες τις γενικές ρήτρες που εξετάσαμε στο παρόν κεφάλαιο οι προτιμητέες λύσεις περιστρέφονται γύρω από τον άξονα της έννοιας της καλής πίστης την οποία θα πρέπει στην κάθε υπό εξέταση περίπτωση να αντιμάχεται η νομιναλιστική αρχή για να μπορέσουμε να δεχθούμε την απόκλιση από αυτή.

4. ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ

4.1. ΤΟ ΠΡΟΪΣΧΥΣΑΝ ΚΑΘΕΣΤΩΣ

Μέχρι τώρα είδαμε αναλυτικά πως η κατοχύρωση της νομιναλιστικής αρχής αποσκοπούσε στην εμπέδωση της ασφάλειας των συναλλαγών, στη συγκράτηση του πληθωρισμού και κατ' επέκταση στην προστασία του εθνικού νομίσματος. Ωστόσο, με

---

¹⁴⁰ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, Το Δίκαιο του Χρήματος, σελ.185.

¹⁴¹ Χαρακτηριστική και πρωτοπόρα η ΑΠ 399/1955 η οποία δέχθηκε επί τη βάση του 281 κατάχρηση δικαιώματος σε περίπτωση εξωνήσεως.

δεδομένη την αστάθεια της δραχμής ως νόμισμα ο Έλληνας νομοθέτης με μία σειρά νομοθετημάτων προχώρησε στη θέσπιση περαιτέρω νομισματικών περιορισμών για την προστασία της αγοραστικής δύναμης της δραχμής. Πέρα από τους ανωτέρω διακηρυγμένους στόχους τα μέτρα αυτά είχαν ως σκοπό την προστασία της εσωτερικής αξίας του νομίσματος καθώς και του αποθέματος συναλλάγματος της Ελλάδας,¹⁴² όπως επίσης και την προστασία του γοήτρου της δραχμής και την ενίσχυση της χρησιμοποίησής του στις συναλλαγές¹⁴³. Ταυτόχρονα η κατάλυση της νομιναλιστικής αρχής μέσω των ρητρών αυτών θα επέφερε κλίμα ανασφάλειας των συναλλαγών και θα οδηγούσε σε αύξηση του πληθωρισμού¹⁴⁴. Ουσιαστικά οι περιορισμοί αυτοί απαγόρευαν τις διάφορες ασφαλιστικές ρήτρες, δηλαδή τις συμφωνίες που σκοπό έχουν την προστασία από την αστάθεια του νομίσματος και την απόκλιση από την αυστηρότητα της νομιναλιστικής αρχής. Ο φόβος κατάλυσης της νομιναλιστικής αρχής μέσω των ρητρών αυτών και συνακόλουθα τις ασφάλειας των συναλλαγών

Η βασική κείμενη νομοθεσία που ίσχυε για του νομισματικούς περιορισμούς στην Ελλάδα ήταν το άρθρο 11 του ν. 5422/1932 που όριζε πως *«Απαγορεύεται η χορήγησης δανείων εις δραχμάς επί ενεχύρω χρυσού, ξένων νομισμάτων, συναλλάγματος και ξένων χρεωγράφων...»*, *«Ομοίως απαγορεύεται η συνολογήσεις υποχρεώσεων εν τη ημεδαπή εις ξένον νόμισμα ή συνάλλαγμα δια δανείων ή άλλων συμβάσεων εξαιρέσει των υπό των εν Ελλάδι Κτηματικών Τραπεζών συναπτομένων ενυποθήκων δανείων, των δανείων των αφορώντων χρηματοδότησιν του εισαγωγικού εμπορίου (ως και ασφαλιστικών συμβολαίων).»*, το άρθρο 4 παρ. 1 και 2 του αναγκαστικού νόμου 362/1945, το οποίο καθιέρωνε ότι *«1. Πάσα δικαιοπραξία έγγραφος η προφορική εξ ης πηγάζουν αξιώσεις η υποχρεώσεις προς καταβολήν τιμήματος η μισθώματος πράγματος η αμοιβής πάσης φύσεως υπηρεσιών η έργου υπέρ προσώπου διαμένοντος εν Ελλάδι δύναται να συνολογείται μόνον εις δραχμάς. 2. Η ρήτρα εν δικαιοπραξία δι' ης, παρά την διάταξιν της προηγουμένης παραγράφου συνολογούνται αξιώσεις και υποχρεώσεις εν Ελλάδι εις χρυσόν, νομίσματα, η συνάλλαγμα, η εις δραχμάς μεν, ων όμως το ποσόν αφήεται να προσδιορισθή εκ της τιμής του χρυσού η των χρυσών νομισμάτων η του συναλλάγματος, η του τιμαρίθμου είναι άκυρος.»* καθώς και το άρθρο 2 παρ.1 του αναγκαστικού νόμου 944/1946 που ρύθμιζε την αγοραπωλησία χρυσού και όριζε

¹⁴² Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, ο.π. σελ. 190 όπου παραπέμπει σε Γαζής, Αι απαγορευμένοι υπό των νομισματικών περιορισμών δικαιοπραξίαι, σελ. 737 επ.

¹⁴³ Λιτζερόπουλος, Αι ρήτραι περί του νομίσματος πληρωμής και αι ρήτραι κινητής κλίμακος εις τας συμβάσεις, σελ. 1017 επ.

¹⁴⁴ Μ. Σταθόπουλος, ο.π. σελ. 632.

σχετικά πως «Ρήτρα χρυσού ή αξίας χρυσού εν δικαιοπραξία συνομολογουμένη εν Ελλάδι απαγορεύεται, αι δε αστικά και ποινικά κυρώσεις κατά των παραβατών διέπονται υπό των κειμένων περί προστασίας του εθνικού νομίσματος και περί νομισματικής διαρρυθμίσεως και σταθεροποιήσεως της δραχμής διατάξεων.»

Ο στόχος των ανωτέρω νομοθετημάτων ήταν να απαγορεύσουν συμφωνίες, οι οποίες κατά τον νομοθέτη θα διασάλευν τη νομισματική σταθερότητα της δραχμής και θα ενέτειναν τον πληθωρισμό, ο οποίος τις περιόδους εκείνες κινούταν μεγαλύτερη ευκολία και συχνότητα σε πολύ υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με σήμερα. Ακριβώς για αυτόν το λόγο άλλωστε οι δανειστές επιθυμούσαν την ύπαρξη συμφωνιών, οι οποίες τους προστάτευαν από την αστάθεια της δραχμής μέσω της συμφωνίας για αποπληρωμή σε χρυσό ή ξένο νόμισμα, ιδίως δε σε δολάριο των Η.Π.Α.

Από τη θεωρία που αναπτύχθηκε¹⁴⁵ μπορούμε να διακρίνουμε τρεις βασικές κατηγορίες νομισματικών περιορισμών που απαγορεύουν τις δικαιοπραξίες από τις οποίες γεννιόνται υποχρεώσεις σε χρυσό ξένο νόμισμα και συνάλλαγμα, τόσο συμβάσεις όσο και μονομερείς¹⁴⁶. Η πρώτη αφορά τις ρήτρες απαγορευμένου αντικειμένου δηλαδή τις συμφωνίες που όριζαν πως η παροχή ή αντιπαροχή θα καταβαλλόταν σε χρυσό ή ξένο νόμισμα αντί του εθνικού νομίσματος. Η δεύτερη σε συσχετισμό με την πρώτη περιλαμβάνει τους κανόνες που απαγόρευαν τις συμφωνίες πως η παροχή ή αντιπαροχή θα καταβαλλόταν σε δραχμή ή, όπως παραπάνω, σε χρυσό, δολάριο ή άλλο αντικείμενο. Οι ρήτρες αυτές ονομάστηκαν ρήτρες εναλλακτικού απαγορευμένου αντικειμένου λόγω της δυνατότητας του δανειστή να επιλέξει με ποιο τρόπο θα εκπληρωθεί η απαίτησή του. Τέλος η τρίτη κατηγορία αφορά τους περιορισμούς για τις ρήτρες αξίας απαγορευμένου αντικειμένου δηλαδή τις συμφωνίες που όριζαν πως ναι μεν η παροχή ή αντιπαροχή θα καταβαλλόταν σε χρήμα, δηλαδή σε δραχμή, αλλά η ποσότητα των νομισματικών μονάδων θα εξαρτιόταν από την τιμή του χρυσού, ξένου νομίσματος ή και το ύψος του τιμάριθμου.

Ειδικότερα σύμφωνα με τη ρήτρα χρυσού ή χρυσών νομισμάτων αντί της δραχμής (ή πλέον του ευρώ μετά την απελευθέρωση των ρητρών όπως θα δούμε παρακάτω) η παροχή ή αντιπαροχή θα καταβάλλεται σε συγκεκριμένη ποσότητα χρυσού ή χρυσών νομισμάτων κυρίως δε της χρυσής λίρας Αγγλίας. Παρότι ιστορικά

¹⁴⁵ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος,οπ.π. σελ.191 επ., Μ.Π. Σταθόπουλος,οπ.π. σελ. 629 επ., Γ. Ιατράκης, Οι νομισματικές ρήτρες στο σύγχρονο οικονομικό δίκαιο, 1988, σελ. 28 επ.

¹⁴⁶ Για την απαγόρευση των ρητρών επί μονομερών δικαιοπραξιών βλ. Γαζής, ΕρμΑΚ Εισαγ. 291-292 αριθ. 52 όπου εξαιρεί υπό προϋποθέσεις τις κληροδοσίες.

η ρήτρα χρυσού καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τις διεθνείς συναλλαγές σήμερα η πρακτική εφαρμογή της είναι σαφώς πολύ πιο περιορισμένη¹⁴⁷. Περισσότερα εφαρμόσιμη στις συναλλαγές είναι η ρήτρα συναλλάγματος, με την οποία ορίζεται ότι αντί να εκπληρωθεί η σύμβαση σε δραχμές και πλέον ευρώ θα καταβληθεί ξένο νόμισμα όπως π.χ. δολάρια.

Έπειτα υπάρχουν οι λεγόμενες ρήτρες αξίας και ειδικότερα η ρήτρα αξίας χρυσού, αξίας συναλλάγματος και η ρήτρα τιμαρίθμου. Με τις ρήτρες αυτές τα μέρη συμφωνούν το ποσό της οφειλής, το οποίο θα καταβληθεί κανονικά σε δραχμές αλλά το τελικό ποσό των νομισματικών μονάδων προς εκπλήρωση της οφειλής θα προσδιοριστεί με βάση κάποιο άλλο στοιχείο. Στην πρώτη περίπτωση το στοιχείο αυτό είναι ο χρυσός επομένως ο οφειλέτης πρέπει να καταβάλει όχι το συμφωνηθέν ποσό δραχμών αλλά τέτοιο αριθμό νομισματικών μονάδων σύμφωνα με την αξία του χρυσού κατά την καταβολή της οφειλής σε σχέση με την αξία που ο χρυσός είχε κατά τη γέννηση της ενοχής. Αντίστοιχα ισχύουν και στη ρήτρα αξίας συναλλάγματος μόνο που εδώ το προσδιοριστικό στοιχείο δεν είναι ο χρυσός αλλά παραδείγματος χάρη η τιμή του ξένου νομίσματος, όπως του δολαρίου, το οποίο θα ληφθεί ως μέτρο υπολογισμού της κτητικής δύναμης της δραχμής. Τέλος η ρήτρα τιμαρίθμου ή τιμαριθμική ρήτρα είναι η συμφωνία σύμφωνα με την οποία το στοιχείο το οποίο θα καθορίσει την αναπροσαρμογή της οφειλής είναι ο τιμάρριθμος τον οποίο υπολογίζει η εθνική στατιστική υπηρεσία που στην Ελλάδα από το 2010 και τον στατιστικό νόμο 3832/2010 είναι η Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ). Η ρήτρα αυτή μπορεί να λάβει επιμέρους μορφές, όπως είναι η ρήτρα ειδικού τιμάρριθμου που προσδιορίζεται από τον τιμάρριθμο σε κάποιες ειδικές κατηγορίες όπως ο τιμάρριθμος του καταναλωτή ή να αναφέρεται στο σύνολο των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών της αγοράς οπότε κάνουμε λόγο για ρήτρα γενικού τιμαρίθμου. Στην περίπτωση της τιμαριθμικής ρήτρας το προς καταβολή ποσό για την απόσβεση της οφειλής θα διαμορφώνει η αγοραστική δύναμη του ευρώ σε σχέση με συγκεκριμένα, στην περίπτωση της ρήτρας ειδικού τιμάρριθμου, ή με όλα, στον γενικό τιμάρριθμό, προϊόντα κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα.

---

¹⁴⁷ Μ. Σταθόπουλος, οπ.π. σελ.625 για τον κανόνα χρυσού που επικρατούσε στην παγκόσμια οικονομία πριν το 1932 και υπαγόρευε πως τα τραπεζογραμμάτια που βρίσκονταν σε κυκλοφορία αποτελούσαν παραστατικά αξίας χρυσού και άρα η κατοχή αυτού είχε την πραγματική αξία. Τα χαρτονομίσματα απλά ήταν πολύ πιο ασφαλής και εύκολος τρόπος για την πραγματοποίηση των συναλλαγών.

Άπαντες οι περιορισμοί που ίσχυαν είχαν ως κοινή βάση την προστασία του εθνικού νομίσματος και οι ανωτέρω ρήτρες-συμφωνίες απαγορεύονταν ακριβώς επειδή εξέφραζαν μίας μορφής δυσπιστία προς την αξιοπιστία της δραχμής¹⁴⁸. Ωστόσο πρέπει να διευκρινίσουμε πως οι ανωτέρω παρατεθειμένοι νομισματικοί περιορισμοί αφορούσαν τις δικαιοπραξίες, οι οποίες σχετιζόνταν με κάποιον τρόπο με την ελληνική νομοθεσία και οικονομία. Ο συσχετισμός αυτός μπορεί να αφορούσε τη διαμονή του δανειστή στην ημεδαπή, τον καταρτισμό της σύμβασης στην Ελλάδα ή την συμφωνία πως αυτή θα έπρεπε να εκπληρωθεί στη χώρα.¹⁴⁹ Οι περιορισμοί δεν ίσχυαν για τις λεγόμενες διεθνείς συναλλαγές, αυτές δηλαδή όπου το ένα συμβαλλόμενο μέρος έχει την κατοικία ή την έδρα του σε άλλο κράτος οπότε ένας από τους δύο συμβαλλόμενους εκπληρώνει την υποχρέωσή του στο εξωτερικό¹⁵⁰. Η μη απαγόρευση αυτή ήταν απολύτως λογική εξαιτίας καθαρά οικονομικών λόγων, όπως της μεγάλης ανάγκης της χώρας για εισαγωγή αγαθών από το εξωτερικό λόγω της μειωμένης παραγωγικής της δραστηριότητας. Τελικά στη θεωρία επικράτησε η άποψη¹⁵¹ πως απαγορευμένες θα έπρεπε να είναι μόνο οι συναλλαγές η εκπλήρωση των οποίων συμφωνήθηκε στη χώρα, χωρίς να εξετάζονται άλλα στοιχεία.

4.2. ΤΟ ΕΠΙΤΡΕΠΤΟ ΤΩΝ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΡΗΤΡΩΝ

Η κατάσταση αναφορικά με τη στάση του Έλληνα νομοθέτη απέναντι στην ύπαρξη ασφαλιστικών ρητρών άλλαξε άρδην με την υιοθέτηση του ευρώ. Με τον νόμο της αντικατάστασης της δραχμής από το ευρώ, τον ν. 2842/2000 καταργήθηκαν οι ανωτέρω περιορισμοί και γενικά κάθε διάταξη που απαγορεύει τη συνομολόγηση απαιτήσεων και υποχρεώσεων στην Ελλάδα σε συνάλλαγμα, χρυσό ή χρυσά νομίσματα. Οι ανωτέρω κατηγορίες επομένως ασφαλιστικών ρητρών μπορούν σήμερα ελεύθερα να συνομολογηθούν και στις εσωτερικές συναλλαγές πέρα από τις διεθνείς. Επιπροσθέτως έκτοτε εγκύρως συνομολογείται δάνειο σε αλλοδαπό νόμισμα¹⁵².

¹⁴⁸ Μ. Σταθόπουλος, οπ. π. σελ. 632.

¹⁴⁹ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, οπ.π. σελ. 207 όπου και νομολογία σχετικά με τα στοιχεία που καθιερώθηκαν στην νομολογία ως «αποδείξεις» σύνδεσης της δικαιοπραξίας με τη χώρα, βλ. ΕφΘεσ 1294/1989, Αρμ 43, 468 επ. όπου κριτήριο ο τόπος κατάρτισης και καταβολής, ΕφΑΘ 1512/1971, ΝοΒ 19, 1438 επ., όπου κριτήριο η καταστιθελίσια στο εξωτερικό εντολή και άρα εμπίπτει στο πεδίο των διεθμών συναλλαγών, ΕφΑΘ 2276/1960, ΕλλΔνη 607 επ. όπου κριτήριο ο τόπος εκπλήρωσης.

¹⁵⁰ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, οπ.π. σελ. 206 επ.

¹⁵¹ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, οπ.π. σελ. 208 με παραπομπή σε θεωρία για το κρίσιμο κριτήριο του αν ο τόπος εκτέλεσης της σύμβασης είναι η Ελλάδα.

¹⁵² 4/2019 ΑΠ (ΟΛΟΜ) (ΝΟΜΟΣ 745275).

Ειδικότερα το άρθρο 5 παρ. 1 ορίζει πως «Καταργούνται οι διατάξεις του ν. 362/1945, το άρθρο 2 του ν.944/1946 και γενικά κάθε διάταξη που απαγορεύει τη συνομολόγηση απαιτήσεων και υποχρεώσεων στην Ελλάδα: α) σε συνάλλαγμα, χρυσό ή χρυσά νομίσματα, β) σε εγχώριο νόμισμα, εφόσον το ποσό των απαιτήσεων και υποχρεώσεων αφήνεται να προσδιοριστεί από την τιμή του συναλλάγματος, του χρυσού, χρυσών νομισμάτων ή του τιμαρίθμου.»

Η εξέλιξη αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί από αναμενόμενη έως και επιβεβλημένη. Όπως αναλύσαμε και στο κεφάλαιο για τη νομιναλιστική αρχή, στο πλαίσιο του ευρώ οι διατάξεις που κύριο λόγο είχαν την προστασία της αξίας του εθνικού νομίσματος μένουν ουσιαστικά χωρίς αντικείμενο. Παράλληλα ο έτερος στόχος για την προστασία της οικονομίας από πληθωριστικές τάσεις που μπορεί να ενισχυθούν λόγω κάποιων συναλλακτικών πρακτικών επίσης δεν ικανοποιείται πλέον αφού το ευρώ είναι ένα πολύ πιο ισχυρό και σταθερό νόμισμα από τη δραχμή, ανταγωνιστικό έναντι άλλων νομισμάτων όπως το δολάριο ή το ελβετικό φράγκο και τυχόν κλυδωνισμοί του θα σχετίζονται με γεγονότα ευρύτερα, τα οποία ο Έλληνας νομοθέτης εκ των πραγμάτων δεν μπορεί να ελέγξει¹⁵³. Ωστόσο πέρα από την πρακτική χρησιμότητα ή μη πλέον τέτοιων διατάξεων τίθεται εν αμφιβόλω και η ίδια η δυνατότητα ύπαρξής τους. Και αυτό διότι η θέσπιση τέτοιων περιορισμών στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντιμάχεται τις θεμελιώδεις κοινοτικές ελευθερίες και πρωτίστως την ελευθερία κίνησης κεφαλαίων. Εξάλλου η επιβίωση στο σύγχρονο νομικό περιβάλλον αντίστοιχων κανόνων δημοσίου δικαίου θα αντιμάχονταν τις διατάξεις των άρθρων 63 παρ. 2 και 65 της ΣΛΕΕ, από τις οποίες προκύπτει ότι οι περιορισμοί στις πληρωμές αποτελούν κομμάτι της ενωσιακής νομοθεσίας αλλά και θα ελέγχονταν με βάση το άρθρο 9 του Κανονισμού Ρώμη Ι. Επιπροσθέτως ο περιορισμός αναφορικά με την πώληση και αγορά συναλλάγματος αμβλύνηκε ακόμη περισσότερο με το άρθρο 4 του ν. 2842/2000.¹⁵⁴ Με βάση το άρθρο αυτό οι πράξεις σε συνάλλαγμα διενεργούνται πλέον όχι αποκλειστικά όπως συνέβαινε από την Τράπεζα της Ελλάδος αλλά πλέον και από τα πιστωτικά ιδρύματα τα οποία καθορίζουν την τιμή του συναλλάγματος με « ημερήσια δελτία τιμών αγοράς και πώλησης συναλλάγματος και ξένων τραπεζικών γραμματίων τα οποία και δημοσιεύουν.»¹⁵⁵.

¹⁵³ Μ. Σταθόπουλος, οπ.π. σελ. 635.

¹⁵⁴ Μ. Σταθόπουλος, οπ.π. σελ. 628 επ.

¹⁵⁵ Βλ. άρθρο 4 παρ. 2 του Ν.2842/2000.

5. ΑΝΩΜΑΛΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΧΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΕΝΟΧΗΣ

Στην καθημερινή συναλλακτική ζωή πολύ συχνά δημιουργούνται ζητήματα αναφορικά με την εκπλήρωση των διάφορων ενοχών που έχουν αναληφθεί. Με τον όρο ανώμαλη εξέλιξη της ενοχής αναφερόμαστε στις περιπτώσεις εκείνες όπου είτε η ενοχή δεν εκπληρώνεται καθόλου είτε εκπληρώνεται πλημμελώς, με μη προσήκοντα τρόπο¹⁵⁶. Οι αιτίες για αυτό μπορεί να ανάγονται είτε στο πρόσωπο του οφειλέτη είτε σε αυτό του δανειστή αλλά μπορεί και να προέρχονται από τρίτους εξωτερικούς παράγοντες μη δυνάμενους να ελεγχθούν από τα συμβαλλόμενα μέρη¹⁵⁷. Η ανώμαλη εξέλιξη της ενοχής διακρίνεται ειδικότερα σε τρεις μεγάλες κατηγορίες. Την περίπτωση όπου ο δανειστής αποκρούει ή δεν αποδέχεται την πραγματική και προσήκουσα παροχή του οφειλέτη, οπότε έχουμε υπερημερία δανειστή κατά την 349 ΑΚ, την περίπτωση όπου αντιθέτως ο οφειλέτης είναι αυτός που δεν προσφέρει εγκαίρως και προσηκόντως την παροχή όπου ανάλογα με το αν τον βαρύνει ή όχι υπαιτιότητα διακρίνουμε δύο υποκατηγορίες, αυτήν της υπερημερίας οφειλέτη της 340 ΑΚ και την απλή καθυστέρηση της 342 ΑΚ με μεγάλες διαφορές στις επαγόμενες συνέπειες. Τέλος, υπάρχει και η περίπτωση της αδυναμίας παροχής, αρχικής ή επιγενόμενης όπου και πάλι ανάλογα με το αν υφίσταται ή όχι υπαιτιότητα στο πρόσωπο του οφειλέτη απαλλάσσεται από την ενοχή. Οι κατηγορίες αυτές ισχύουν γενικά για κάθε είδος ενοχής και επομένως εφαρμόζονται και στην περίπτωση των χρηματικών ενοχών¹⁵⁸. Εξαιρέση αποτελεί η περίπτωση της αδυναμίας παροχής, για την οποία θα μιλήσουμε ξεχωριστά στο επόμενο κεφάλαιο¹⁵⁹.

5.1. ΥΠΕΡΗΜΕΡΙΑ ΟΦΕΙΛΕΤΗ

Για να επέλθει η υπερημερία του οφειλέτη επί χρηματικής ενοχής απαιτείται η πλήρωση αρκετών προϋποθέσεων ενώ οι συνέπειες που επάγεται είναι σαφώς πιο δραστικές από αυτές της υπερημερίας δανειστή. Καταρχάς υπερημερία οφειλέτη νοείται όταν αυτός υπαίτια δεν καταβάλει την ενοχή του εμπρόθεσμα και προσηκόντως.¹⁶⁰ Θα πρέπει ασφαλώς μία τουλάχιστον από τις παροχές να είναι

¹⁵⁶ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, ο.π., σελ. 248, Γ. Καλλιμόπουλος, ο.π. σελ. 334.

¹⁵⁷ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, ο.π. σελ. 248 επ.

¹⁵⁸ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, ο.π. σελ. 336.

¹⁵⁹ Βλ. αναλυτικά Κεφάλαιο 6^ο.

¹⁶⁰ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, σελ. 290 επ.

χρηματική είτε αυτή προέρχεται από σύμβαση είτε από τη νομοθεσία. Δηλαδή υπερημερία του οφειλέτη μπορεί να υφίσταται τόσο όταν αυτός δεν καταβάλει τα χρήματα που οφείλει δυνάμει σύμβασης πώλησης είτε δυνάμει αποζημίωσης που οφείλει λόγω αδικοπραξίας. Σημειωτέων ότι ως χρηματική οφειλή νοείται και η οφειλή σε ξένο νόμισμα και αυτό πηγάζει απευθείας από το νόμο και τη διάταξη 291 ΑΚ.

Δεύτερη προϋπόθεση είναι η ύπαρξη έγκυρης ενοχής δηλαδή η παροχή του οφειλέτη να μην προέρχεται από άκυρη ή ακυρώσιμη ενοχή αλλά να θεμελιώνεται είτε σε δικαιοπραξία είτε στον ίδιο τον νόμο. Τρίτη προϋπόθεση ύπαρξης υπερημερίας οφειλέτη είναι η ενοχή να έχει καταστεί ληξιπρόθεσμη και απαιτητή. Το ληξιπρόθεσμο της παροχής κρίνεται από τα άρθρα 323 και 324 ΑΚ. Δεν θεωρείται ληξιπρόθεσμη η παροχή όταν τελεί υπό αναβλητική αίρεση ή προθεσμία ή όταν ο οφειλέτης έχει προβάλει ανατρεπτικές ή αναβλητικές ενστάσεις κατά του δανειστή.¹⁶¹ Στις ενοχές γενικά υπάρχει και η περίπτωση όπου ο οφειλέτης εκπληρώνει μεν την κύρια παροχή καθυστερεί όμως να εκπληρώσει τις παρεπόμενες παροχές. Σε αυτή την περίπτωση γίνεται λόγος για πλημμελή εκπλήρωση της παροχής. Ωστόσο στις χρηματικές ενοχές παρεπόμενη οφειλή μπορεί να θεωρηθεί μόνο η καταβολή των τόκων. Επομένως αν ο οφειλέτης εξοφλήσει το κεφάλαιο και όχι τους τόκους, εφόσον αυτό επιτρέπεται κατόπιν συμφωνίας των μερών κατά απόκλιση από την 423 ΑΚ, τότε θεωρείται κανονική η εξόφληση της κύριας παροχής με την απλή εξακολούθηση της υποχρέωσης για καταβολή και των τόκων χωρίς να υφίσταται πλημμελής εκπλήρωση.

Μία ακόμη προϋπόθεση περιέλευσης της υπερημερίας οφειλέτη είναι η καθυστέρηση της παροχής από αυτόν, δηλαδή η μη έγκαιρη εκπλήρωσή της. Ο χρόνος εκπλήρωσης κρίνεται, όπως είδαμε παραπάνω, από το άρθρο 323 ΑΚ. Ειδικότερα στις χρηματικές ενοχές γίνεται δεκτό πως η εκπλήρωση των ενοχών κατά τις επιταγές της καλής πίστης λαμβάνει μία προστατευτική του δανειστή ερμηνεία και ο οφειλέτης πρέπει να καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια να εξοφλήσει παραχρήμα το χρέος του.¹⁶²

Η όχληση, δηλαδή η πρόσκληση του δανειστή για εκπλήρωση της παροχής αυτή είναι με τη σειρά της επίσης προϋπόθεση για την έναρξη της υπερημερίας. Η όχληση αποτελεί οιονεί δικαιοπραξία μετά την οποία καλούνται σε εφαρμογή οι σχετικές με την ανώμαλη εξέλιξη της ενοχής διατάξεις¹⁶³. Όχληση ωστόσο δεν είναι απαραίτητη

---

¹⁶¹ Βλ. ΟΛΑΠ 20/2003, ΧρΙΔ 4, 41.

¹⁶² Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, Το Δίκαιο του Χρήματος, σελ.343.

¹⁶³ Απ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου σελ. 376 επ.

όταν έχει καθιερωθεί δήλη μέρα κατά την 341 παρ. 1 οπότε λειτουργεί διαζευκτικά με την όχληση ως προϋπόθεση της υπερημερίας¹⁶⁴. Σημειωτέων ότι προϋπόθεση επέλευσης της υπερημερίας του οφειλέτη είναι και το δυνατό της παροχής. Η κρατούσα άποψη ωστόσο τόσο στη θεωρία όσο και στη νομολογία αρνείται την ύπαρξη αδυναμίας παροχής επί χρηματικών οφειλών¹⁶⁵. Οπότε η συγκεκριμένη προϋπόθεση ερευνάται μόνο αν δεχθούμε και στις χρηματικές ενοχές τη δυνατότητα ύπαρξης αδυναμίας παροχής. Τελευταία αλλά πιο σημαντική προϋπόθεση της υπερημερίας του οφειλέτη είναι η ύπαρξη υπαιτιότητας στο πρόσωπό του, δηλαδή για να επέλθουν οι συνέπειες της υπερημερίας θα πρέπει η καθυστέρηση στην εκπλήρωση να οφείλεται σε πταίσμα του οφειλέτη, όπως προκύπτει απευθείας από την διατύπωση της 342 ΑΚ, η οποία παραπέμπει έμμεσα στην 330 ΑΚ. Αν λείπει το στοιχείο του πταίσματος δεν επέρχεται υπερημερία αλλά γίνεται λόγος για απλή καθυστέρηση, συνεπώς ο οφειλέτης δεν φέρει ευθύνη αν δεν τον βαρύνει πταίσμα ή οποιαδήποτε άλλου είδους ευθύνη όπως τα τυχηρά με ευρεία έννοια¹⁶⁶.

Επί χρηματικής όμως ενοχής η κατάσταση είναι πιο περίπλοκη για τον οφειλέτη. Η ανυπαίτια καθυστέρηση του οφειλέτη χρηματικής ενοχής σπάνια γίνεται δεκτή στην πράξη. Τουναντίον ακόμα και επί ανυπαίτιας καθυστέρησης εκπλήρωσης της χρηματικής ενοχής επέρχεται η υπερημερία του οφειλέτη αν αυτή οφείλεται σε απλή οικονομική αδυναμία του, δηλαδή η απλή οικονομική στενότητα δεν αρκεί για να αποτρέψει την υπερημερία. Η θέση αυτή μάλιστα έχει παγιωθεί τόσο στη νομολογία των δικαστηρίων¹⁶⁷ όσο και στη θεωρία¹⁶⁸.

Ωστόσο υπάρχει χώρος για να γίνει δεκτή η μη καταβολή εκ μέρους του οφειλέτη της παροχής ως απλή καθυστέρηση και όχι ως υπερημερία σε περιπτώσεις όπου ο οφειλέτης είναι ανυπαίτιος. Αυτές είναι κυρίως η περίπτωση της εύλογης αμφιβολίας - πλάνης του οφειλέτη για την ύπαρξη ή το ύψος του χρέους¹⁶⁹ ή το πρόσωπο του

---

¹⁶⁴ Βλ. ΑΠ1649/2012 (ΝΟΜΟΣ,603604) και ΑΠ 796/2011 (ΝΟΜΟΣ 553234)

¹⁶⁵ Βλ. Κεφάλαιο 6^ο.

¹⁶⁶ Βλ. ΑΠ 513/2010 (ΝΟΜΟΣ 518433) όπου «κάθε τυχαίο ή άλλο γεγονός που δεν καταλογίζεται στον ίδιο τον οφειλέτη ή τους αντιπροσώπους του».

¹⁶⁷ Βλ. χαρακτηριστικά ΕφΘεσ287/1991 (ΝΟΜΟΣ 19036) όπου « Γίνεται δεκτό ότι η οικονομική ή ταμειακή δυσχέρεια του οφειλέτη, η πτώχευση του και η απρόοπτη μεταβολή των συνθηκών πριν από τη διαπλαστική δικαστική απόφαση, δεν αποτελούν γεγονότα που αποκλείουν την υπαιτιότητα του οφειλέτη», ΑΠ 763/1984 (ΝΟΜΟΣ 87530).

¹⁶⁸ Μπαλής, Ενοχικό Δίκαιο σελ. 206, Γαζής ΕρμΑΚ 342 αριθ. 2

¹⁶⁹ Βλ. ΑΠ 45/1987 (ΝΟΜΟΣ 12110), ΑΠ 637/1989 (ΝΟΜΟΣ 1017), ΑΠ 1537/2006 (ΝΟΜΟΣ 418527), ΑΠ 653/2011(ΝΟΜΟΣ 558000), ΑΠ 286/2013(ΝΟΜΟΣ 627452), όμως η υποκειμενική αβεβαιότητα του οφειλέτη δεν αρκεί, βλ. ΑΠ 1187/2009 (ΝΟΜΟΣ 501844).

δανειστή¹⁷⁰. Ακόμα γίνεται δεκτή η ανυπαίτια καθυστέρηση σε περίπτωση που η μη καταβολή επιβάλλεται από πράξη νομοθετικής, δικαστικής ή διοικητικής αρχής όπως απόφαση ασφαλιστικών μέτρων που απαγορεύει την εκπλήρωση παροχής που έχει καταστεί ληξιπρόθεσμη καθώς και γενικότερα καθετί απρόοπτο γεγονός που δεν μπορεί να αποδοθεί σε πταίσμα του οφειλέτη, ούτε καν σε ελαφρά αμέλεια, όπως π.χ. μία ξαφνική βαριά του ασθένεια¹⁷¹. Δεκτή γίνεται η ανυπαίτια καθυστέρηση και όταν αυτή προκλήθηκε από ενέργεια του δανειστή¹⁷².

Γίνεται επομένως εναργές πως στη μεγάλη πλειοψηφία των περιπτώσεων η πλάστιγγα γέρνει προς τη μεριά της αποδοχής της υπερημερίας σε περίπτωση καθυστέρησης εκπλήρωσης χρηματικής ενοχής. Αυτό τόσο επειδή η κρατούσα άποψη απορρίπτει την ιδέα της αδυναμίας παροχής επί χρηματικών χρεών, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, όσο και λόγω των πολύ περιορισμένων περιπτώσεων που νομολογικά έχουν κριθεί πως αποτελούν απλή καθυστέρηση χωρίς τις συνέπειες της υπερημερίας. Παράλληλα και από οικονομική σκοπιά η λύση αυτή φαίνεται αποδοτική αφενός μεν γιατί θεωρείται πως η καθυστέρηση εκπλήρωσης της παροχής από τον οφειλέτη εμποδίζει τον δανειστή από την αξιοποίηση των χρημάτων αυτών προς όφελος της οικονομίας και αφετέρου γιατί υπάρχει ο κίνδυνος της δημιουργίας «στρατηγικών κακοπληρωτών», οι οποίοι με πρόσταγμα την έλλειψη πταίσματός τους θα καθυστερούσαν την απόδοση των παροχών¹⁷³. Αυτά τα γεγονότα νομοτελειακά θα οδηγούσαν στην αύξηση της ύλης των δικαστηρίων και στη γενικότερη στασιμότητα της οικονομίας. Παρότι φαίνεται λογική η άποψη αυτή δεν είναι απροσμάχητη. Και αυτό, διότι τόσο νομικά η υπαιτιότητα ως προϋπόθεση της υπερημερίας καθιερώνεται απευθείας στην ίδια της διάταξη 342 ΑΚ, αλλά και οικονομικά η θέσπιση του επιτοκίου υπερημερίας, το οποίο από 20/09/2023 ανέρχεται σε ποσοστό 11,75% ετησίως¹⁷⁴, μπορεί να αποτελέσει ικανοποιητικό τροχοπέδη στον επίδοξο «κακοπληρωτή» οφειλέτη, ο οποίος γνωρίζει ότι θα κληθεί να καταβάλει επαυξημένη την οφειλή του.

5.2. ΥΠΕΡΗΜΕΡΙΑ ΔΑΝΕΙΣΤΗ

¹⁷⁰ Βλ. Εφαθ 4695/2002 (ΝΟΜΟΣ 358968).

¹⁷¹ Βλ. ΑΠ2037/2006 (ΝΟΜΟΣ 425926), ΑΠ 75/2014(ΝΟΜΟΣ 629778).

¹⁷² Βλ. ΑΠ 429/1983 (ΝΟΜΟΣ 130620) και ΑΠ 1443/1984, ΕλλΔνη 26,202.

¹⁷³ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος,οπ.π. σελ. 349 επ.

¹⁷⁴ <https://www.bankofgreece.gr/statistika/xrhmatojistwtikes-agores/ekswtrapezika-epitokia>.

Το συγκεκριμένο θέμα για το σύνολο των ενοχών ρυθμίζεται από τα άρθρα 349-360 ΑΚ. Για να νοηθεί υπερημερία δανειστή θα πρέπει της πράξης του να έχει προηγηθεί η προσφορά της παροχής από τον οφειλέτη. Η προσφορά θα πρέπει να είναι πραγματική, δηλαδή ο οφειλέτης να είναι πράγματι ικανός και έτοιμος να εκπληρώσει την ενοχή και να απομένει μόνο η αποδοχή της από τον δανειστή. Θα πρέπει επίσης να είναι και προσήκουσα, δηλαδή να εναρμονίζεται με τον συμφωνηθέντα τόπο και χρόνο αλλά και να ανταποκρίνεται στην ορισμένη ποιότητα και ποσότητα¹⁷⁵. Αν πληρούνται αυτές οι προϋποθέσεις και ο δανειστής ρητά ή σιωπηρά μέσα από τη γενικότερη συμπεριφορά του¹⁷⁶ αποκρούει την παροχή καθίσταται υπερήμερος ανεξάρτητα από την υπαιτιότητά του.

Οι γενικές αυτές διατάξεις ισχύουν και στο επιμέρους θέμα των χρηματικών ενοχών χωρίς ιδιαίτερα επιμέρους προβλήματα. Αξίζει να αναφερθεί στο πλαίσιο της θεματολογίας που εξετάζουμε η διάταξη 356 ΑΚ, η οποία ορίζει πως κατά τη διάρκεια της υπερημερίας του δανειστή ο οφειλέτης απαλλάσσεται των δικαιοπρακτικών και νόμιμων τόκων αλλά και των τόκων υπερημερίας.¹⁷⁷ Η διάταξη εφαρμόζεται στις αμφοτεροβαρείς συμβάσεις ακόμα και ο οφειλέτης έλαβε ήδη την αντιπαροχή.¹⁷⁸

Ειδικότερο ζήτημα αναφορικά με την υπερημερία δανειστή επί χρηματικών ενοχών γεννάται όταν ο οφειλέτης προσφέρει κάποια άλλη μορφή χρήματος, π.χ. λογιστικό χρήμα αντί χαρτονομισμάτων, από αυτή που προκρίνει ο δανειστής και σχετίζεται με το κατά πόσον ή άρνηση του δανειστή να αποδεχθεί την προσφερόμενη μορφή χρήματος τον περιάγει σε καθεστώς υπερημερίας δανειστή. Αρχικά να σημειώσουμε πως ο δανειστής περιέρχεται σίγουρα σε καθεστώς υπερημερίας όταν αρνείται την αποδοχή χρήματος υπό στενή έννοια,¹⁷⁹ το οποίο αποτελούν τα χαρτονομίσματα ή τραπεζογραμμάτια και τα κέρματα που εκδίδονται από το κράτος.¹⁸⁰ Προσδιοριστικό στοιχείο της ιδιότητας του υλικού χρήματος ως χρήμα υπό στενή έννοια είναι ακριβώς το γεγονός πως το συμβαλλόμενο μέρος που τα λαμβάνει δεν είναι υποχρεωμένο να δεχθεί τίποτε άλλο ως νόμιμο μέσο πληρωμής χρηματικής

---

¹⁷⁵ ΑΠ 105/2009 (ΝΟΜΟΣ 484866).

¹⁷⁶ Όπως παραδείγματος χάρη την εμφάνιση του στον τόπο της παροχής κατά τον ορισμένο χρόνο βλ. ΑΠ 541/2000, Ελλ. Δνη 2000, 1655.

¹⁷⁷ ΕφΘεσ 1531/1999, Αρμ 1999, 1517

¹⁷⁸ Μ. Σταθόπουλος, οπ.π. παρ.20 αριθ.27.

¹⁷⁹ Γαζής, ΕρμΑΚ, Εισαγ. 291-292, αριθ.4, Ε. Ρίζος, Το χρήμα απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, οπ.π. σελ. 1303.

¹⁸⁰ Απ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, οπ.π., σελ. 117.

ενοχής¹⁸¹. Και αυτό διότι όπως αναλύσαμε παραπάνω¹⁸² η κρατούσα άποψη δεν δέχεται ακόμη το χρήμα-απαίτηση ως ισότιμη μορφή χρήματος επομένως η προσφορά π.χ. πλαστικού χρήματος αντί μετρητών μπορεί να αποκρουστεί από τον δανειστή χωρίς να καταστεί αυτός υπερήμερος.

Ωστόσο έχουν διατυπωθεί και αντίθετες γνώμες οι οποίες δέχονται το χρήμα-απαίτηση ως χρήμα υπό στενή έννοια οπότε τυχόν άρνηση του δανειστή να το αποδεχθεί επιφέρει την υπερημερία του¹⁸³. Βεβαίως καμία διάταξη δεν αποκλείει τη δυνατότητα να συμφωνηθεί μεταξύ δανειστή και οφειλέτη η εξόφλησης της χρηματικής υποχρέωσης με άλλη μορφή χρήματος πέρα από το χρήμα-πράγμα¹⁸⁴. Στην περίπτωση ύπαρξης αντίστοιχης συμφωνίας η εκ των υστέρων άρνηση αποδοχής του δανειστή επιφέρει και την υπερημερία του.

Όσον αφορά τις ειδικότερες διατάξεις που αναλύσαμε ανωτέρω στο σχετικό κεφάλαιο¹⁸⁵ αναφορικά με την απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, οι οποίες εκφράζουν και την νεότερη κατεύθυνση της νομικής σκέψης προς αποδοχή του χρήματος-απαίτησης ως χρήματος υπό στενή έννοια τα πράγματα είναι διαφορετικά. Στις περιπτώσεις του άρθρου 20 του Ν. 3842/2010 προσφορά μετρητών από τον οφειλέτη δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή ως προσήκουσα με βάση τις διατάξεις του νόμου, οπότε και ο δανειστής που τα αποκρούει δεν καθίσταται υπερήμερος ενώ τουναντίον καθίσταται υπερήμερος αν αρνείται την αποδοχή χρήματος-απαίτησης και ζητάει την καταβολή μετρητών¹⁸⁶. Εξάιρεση αποτελεί η περίπτωση της πληρωμής με επιταγή. Επειδή στην περίπτωση αυτή δεν επέρχεται απόσβεση της ενοχής με την έκδοση και την ακόλουθη παράδοση της στον δανειστή ο τελευταίος μπορεί να την αρνηθεί χωρίς να καταστεί υπερήμερος¹⁸⁷ εκτός και αν η παραδιδόμενη επιταγή δεν είναι προσωπική αλλά τραπεζική¹⁸⁸.

---

¹⁸¹ Ε. Ρίζος, Τυπολογική Προσέγγιση του μη Κρατικού Χρήματος, οπ.π.,σελ 206.

¹⁸² Βλ Κεφάλαιο 1^ο ,1.3

¹⁸³ Βλ. ιδίως Γ.Δ. Καλλιμόπουλο, όπ.π. σελ. 57 επ. όπου υποστηρίζει πως το χρήμα απαίτηση μπορεί, με κάποιους περιορισμούς που ο ίδιος επιλύει με βάση την αρχή της καλής πίστης, να θεωρεί χρήμα υπό στενή έννοια και υποχρεωτικό μέσο εξόφλησης υποχρεώσεων.

¹⁸⁴ Ε.Ρίζος, Τυπολογική Προσέγγιση του μη Κρατικού Χρήματος, οπ.π.,σελ 206.

¹⁸⁵ Βλ Κεφάλαιο 1ο ,1.3

¹⁸⁶ Ε. Ρίζος, Το χρήμα απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, οπ.π. σελ. 1316.

¹⁸⁷ Ε. Ρίζος, Το χρήμα απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, οπ.π. σελ. 1316.

¹⁸⁸ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, οπ.π. σελ. 54.

5.3. ΟΙ ΕΝΝΟΜΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΥΠΕΡΗΜΕΡΙΑΣ

Οι έννομες συνέπειες της υπερημερίας του οφειλέτη προβλέπονται στα άρθρα 343-345 του Αστικού Κώδικα. Η πρώτη παράγραφος του 343 ΑΚ προβλέπει ότι ο υπερήμερος οφειλέτης εξακολουθεί να οφείλει την παροχή στον δανειστή πλέον όμως της αποζημίωσης για τυχόν ζημία που μπορεί να γεννηθήκε από την καθυστέρηση. Γενικά στις περιπτώσεις αποζημίωσης λόγω υπερημερίας του οφειλέτη καλύπτεται τόσο η θετική όσο και η αποθετική ζημία του δανειστή¹⁸⁹ κάτι όμως που δεν ισχύει επί χρηματικών ενοχών, όπως θα δούμε παρακάτω. Ασφαλώς για την αποκατάσταση της ζημίας του δανειστή θα πρέπει μεταξύ αυτής και της καθυστέρησης της εκπλήρωσης να υπάρχει αιτιώδης συνάφεια κατά τα διδάγματα του δικαίου της αποζημίωσης¹⁹⁰.

Επί χρηματικών ενοχών ειδικότερα, λόγος γίνεται στο άρθρο 345 ΑΚ, το οποίο και ορίζει πως ο δανειστής δικαιούται να απαιτήσει τον τόκο υπερημερίας που ορίζεται από το νόμο ή με δικαιοπραξία χωρίς να είναι προϋπόθεση η απόδειξη ζημίας στο πρόσωπό του¹⁹¹. Αν βέβαια γεννηθεί τέτοια ζημία και επιτρέπεται από το νόμο δύναται να απαιτήσει και αυτήν. Σχηματικά λοιπόν οι έννομες συνέπειες της υπερημερίας χρηματικής ενοχής είναι το πρώτο η εξακολούθηση της υποχρέωσης καταβολής του αρχικού ποσού – κεφαλαίου, η καταβολή τόκου υπερημερίας και η αποκατάσταση της ζημίας του δανειστή. Εδώ όμως η αποκαταστατέα ζημία είναι μόνο η θετική και όχι τυχόν διαφυγόν κέρδος¹⁹², λύση που αποσκοπεί στον περιορισμό της ευθύνης του οφειλέτη σε εύλογα πλαίσια. Σημαντικό να αναφερθεί πως εξαίρεση από το δικαίωμα αποκατάστασης της ζημίας αποτελεί η περίπτωση του χρηματικού δανείου της 808 ΑΚ¹⁹³. Εδώ ο δανειστής δικαιούται μόνο το κεφάλαιο και τον δικαιοπρακτικό τόκο και μάλιστα αντίθετη συμφωνία είναι άκυρη. Η περίπτωση αυτή υπάγεται ακριβώς στο εδάφιο β' του 345 ΑΚ περί μη ύπαρξης αντίθετης διάταξης νόμου για την επιδίκαση της επιπλέον ζημίας του δανειστή.

¹⁸⁹ Βλ. ΑΠ 104/2014 (ΝΟΜΟΣ 621330).

¹⁹⁰ Βλ. ΑΠ 340/2012 (ΝΟΜΟΣ 578918), ΑΠ 1453/2009 (ΝΟΜΟΣ 504412).

¹⁹¹ Τόκους υπερημερίας δεν οφείλει ο δωρητής βλ. ΑΠ 203/2008 (ΝΟΜΟΣ 400931), λόγω του χαριστικού χαρακτήρα της δωρεάς.

¹⁹² Βλ. ΑΠ 344/2014(ΝΟΜΟΣ 619915), όπου « Επί υπερημερίας χρηματικής οφειλής, ο οφειλέτης υποχρεούται στην καταβολή τόκων υπερημερίας και σε αποκατάσταση της περαιτέρω θετικής ζημίας του δανειστή, από την επελθούσα μείωση της περιουσίας του. Δεν δικαιούται, όμως, ο δανειστής να ζητήσει, ως ζημία του, το διαφυγόν κέρδος, το οποίο μπορούσε να πραγματοποιήσει με πιθανότητα κατά τη συνηθισμένη πορεία των πραγμάτων ή από τις ειδικές περιστάσεις, όπως προσδοκούσε».

¹⁹³ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, οπ.π. σελ. 359.

Ειδικότερα για τον τόκο υπερημερίας, όπως προκύπτει από την ίδια τη διάταξη της 345 παρ.1 ΑΚ, αυτός οφείλεται ακόμα και αν ο οφειλέτης αποδεικνύει τη μη ύπαρξη ζημίας του δανειστή. Πρόκειται δηλαδή για περίπτωση αφηρημένου υπολογισμού της ζημίας¹⁹⁴. Η οικονομική λογική πίσω από αυτό είναι, όπως είδαμε και παραπάνω, η αποζημίωση του δανειστή για τη στέρηση της δυνατότητάς του να αξιοποιήσει αυτά τα χρήματα όσο δεν του τα επιστρέφει ο οφειλέτης και να λάβει π.χ. συμβατικούς τόκους. Για τον λόγο αυτό η διάταξη αυτή του ΑΚ θεσπίζει τον τόκο υπερημερίας, ο οποίος ως υψηλότερος από τον δικαιοπρακτικό, αποκαθιστά κατά κάποιο τρόπο τον δανειστή¹⁹⁵. Το άρθρο 296 ΑΚ προβλέπει τη δυνατότητα ανατοκισμού και επί τόκων υπερημερίας.

Η επόμενη έννομη συνέπεια της υπερημερίας, όπως είδαμε, είναι η αποκατάσταση της θετικής ζημίας του δανειστή. Το άρθρο 345 παρ.2 αναφέρεται χαρακτηριστικά μόνο στη θετική ζημία του δανειστή αποκλείοντας το διαφυγόν κέρδος. Παρότι, όπως παραθέσαμε παραπάνω, η εφαρμογή της διάταξης αυτής έχει ακολουθηθεί πιστά από τη νομολογία των δικαστηρίων στη θεωρία έχουν διατυπωθεί επιφυλάξεις ιδίως δε κατηγορείται η διάταξη αυτή για τη μη προστασία του δανειστή, ο οποίος πράγματι αποδεικνύει το διαφυγόν κέρδος του λόγω της υπερημερίας του οφειλέτη¹⁹⁶. Η διάταξη αυτή του Αστικού Κώδικα θεωρείται ότι έχει μεικτό χαρακτήρα¹⁹⁷. Επομένως ανήκει στις διατάξεις ενδοτικού δικαίου όσον αφορά τη δυνατότητα να συμφωνηθεί μεταξύ δανειστή και οφειλέτη πως δεν θα οφείλονται τόκοι υπερημερίας, μία συμφωνία που είναι καταρχήν δυνατή ακριβώς λόγω του ενδοτικού χαρακτήρα της διάταξης¹⁹⁸. Έχει όμως και αναγκαστικό χαρακτήρα, ο οποίος έγκειται στη μη δυνατότητα να συμφωνηθεί μεταξύ δανειστή και οφειλέτη πως ο τελευταίος θα ευθύνεται και προς αποκατάσταση του διαφυγόντος κέρδους του δανειστή ούτε καν με την σύναψη ποινικής ρήτρας, η οποία ακόμα και αν έχει τεθεί θα περιορίζεται στην κάλυψη της θετικής ζημίας. Το περιεχόμενο δε της θετικής ζημίας περιλαμβάνει όλα τα έξοδα που κατέβαλε ο δανειστής στην προσπάθειά του να εισπράξει την απαίτησή

---

¹⁹⁴ Γαζής, ΕρμΑΚ 345 αριθ. 3.

¹⁹⁵ Σήμερα όπως αναφέραμε (βλ. σημ.141) ο τόκος υπερημερίας ανέρχεται σε 11,75% ετησίως ενώ το ανώτατο δικαιοπρακτικό επιτόκιο σε 9,75%. Σημειωτέων πως αυτό αφορά τις μη τραπεζικές συμβάσεις διότι τα επιτόκια στα τραπεζικά δάνεια μπορεί να είναι και υψηλότερα κάτι που εξαρτάται από το είδος της δανειακής σύμβασης.

¹⁹⁶ Γαζής, ΕρμΑΚ 345 αριθ. 5

¹⁹⁷ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, Το Δίκαιο του Χρήματος, σελ.359 επ.

¹⁹⁸ βλ. ΑΠ 703/1992 (ΝΟΜΟΣ 80691).

του καθώς και τα έξοδα που γεννήθηκαν από ενδεχόμενη σύμβαση καλύψεως, δηλαδή μία σύμβαση που κατήρτισε ο δανειστής με τρίτο πρόσωπο για να εξεύρει τα χρήματα που στερήθηκε λόγω της υπερημερίας, π.χ. του τόκου εξαιτίας σύναψης ενός δανείου για την αποκατάσταση της ρευστότητάς του.

Ενδιαφέρον είναι το ζήτημα που προκύπτει όταν κατά τη διάρκεια της υπερημερίας του οφειλέτη προκύψει υποτίμηση του νομίσματος. Στο σημείο αυτό πρέπει να κάνουμε τη διάκριση μεταξύ οφειλής σε ευρώ και οφειλής σε αλλοδαπό νόμισμα. Στην πρώτη περίπτωση ασφαλώς και ο δανειστής υφίσταται ζημία εξαιτίας της υπερημερίας του οφειλέτη γιατί ο αριθμός των νομισματικών μονάδων του ευρώ που λάβει θα έχουν μειωμένη αγοραστική δύναμη σε σχέση με αυτήν που θα είχαν αν ο οφειλέτης είχε καταβάλει εγκαίρως την παροχή του. Ωστόσο δεν πρέπει να βιαστούμε να υποθέσουμε πως αυτή η ζημία που υφίσταται ο δανειστής, η οποία μάλιστα αποτελεί και θετική ζημία άρα καλυπτόμενη από την διάταξη της 345 παρ. 2, θα αποκατασταθεί. Και αυτό διότι μία τέτοια λύση αντιβαίνει εν τοις πράγμασι στην κρατούσα νομιναλιστική αρχή. Πράγματι τόσο η θεωρία όσο και η νομολογία έχουν ταχθεί υπέρ της μη εφαρμογής της διάταξης όταν πρόκειται για οφειλή εγχώριου νομίσματος και άρα υπέρ της διατήρησης της νομιναλιστικής αρχής¹⁹⁹. Παρόλα αυτά υπάρχει η δυνατότητα, όπως και σε ανάλογες περιπτώσεις, να μετριαστούν τα άδικα αποτελέσματα της νομιναλιστικής αρχής και σε αυτή την περίπτωση μέσω των γενικών ρητρών της 281,288,388 ΑΚ, εφόσον βεβαίως ισχύουν οι προϋποθέσεις που εξετάσαμε στο σχετικό κεφάλαιο²⁰⁰. Ασφαλώς στην κρατούσα αυτή άποψη έχει ασκηθεί κριτική με βασικά επιχειρήματα τόσο το ανυπαίτιο της ευθύνης του οφειλέτη σε περίπτωση υπερημερίας του, καθώς, όπως είδαμε, ανυπαίτια καθυστέρηση οφειλέτη χρηματικής ενοχής σπάνια γίνεται δεκτή στην πράξη όσο και το γεγονός πως γενικά στο δίκαιο της αποζημίωσης η νομιναλιστική αρχή κάμπτεται και η διάταξη της 345 παρ.2 καθιερώνει την αποζημίωση του δανειστή για τη ζημία του από την υπερημερία του οφειλέτη.

Επί οφειλής αλλοδαπού νομίσματος η διάταξη 292 παρ. 1 του ΑΚ ορίζει πως *«Όταν πρόκειται για χρηματική οφειλή σε ξένο νόμισμα που πρέπει να πληρωθεί στην Ελλάδα, αν ο οφειλέτης έγινε υπερήμερος, ισχύει ό,τι και στη μη έγκαιρη εκπλήρωση κάθε οφειλής χρηματικού ποσού.»* Η διάταξη αυτή επομένως παραπέμπει στη διάταξη της 345 ΑΚ που ορίζει τις συνέπειες της υπερημερίας του οφειλέτη χρηματικής ενοχής. Αν

¹⁹⁹ Γαζής, ΕρμΑκ 345 αριθ.5, Μπαλής, Ενοχικό Δίκαιο,οπ.π. σελ. 222, βλ. και ΕφΑΘ 3260/1982 (ΝΟΜΟΣ 147727).

²⁰⁰ Μπαλής, Ενοχικό Δίκαιο,οπ.π. σελ. 70 επ.

δε συνδυαστεί και με την επόμενη παράγραφο του άρθρου, η οποία απαλλάσσει τον οφειλέτη από τον κίνδυνο υπερτίμησης του αλλοδαπού νομίσματος, τότε γίνεται αντιληπτό πως ο υπερήμερος οφειλέτης οφείλει αποζημίωση για τη ζημία του δανειστή από την υποτίμηση του αλλοδαπού νομίσματος κατ' εφαρμογή της 292 παρ.1 και 345 παρ.2.²⁰¹ αποκλείοντας έτσι τη νομιναλιστική αρχή στην περίπτωση οφειλής αλλοδαπού νομίσματος.

Κλείνοντας το κεφάλαιο και πριν εξετάσουμε την προβληματική της ύπαρξης ή μη αδυναμίας παροχής επί χρηματικών οφειλών πρέπει να αναφέρουμε πως στις περιπτώσεις που πράγματι γίνει δεκτή απλή ανυπαίτια καθυστέρηση του οφειλέτη και όχι υπερημερία του τότε ο τελευταίος θα συνεχίσει μεν να οφείλει την παροχή του αλλά δεν επιπίπτουν σε αυτόν οι προαναφερθείσες συνέπειες της υπερημερίας. Ο δανειστής επομένως δεν δικαιούται να απαιτήσει ούτε τόκους υπερημερίας αλλά ούτε φυσικά και οποιαδήποτε θετική ή αποθετική ζημία του. Έχει όμως το δικαίωμα να ασκήσει σχετική αγωγή από την οποία θα αρχίσουν να τρέχουν οι δικονομικοί τόκοι τα ειδικότερα ζητήματα των οποίων ρυθμίζονται στο άρθρο 346 ΑΚ²⁰².

5.4 ΑΔΥΝΑΜΙΑ ΠΑΡΟΧΗΣ ΣΤΙΣ ΧΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΧΕΣ

Γενικότερα το θέμα της αδυναμίας παροχής για όλες τις κατηγορίες των ενοχών ρυθμίζεται από τα άρθρα 335 και 336 ΑΚ. Κατά την έννοια των διατάξεων 335-336 ΑΚ, αδυναμία παροχής υπάρχει, όταν ο οφειλέτης δεν μπορεί να εκπληρώσει την παροχή του κατά τρόπο οριστικό, η αδυναμία δε, παροχής συνεπάγεται την απόσβεση της αντίστοιχης, για την αδύνατη παροχή, υποχρέωσης, χωρίς ταυτόχρονα να αντικαθίσταται από υποχρέωση αποζημίωσης εφόσον η αδυναμία αυτή οφείλεται σε γεγονός, για το οποίο οφειλέτης δεν ευθύνεται²⁰³.

Επί χρηματικών ενοχών έχει παγιωθεί εδώ και δεκαετίες η άποψη πως η αδυναμία παροχής είναι ασύμβατη με τη φύση της χρηματικής ενοχής. Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει κάποια διάταξη νόμου στον αστικό κώδικα ή σε κάποιο άλλο νομοθέτημα που να απαγορεύει ρητά την αποδοχή της αδυναμίας παροχής στις χρηματικές οφειλές και ούτε μπορεί να εξαχθεί με ασφάλεια μέσω διασταλτικής ερμηνείας από κάποια άλλη υπάρχουσα διάταξη²⁰⁴. Μάλιστα, όπως προκύπτει από τις προπαρασκευαστικές

²⁰¹ Βλ. ΕφαΘ 15077/1988 (ΝΟΜΟΣ 5672).

²⁰² Απ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, οπ.π. σελ. 299 επ.

²⁰³ Απ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, οπ.π. σελ. 277 επ.

²⁰⁴ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, Το Δίκαιο του Χρήματος, σελ.376.

εργασίες του Αστικού Κώδικα, δεν τέθηκε ποτέ το ζήτημα να συμπεριληφθεί αντίστοιχη διάταξη στο σώμα αυτού²⁰⁵ και αυτό μάλλον γιατί τότε δεν υπήρχε καμία σκέψη να γίνει αποδεκτή αδυναμία παροχής για χρηματικές ενοχές²⁰⁶ κάτι που αποτυπώθηκε έστω και εμμέσως ήδη από πολύ παλαιές δικαστικές αποφάσεις²⁰⁷.

Η βασική δικαιολογητική γραμμή πίσω από αυτή τη σθεναρή άρνηση αποδοχής της δυνατότητας ύπαρξης αδυναμίας παροχής στη χρηματική ενοχή στηρίζεται στην άποψη της συμπερίληψης της χρηματικής ενοχής στις ενοχές γένους ή έστω τροποποιημένου γένους.²⁰⁸ Ενοχή γένους είναι αυτή, το αντικείμενο της οποίας ορίζεται γενικά και συμπεριλαμβάνεται σε μία μεγάλη κατηγορία με παρόμοια αντικείμενα, μία μεγάλη δεξαμενή τρόπων τινά, από την οποία μπορεί οποτεδήποτε ο οφειλέτης να αντλήσει αυτό το αντικείμενο για να εξοφλήσει την οφειλή του²⁰⁹. Αντιδιαστέλλεται δε με την ενοχή είδους, στην οποία το αντικείμενό της έχει μοναδικά χαρακτηριστικά που δεν μπορούν να αντικατασταθούν από άλλα αντικείμενα²¹⁰. Από την ένταξη των χρηματικών ενοχών στην κατηγορία των ενοχών γένους συνάγεται το συμπέρασμα πως ο οφειλέτης της χρηματικής παροχής φέρει πάντοτε την υποχρέωση καταβολής της χωρίς να προκύπτουν εξαρχής ζητήματα αναφορικά με το πώς θα εξεύρει πράγματι τα χρήματα για να καταβάλει την παροχή αυτή. Και αυτό, διότι η υποχρέωση του οφειλέτη σε καταβολή χρηματικής ενοχής δεν περιορίζεται στην καταβολή συγκεκριμένων νομισμάτων ή χαρτονομισμάτων. Η υποχρέωση αντιθέτως συνίσταται στην καταβολή ενός καθορισμένου ποσού αριθμητικών μονάδων, το οποίο θεωρητικά τουλάχιστον είναι ανεξάντλητο²¹¹. Σε παρόμοια αποτελέσματα καταλήγει και η άποψη που δεν δέχεται αβίαστα πως η χρηματική ενοχή είναι ενοχή γένους και τη θεωρεί κάτι διαφορετικό από αυτή, δέχεται όμως την εφαρμογή κάποιων κανόνων

---

²⁰⁵ Βλ. Σχέδιο Αστικού Κώδικα ΙΙ(Ενοχικό Δίκαιο 1935), 14 επ.

²⁰⁶ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, Το Δίκαιο του Χρήματος, σελ.378 επ.

²⁰⁷ Βλ. Γ.Δ. Καλλιμόπουλο, οπ.π. σελ. 378 αναφορικά με την ΑΠ 125/1951 Θ.ΞΒ, 329 όπου σε περίπτωση πώλησης όπου δεν είχε καταβληθεί το τίμημα και ο πωλητής δεν είχε παραδώσει το πράγμα, ο υπερήμερος πωλητής ως προς την παραλαβή του τιμήματος του οποίου ήταν δανειστής δεν έφερε υποχρέωση να παραδώσει το αντικείμενο καθώς η υπερημερία του δεν απαλλάσσει τον οφειλέτη από την υποχρέωση του για καταβολή του τιμήματος εφόσον η χρηματική του ενοχή δεν είχε εξειδικευθεί σε ατομικά ορισμένη ποσότητα απολεσθέντων ή καταστραφέντων χαρτονομισμάτων.

²⁰⁸ Βλ. Γαζης σε ΕρμΑΚ, Εισαγ 291-292 αριθ.16 και Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, οπ. π. σελ 379 επ., παρότι ο ίδιος στη συνέχεια φαίνεται να διαφωνεί με την άποψη αυτή και να συνηγορεί υπέρ της αντίληψης που υποστηρίζει ότι η χρηματική ενοχή είναι ενοχή αξίας. Ομοίως υπέρ του επιχειρήματος της ενοχής αξίας και οι Κ. Σαϊτάκης, οπ.π. σελ. 108 επ. αλλά και Φίλιος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο οπ.π. παρ. 48.

²⁰⁹ Βλ. ΑΠ 202/2007(ΝΟΜΟΣ 45720), ΑΠ 1190/2007 (ΝΟΜΟΣ 442547), ΑΠ 312/1999(ΝΟΜΟΣ 274441).

²¹⁰ Απ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, οπ.π. σελ.101 επ.

²¹¹ Γ.Δ. Καλλιμόπουλος, Το Δίκαιο του Χρήματος, σελ.380.

που αφορούν τις ενοχές γένους, καθώς οι δύο περιπτώσεις παρουσιάζουν μεγάλες ομοιότητες με μεγαλύτερη φυσικά τη θεωρητικά ανεξάντλητη δυνατότητα του οφειλέτη να εξοφλήσει το χρηματικό χρέος του²¹².

Όπως αναφέραμε, η άποψη αυτή είναι κρατούσα και στη θεωρία και στη νομολογία ήδη ακόμα υπό το Προϊσχύσαν δίκαιο, προ της καθιέρωσης του Αστικού Κώδικα και επικρατεί φυσικά ακόμη και σήμερα. Χαρακτηριστικά η απόφαση 1960/2013 του Εφετείου Θεσσαλονίκης, η οποία υιοθετεί ξεκάθαρα την άποψη περί ύπαρξης αδυναμίας παροχής μόνο σε ενοχές είδους, επομένως όχι σε ενοχές γένους, ενώ παράλληλα παρατίθενται και οι νομολογικά σχηματισθείσες, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, κατηγορίες της αδυναμίας παροχής²¹³. Εναργώς πλέον γίνεται λόγος για μη δυνατότητα αποδοχής της αδυναμίας παροχής στις χρηματικές οφειλές με την υποσημείωση της περίπτωσης της οικονομικής αδυναμίας, την οποία θα εξετάσουμε παρακάτω. Πέρα από την ιδιότητα της χρηματικής ενοχής ως ενοχής γένους ή ενοχής που προσιδιάζει πολύ στην ενοχή γένους προσπάθεια θεμελίωσης της άποψης περί ανυπαρξίας αδυναμίας παροχής επί χρηματικών χρεών σε διαφορετική βάση παρουσίασε κυρίως ο Γαζής²¹⁴ θεμελιώνοντας την παραδοχή αυτή τόσο με βάση το ιστορικό επιχείρημα της μη απαλλαγής του οφειλέτη χρηματικών χρεών με βάση το προϊσχύσαν δίκαιο όσο και με αυτό της πλήρους αποδοχής της κλασικής νομικής αρχής *genus perire non potest* κατά τη διαδικασία σύνταξης του Αστικού Κώδικα.

---

²¹² Γεωργιάδης-Σταθόπουλος ΑΚ 335-336 αριθ.2.

²¹³ Βλ. ΕφΘεσ 1960/2013 (ΝΟΜΟΣ 658695) όπου ««Εξάλλου, αδυναμία παροχής νοείται μόνο σε ενοχές είδους και μπορεί να εμφανιστεί με τη μορφή της φυσικής, νομικής, οικονομικής, ηθικής και αντικειμενικής ή υποκειμενικής αδυναμίας, όταν δε, η αδυναμία αυτή δεν οφείλεται σε υπαιτιότητα του οφειλέτη, αυτός απαλλάσσεται τόσο από την αρχική υποχρέωση όσο και από την υποχρέωση προς αποζημίωση (ΑΠ 514/2010 ΤΝΠ-Νόμος, ΑΠ 7/2010 ΤΝΠ-ΔΣΑ, ΑΠ 1811/2007 ΧριΔ 2009. 313, ΑΠ 1812/1990 ΕΕΝ 1991. 747). Από το συνδυασμό δε, της παραπάνω διατάξεως του άρθρου 336 εδ. α' [ΑΚ](#), προς τις διατάξεις των άρθρων 330,335 και 334 [ΑΚ](#), συνάγεται, ότι η αδυναμία εκπλήρωσεως της παροχής είναι ανυπαίτιος, όταν αυτή οφείλεται σε τυχαίο (ανυπαίτιο) γεγονός (ΑΠ 1811/2007 ΧριΔ 2009. 313, ΑΠ 7/2010 ΤΝΠ-ΔΣΑ), τέτοιο δε, συνιστά κάθε περιστατικό, το οποίο δεν προέρχεται από δόλο ή αμέλεια του ιδίου του οφειλέτου ή των προσώπων για τα οποία αυτός ευθύνεται ήτοι του νομίμου αντιπροσώπου του ή του βοηθού εκπλήρωσεως της παροχής, στην έννοια του οποίου περιλαμβάνεται και ο προσθηθείς, εφόσον το πταίσμα των τελευταίων αποτελεί και δικό του πταίσμα, η ευθύνη δε, του οφειλέτου, στην περίπτωση αυτή, είναι αντικειμενική, διότι ο νομοθέτης έκρινε ότι ο οφειλέτης πρέπει να αναλάβει τον κίνδυνο, για τις πράξεις των προσώπων που χρησιμοποιεί στις δικές του υποθέσεις (ΑΠ 7/2010 ΤΝΠ-ΔΣΑ)». Παρομοίως και η 5191/2022 ΕΦ ΑΘ (ΜΟΝ) (843353), ΑΠ 514/2010 (ΝΟΜΟΣ 518434), ΕιρΚω 76/2017(ΝΟΜΟΣ 738009).

²¹⁴ Γαζής, ΕρμΑΚ Εισαγ. 335-348, αριθ. 52.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο πλαίσιο της παρούσας παρατηρήσαμε τον καθοριστικό ρόλο που διαδραμάτισε το χρήμα για την αλματώδη εξέλιξη της οικονομικής δραστηριότητας των ανθρώπων αλλά και της κοινωνίας ως σύνολο. Εξετάσαμε το φαινόμενο του δυισμού στην αντίληψη περί του χρήματος τόσο όσον αφορά την έποψή του υπό στενή ή ευρεία έννοια όσο και αναφορικά με την παραδοσιακή μορφή του χρήματος ως πράγμα αλλά και του χρήμα – απαίτηση. Αναδείχθηκε πως σήμερα το χρήμα-απαίτηση αποτελεί πολύ μεγαλύτερο ποσοστό από τα πράγματι κυκλοφορούντα στην αγορά κέρματα και χαρτονομίσματα και θα πρέπει να λάβει ρητά την αναγνώριση που του αρμόζει λόγω της θέσης που έχει καταλάβει στις συναλλαγές ως τουλάχιστον ισάξια νομικά μορφή χρήματος με το χρήμα- πράγμα. Στη συνέχεια παρουσιάστηκε η νομιναλιστική αρχή, η οποία κυριαρχεί στο ελληνικό δίκαιο, αν και έχει υποστεί ορισμένες υποχωρήσεις με το πέρασμα των ετών και ειδικά με την είσοδο της χώρας στη νομισματική ένωση ενώ παρουσιάστηκαν οι νομικοί δίοδοι, μέσω των οποίων μπορούν να αμβλυνθούν τα καταρχήν άδικα αποτελέσματα της αρχής αυτής, δηλαδή οι γενικές ρήτρες των άρθρων 281, 288 και 388 ΑΚ. Παρατηρήθηκε επίσης πως η παρουσία του ευρώ έθεσε τις βάσεις για τη ριζική μεταστροφή του ελληνικού δικαίου αναφορικά με το δίκαιο των νομισματικών περιορισμών και την απελευθέρωση της χρήσης των ασφαλιστικών ρητρών με το άρθρο 5 του Ν. 2842/2000. Έπειτα παρουσιάστηκαν τα βασικά δεδομένα που ισχύουν στις περιπτώσεις ανώμαλης εξέλιξης της χρηματικής ενοχής καθώς και της μη αποδοχή της αδυναμίας παροχής επί χρηματικής ενοχής. Το χρήμα είναι ο απόλυτος κυρίαρχος του εμπορευματικού κόσμου έχοντας εξελιχθεί από μέσο κυκλοφορίας και ενιαίο μέτρο της οικονομικής αξίας αλλά και αποθήκευσης της σε αυτούσιο αγαθό. Η μεγαλύτερη ίσως δύναμη του είναι η κοινωνική, υπό την έννοια ότι το χρήμα παρέχει την δυνατότητα στον κατέχοντα αυτό να διεκδικεί για λογαριασμό του την εργασία των άλλων και να δημιουργεί με αυτούς σχέσης εξάρτησης²¹⁵. Σε κάθε περίπτωση το χρήμα και οι θεωρίες σχετικά με τις λειτουργίες και τη χρησιμοποίηση του στα πλαίσια μίας χρηματικής οικονομίας

---

²¹⁵ David Harvey ,Seventeen Contradictions and the end of Capitalism,Μεταίχμιο,Αθήνα 2015 σελ. 60 επ.

βρίσκονται ακόμα και σήμερα στο επίκεντρο της οικονομικής και της νομικής επιστήμης και συνεχίζονται με αμείωτο ενδιαφέρον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γαζής Αν., σε ΕρμΑΚ 291-292, 335-348 .
- Γέμπος Π., Βασικά προβλήματα της θεωρίας του χρήματος, Αν.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1980.
- Γέμπος Π., Αντιμετώπισης του πληθωρισμού ως οικονομικών και νομικών πρόβλημα, Αρμενόπουλος 1976, 830 επ.
- Γεωργιάδης Απ., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 2η έκδοση, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2015,
- Γεωργιάδης Απ., Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, 2^η έκδοση, Π.Ν. Σάκκουλας Αθήνα, 2015
- Γεωργιάδης Απ. στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου ΑΚ 335-336.
- Θεοδωρόπουλος Π.Ι., Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας, Νομολογία, Θεωρία, Παρατηρήσεις, Αθήνα 1990 άρθρο 334.
- Ιατράκης Γ, Η νομιναλιστική αρχή σε περίοδο οικονομικής κρίσης, ΧρΙΔ 2010, 328 επ.
- Ιατράκης Γ., Οι νομισματικές ρήτρες στο σύγχρονο οικονομικό δίκαιο, ΑΝΤ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1988.
- Ιγγλεζάκης Ι. , Δίκαιο της Πληροφορικής, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 3η έκοδη, 2018,
- Καλλιμόπουλος Γ.Δ., Το Δίκαιο του Χρήματος, ΑΝΤ. Ν. Σακκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1993,.
- Καραμπατζός, Απρόβλεπτη μεταβολή των συνθηκών στην αμφοτεροβαρή σύμβαση, ΑντΝ Σάκκουκλας, 2006
- Κορδογιαννόπουλος, Η εν τη ελληνική νομολογία εφαρμογή του ΑΚ 281, ΕΕΝ 17, 461 επ.
- Λιάππης Δ., Η οικονομική κρίση και το δίκαιο των συμβάσεων, ΔΕΕ 1/2011, 11 επ.
- Λιτζερόπουλος, Αι ρήτραι περί του νομίσματος πληρωμής και αι ρήτραι κινητής κλίμακος εις τας συμβάσεις, ΕΕΝ 21, 1017 επ.
- Μαριδάκης Γ., Η κτητική δύναμις του νομίσματος και αι σχέσεις αστικού δικαίου, Αθήνα, Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, 1924
- Μηλιαράκης Π., «Το Νομισματικό Σύστημα στα πλαίσια του Οικονομικού Δικαίου», εκδόσεις ΑντΝΣάκκουλας, 1990.
- Μπαλής Γ. Ενοχικό Δίκαιο, Αθήνα, Τύποις "Πυρσού", 1952
- Παπαδημητρόπουλος Α., Η συμπληρωτική ερμηνεία των δικαιοπραξιών, ΑΝΤ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2009,
- Παπαδημόπουλος Ι., Η έξοδος κράτους μέλους από την Ευρωζώνη και οι επιπτώσεις στις χρηματικές ενοχές, ΔΙΚΟΓΡΑΦΙΑ 2012, 411 επ.

- Παπανικολάου Π., Το μέτρο της επάχθειας της παροχής και η έκταση της διορθωτικής επεμβάσεως του δικαστή στη σύμβαση κατ' ΑΚ 388, ΝοΒ 1985, 940 επ.
- Παπαρσενίου Π., Χρηματική ενοχή, ιδίως σε ξένο νόμισμα, Π.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα, 2020
- Ραυσομανίκης, Έννομες συνέπειες και πεδίο Εφαρμογής του άρθρου 388ΑΚ, ΕΕΝ 1978, 616 επ
- Ρίζος Ε., Το χρήμα απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, ΕλλΔνη 2015, 1300 επ.
- Ρίζος Ε., Τυπολογική Προσέγγιση του μη Κρατικού Χρήματος, ΕφΑΔΠολΔ 2017,202 επ.
- Σαϊτάκης Κ., Χρόνος υπολογισμού της ζημίας στις αδικοπραξίες, η αποζημιώση ως χρηματική ενοχή αξίας,ΑΝΤ.Ν.Σάκκουλα,Αθήνα,2016.
- Σακκέτας, Ι.: Ερμηνεία άρθρου 388 ΑΚ, σε Ερμηνεία του Αστικού Κώδικος (ΕρμΑΚ).
- Σταθόπουλος Μ., Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 4η έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη,Σάκκουλας,2004,
- Σταθόπουλος Μ., Ερμηνεία άρθρων 288, 388 ΑΚ στην κατ' άρθρο ερμηνεία του ΑΚ των Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, τόμ. ΙΙ, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο , 1979 άρθρ. 388,
- Σχέδιο Αστικού Κώδικα ΙΙ(Ενοχικό Δίκαιο 1935).
- Τριανταφυλλόπουλος Κ., Έκτασις και συνέπειαι του νόμου 18/1944, άρθρον 5 περί νομισματικής διαρρυθμίσεως, ΕΕΝ 14, 305 επ.
- Φίλιος Π., Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, 1^η Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1987
- Φίλιος Π., Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, 6η έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη,Σάκκουλας,2011, σελ. 87.
- Ψυχομάνης Σ., Εγχειρίδιο Τραπεζικού Δικαίου, 2η έκδοση,Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Σάκκουλα, 2016.
- Ψυχομάνης Σ., Τραπεζικό Δίκαιο – Δίκαιο Τραπεζικών Συμβάσεων, τόμος 3,Αθήνα-Θεσσαλονίκη,Σάκκουλα, 2015
- Harvey D. ,Seventeen Contradictions and the end of Capitalism,Μεταίχμιο,Αθήνα 2015.
- Mankiw G.,,Αρχές της Οικονομικής, τόμος Β',2002.
- Ferguson N., The Ascent of Money, The Penguin Press, New York, 2008.
- Harari Y.N., Sapiens,Εκδόσεις Αλεξάνδρεια,1η έκδοση,2015.

NΟΜΟΛΟΓΙΑ

- ΟΛ.ΑΠ4/2019 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 745275).
- ΟΛΑΠ 20/2003, ΧρΙΔ 4, 41.
- ΟΛΑΠ 927/1982 ΝοΒ 31, 214 επ και (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 75364).
- ΑΠ 104/2014 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 621330).
- ΑΠ 105/2009 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 484866).
- ΑΠ 1171/2004 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 364357).
- ΑΠ 1171/2004 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 364357).
- ΑΠ 1187/2009 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 501844).
- ΑΠ 1190/2007(ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 442547).
- ΑΠ 1252/1986, ΕΕΝ 54, 448.
- ΑΠ 1443/1984, ΕλλΔνη 26,202.
- ΑΠ 1453/2009 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 504412).
- ΑΠ 1537/2006 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 418527).
- ΑΠ 202/2007 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 425720).
- ΑΠ 203/2008 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 400931).
- ΑΠ 263/1056 ΝΟΒ 4, 849.
- ΑΠ 267/1959 ΝοΒ 7, 947.
- ΑΠ 284/1956, ΝοΒ 4, 901.
- ΑΠ 286/2013(ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 627452).
- ΑΠ 312/1999 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 274441).
- ΑΠ 340/2012 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 578918).
- ΑΠ 344/2014(ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 619915).
- ΑΠ 349/1996, ΕλλΔνη 37, 1591.
- ΑΠ 429/1983 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 130620).
- ΑΠ 45/1987 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 12110).
- ΑΠ 513/2010 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 518433).
- ΑΠ 514/2010 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 518434).
- ΑΠ 584/1956, ΝοΒ 5, 243.
- ΑΠ 637/1989 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 1017).
- ΑΠ 653/2011(ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 558000).
- ΑΠ 671/1994, ΕλλΔνη 1995, 1130.
- ΑΠ 703/1992 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 80691).
- ΑΠ 75/2014(ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 629778).
- ΑΠ 763/1984 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 87530).
- ΑΠ 766/1954, ΝοΒ 3, 361.
- ΑΠ 796/2011 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 553234).
- ΑΠ 798/1989, ΕλλΔνη 1990, 1249.

- ΑΠ1649/2012 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ,603604).
- ΑΠ2037/2006 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 425926).
- ΑΠ319/1953 ΝΔ 9, 641 .
- ΑΠ328/1950 ΕΕΝ 17, 555.
- ΔΕφΠειρ 861/2010 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 773118).
- ΕφΑΘ 1067/1055 ΕΕΝ 22, 764.
- ΕφΑΘ 15077/1988 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 5672).
- ΕφΑΘ 1512/1971,ΝοΒ 19, 1438.
- ΕφΑΘ 2800/1955 ΝοΒ 4, 93.
- ΕφΑΘ 287/2022 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 823643).
- ΕφΑΘ 3260/1982 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 147727).
- ΕφΑΘ 4695/2002 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 358968).
- ΕφΑΘ 5191/2022 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 843353).
- ΕφΑΘ 979/2013, ΕλλΔ/νη 2014, 459.
- ΕφΑΘ2276/1960,ΕλλΔνη 607.
- ΕφΘεσ 1294/1989,Αρμ 43, 468.
- ΕφΘεσ 1531/1999, Αρμ 1999,1517.
- ΕφΘεσ 1960/2013 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 658695).
- ΕφΘεσ 534/1955 Αρμ. 9, 529.
- ΕφΘεσ287/1991 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 19036).
- ΕφΠειρ 757/1983 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, 91343).
- ΠολΠρΚω 91/1988, (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 20210).
- ΠΠρΑΘ 4941/2004(ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 360099).
- ΜΠρΑΘ 432/2012 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 574328).
- ΜΠρΘεσσ 5687/2018 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 782536).
- ΜΠρΚαβ 20/2001 Αρμ. 2002, 1481.
- ΜΠρΜεσολ 72/1996 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 260390).
- ΠρωτΠειρ 1163/1947 ΕΕΝ 15, 731.
- ΠρωτΠειρ 464/1947 ΕΕΝ 14, 149.
- ΕιρΚω 76/2017(ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 738009).
- ΕιρΡοδ 22/2015 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 680438).